

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**İGNATİY YULİANOVİÇ KRAÇKOVSKİY’NİN HAYATI,
ESERLERİ VE İSLAM TARİHİNE DAİR GÖRÜŞLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Alina GAYNUTDİNOVA

BURSA - 2013

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**İGNATİY YULİANOVİÇ KRAÇKOVSKİY’NİN HAYATI,
ESERLERİ VE İSLAM TARİHİNE DAİR GÖRÜŞLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Alina GAYNUTDİNOVA

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Saadet MAYDAER**

BURSA - 2013

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 701022006 numaralı Alina Gaynutdinova'nın hazırladığı "İgnatiy Yulianoviç Kraçkovsky'nin Hayatı, Eserleri ve İslam Tarihine Dair Görüşleri" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 31/07/2013 günü, 16.00 -17.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **BAŞARILI** olduğuna **ÖYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. İsmail Çetin
Uludağ Ü. İlahiyat B.
Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Üsan KADARCI
Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı,

Yardımcı Doç. Dr. Üye Saadet Mayda
Uludağ Üniversitesi

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı, Üniversitesi
Üniversitesi

Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı, Üniversitesi

Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı,

...../...../2013

ÖZET

Yazar : Alina GAYNUTDİNOVA
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : X + 126
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Saadet MAYDAER

İGNATİY YULİANOVİÇ KRAÇKOVSKİY’NİN HAYATI, ESERLERİ VE İSLAM TARİHİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Bu çalışmada İ. Y. Kraçkovskiy’nin biyografisi, çalışmaları, etkilendiği dini, siyasi, sosyal ve fikri tesirler değerlendirilmiştir. Bununla birlikte onun, İslam’a ve İslam Tarihine yönelik görüşleri incelenmiştir. Ayrıca Rus oryantizmi ve İ. Y. Kraçkovskiy’nin Rus oryantizmindeki yeri araştırılmıştır. Onun Sovyet döneminde yapılan çalışmalarda bulunan etkisinin ortaya konmasına özen gösterilmiştir.

Bu çalışmada İ. Y. Kraçkovskiy’nin soyu ve onun Dünya Savaşlarında geçirdiği hadiseler hakkında bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte onun öğrencileri hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy’nin çalışmaları ve tercüme faaliyetleri incelenmiştir. Bu çalışmada, İslam dinine ve tarihine ağırlık verilmiştir. Dolayısıyla bu yönlerden araştırma yapıp İ. Y. Kraçkovskiy’nin görüşlerinin ortaya çıkarılmasına çaba gösterilmiştir. Böylece onun Rus oryantizmindeki rolü ile birlikte İslam Tarihindeki hadiseleri okuyuşu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Netice itibarıyla Rusya’da Sovyet döneminde, 1883-1951 yılları arasında, yaşayan İ. Y. Kraçkovskiy’nin, bir Rus oryantisti olarak İslam Tarihi hakkındaki objektif görüşleri incelenmiştir. O, diğer Rus oryantistlerden farklı olarak, görüşleri İslam dini ile uyuşmadığında, hiçbir zaman kendi görüşlerini empoze etme yolunu tercih etmemiştir.

Araştırmamızın sonuç kısmında genel bir değerlendirilme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İ. Y. Kraçkovskiy, Rus Oryantalizmi, Rus Oryantalistleri, İslam Tarihi.

ABSTRACT

Name and Surname : Alina GAYNUTDINOVA
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : History of Islam and Islamic Arts
Branch : History of Islam
Degree Awarded : Master / PhD
Page Number : X + 126
Degree Date :
Supervisor : Asist. Prof. Dr. Saadet MAYDAER

THE LIFE OF IGNATY YULIANOVICH KRACHKOVSKIY, HIS WORKS AND VIEWS ON ISLAMIC HISTORY

In this research we evaluated I. Y. Krachkovsky's biography, his works, the religion he was influenced by, as well as political, social and other factors which influenced his thoughts. Along with this we analyzed his opinions about Islam and Islamic history. We also attached a big importance to researches about Russian Orientalism, Krachkovsky's place in Russian orientalism, and his works and researches made during The Soviet Period. Also, in this research we gave some information about Krachkovsky's kin and events he has been through during both World Wars.

We also tried to give some information about his students and his works made not only as a scientist who study Islam, but as a translator as well. Along with all the information which was given in this research we highlighted aspects related with Krachkovsky's studies in Islam and Islamic History and, by analyzing them, we tried to reveal his views and opinions about this field of study. This way, along with the role of Krachkovsky in Russian orientalism we evaluated his thoughts on events in Islamic History.

As a result, we analyzed objective views of Islamic History of I. Y. Krachkovsky, the views of Soviet Russia's orientalist which lived between 1883-1951. The main difference of Krachkovsky from other Russian orientalists was the fact that he has never included his subjective views into his works. Even though some of his views were not the same as in Islamic religion, he never tried to impose them on others.

In the concluding part of our research we made a total analysis of the topic.

Keywords: I. Y. Krachkovsky, Russian Orientalism, Russian Orientalists, Islamic

ÖNSÖZ

Batı ile Doğu, Hıristiyanlık ve İslam arasında cereyan eden savaşlar, oryantalizmin tezahür etmesinin nedenlerinden olmuştur. Bu iki dünya arasındaki münasebetlerin pek çok bilim adamının çalışmalarında yansıtıldığı görülmüştür. Bununla birlikte bazı önemli sayılan Batılı araştırmacıların konu hakkında ortaya koydukları incelemelerin, yeterince aydınlatılmamış olması veya söz konusu incelemelerin önyargılarla ele alınmış olması, okuyucunun fikirlerini olumlu/olumsuz şekilde etkilemiştir. Dolayısıyla İslam Tarihini incelemek için Müslümanlar, İslam Dinine mensup olan yazarların çalışmalarına başvurmuşlardır. Bunun nedenlerinden birisi, gayrimüslimlerin kendi çalışmalarında İslam Tarihi hakkında gerçek ve objektif bir değerlendirme yapmamaları olmuştur. Bunun gibi yazarlar, aynı zamanda misyonerlik yapan oryantalistlerdir.

Oryantalizm ilmi Rusya’da I. Petro zamanında yaygınlaşma eğilimine girmiştir. Böylece XIX-XX. yüzyıllar arasında Rus oryantalistler Doğu’yu inceleyip İslam Tarihi hakkında çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde yaşayan Rus oryantalisti İ. Y. Kraçkovskiy “Arap İlmî” (Arabist) dalında uzman olmuştur. Ayrıca onun diğer oryantalistlerden farklı düşünmesi nedeniyle bu tez ona ithaf edilmiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy’nin çalışmalarında titiz ve orijinal olması, ele aldığı konuları akademik vecheyle tahlil etmesi, kendisine dikkat çekilmesinde önemli bir unsur olmuştur. O çevresinden etkilenmeden güçlü bir iradeyle ilmi çalışmalara yönelmiştir. İşte onun bu güçlü ilmî yönü tezde incelenmeye gayret edilmiştir.

Bu çalışma; Önsöz, Giriş, Üç Ana Bölüm ve Sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde İ. Y. Kraçkovskiy’nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bununla birlikte, oryantalizm anlayışı ile birlikte İ. Y. Kraçkovskiy’nin oryantalizmde bulunan yeri ve çalışmaları hakkında kısaca değerlendirmede bulunulmuştur.

Birinci bölümde; İ. Y. Kraçkovskiy’nin bibliyografisi hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy’nin soyu, Dünya Savaşları dönemindeki yaşamı, öğrencileri ve vefatı incelenmiştir.

İkinci bölümde; İ. Y. Kraçkovskiy’nin ilmî faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bununla birlikte o, Arapların tarihe yaptıkları katkıları da ele almış olduğundan, çalışmada bu konuya da değinilmiştir.

Üçüncü Bölümde; Rus oryantalizmine dair genel bir bakış ortaya konmuştur. Ayrıca bu çalışmanın ana konusu olan İ. Y. Kraçkovskiy'nin İslam Tarihi hakkındaki görüşleri ele alınmış ve onun Rus oryantalizmindeki yeri değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında ise, tezin genel değerlendirmesi yapılmış ve kullanılan kaynaklar bibliyografyada verildikten sonra Türkçe ve İngilizce özetle noktalanmıştır.

Çalışma sırasında bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Diyanet İşleri Başkanlığına ve aileme teşekkür ederim. Tez konusunu belirlemede ve tezi belli bir aşamaya getirmeme yardımcı olan Prof. Dr. Adem Apak'a, daha sonrasında tez danışmanlığımı devralan Yrd. Doç. Dr. Saadet Maydaer'e, aynı zamanda hemşehrim olan Rus bilim insanı Dr. A. A. Dolinina'ya, ayrıca bana yardımcı olan arkadaşlarıma gönülden, minnet dolu teşekkürler sunmayı bir borç bilirim.

Alina GAYNUTDİNOVA

Bursa 2013

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
a. İ. Y. Kraçkovskiy	1
b. Rus Oryantalizminde İ. Y. Kraçkovskiy'nin Yeri	3
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU	6
a. Araştırmanın Amacı	6
b. Araştırmanın Metodu.....	6

I. BÖLÜM

İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN HAYATI

A. İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN SOYU	9
B. İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN EĞİTİM HAYATI	12
C. DÜNYA SAVAŞLARINDA İ. Y. KRAÇKOVSKİY	17
D. İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN ÖĞRENCİLERİ	26
E. İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN SON YILLARI VE VEFATI	27
a. A. A. Dolinina'nın Hatıraları	28

II. BÖLÜM

İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN ESERLERİ

A. İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN ÇALIŞMALARINA GENEL BAKIŞ	33
a. İ. Y. Kraçkovskiy'nin Çalışmaları	33
b. İ. Y. Kraçkovskiy'nin Akademik Faaliyetleri	34
B. İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN “SEÇİLMİŞ ESERLER” KİTABININ TANITIMI	39
a. Arapların Sasani Sanatından Etkilenmesi	40
b. Abu-l-Ala al-Marri Çalışması.....	42
c. Arapların İslam Öncesi Çalışmalarının Eleştirisi	43
d. V. V. Bartold, N. V. Yuşmanov ve İbn Mutazz Hakkındaki Bilgileri	46
C. İ. Y. KRAÇKOVSKİY'NİN “KUR'ÂN-I KERİM” TERCÜMESİ	48

a. A. A. Dolinina'nın Kur'ân-ı Kerim Tercümesini İncelemesi.....	48
D. İ. Y. KRAÇKOVSKIY'İN "ARAP COĞRAFİ EDEBİYATI" ÇALIŞMASININ TANITIMI	50
a. "Arap Coğrafi Edebiyatı" Çalışması.....	50
b. İ. Y. Kraçkovskiy'nin Kur'ân-ı Kerim'de Coğrafi Bilgileri İncelemesi.....	54
c. Arapların Tarihe Olan Katkıları	58

III. BÖLÜM

İ. Y. KRAÇKOVSKIY'İN İSLAM TARİHÇİLİĞİ

A. RUS ORYANTALİZMİNE GENEL BAKIŞ	67
a. Oryantalizmin Tanımı	67
b. Rus Oryantalizminin Hareketinin Başlangıcı	68
c. Rus Oryantalizm Hareketinde İ. Y. Kraçkovskiy	71
d. A. A. Dolinina'ya göre İ. Y. Kraçkovskiy Rus Oryantalizmindeki Yeri	75
B. İSLAM TARİHİNDE İ. Y. KRAÇKOVSKIY'İN DİKKATİNİ ÇEKEN HADİSELER	78
a. IX. Yüzyıldaki Tarihi Hadiseler	80
b. X. Yüzyıldaki Tarihi Hadiseler	84
c. XI-XIV. Yüzyıllardaki Tarihi Hadiseler.....	89
d. XV. Yüzyıldaki Tarihi Hadiseler.....	95
e. XVI. Yüzyıldaki Tarihi Hadiseler	98
f. XVII-XVIII. Yüzyıllardaki Tarihi Hadiseler.....	105
SONUÇ	108
BİBLİYOGRAFYA	114
ÖZGEÇMİŞ	125

KISALTMALAR

a. e.	: Aynı eser.
a. y.	: Aynı yer.
AN SSSR	: Akademiya Nauk Soyuzu Sovetskih Sotsialistiçeskih Respublik (SSCB/ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilim Akademisi).
bkz./Bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
çev./Çev.	: Çeviren.
ed.	: Editör.
h.	: Hüküm süresi.
İSAR	: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı.
İzd.	: İzdatelstvo (Basım).
ö.	: Ölüm tarihi.
m. ö./M.Ö.	: Milattan önce.
N.	: Nauka (Bilim).
RAN	: Rossiyskaya Akademiya Nauk (RBA/Rusya Bilim Akademisi).
s.	: Stranitsa (Sayfa).
ss.	: Sayfadan sayfaya.
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
v.b.	: ve benzeri/ ve başkalar.

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

a. İ. Y. Kraçkovskiy

İgnatij Yulianoviç Kraçkovskiy 4 Mart 1883'te Litvanya'nın Vilnius şehrinde doğmuştur. O küçüklüğünden beri Doğu dillerine ilgi duymuştur, bunun nedenlerinden birisi İ. Y. Kraçkovskiy'nin küçüklüğünde ailesinin Taşkent'e taşınması olmuştur. Taşkent'e taşındıktan sonra İ. Y. Kraçkovskiy'nin bakımıyla bir Özbek kadını ilgilenmiştir. Böylece onun ilk dili Özbekçe olmuş ve Doğu dilleriyle küçüklüğünde tanışmaya başlamıştır.

1893 yılında İ. Y. Kraçkovskiy Birinci Vilnius jimnazisine¹ girmiştir. Jimnazide çok çeşitli milletlerden öğrencilerin oluşu onun Doğu dillerine ilgisinin çoğalmasına ve başka dinlere toleranslı olmasına neden olmuştur. Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy 16 yaşındayken hayatın anlamını aramaya başlamıştır. Bu arayış onu "Doğubilim" dalına yöneltmiştir. Bu durum onu Arapça, Farsça, Türkçe ve Tatarca dillerini öğrenmeye teşvik etmiştir.

1901 yılında Saint Petersburg Üniversitesi'ne okumaya gitmiştir. Giriş sınavları olmamasına rağmen İ. Y. Kraçkovskiy kendisini hazırlamaya başlamıştır. İ. Y. Kraçkovskiy'nin bu gayreti çevresindeki insanların onun yetenekli bir şahıs olduğu kanaatine varmalarına sebep olmuştur. Aynı zamanda o Saint Petersburg Üniversitesi'nde ilk seneden itibaren temel derslere ek dersler alıp çalışmalarını yoğunlaştırmış ve ilmi yazılarını yazmaya başlamıştır. O, her yeni çıkan çalışmaya olumlu ya da olumsuz eleştiriler yazmış derslerinde de yeteneğini göstermiştir. Ayrıca eğitim kariyerini de başarılı şekilde tamamlamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy, 1907 yılında yüksek lisansını tamamladıktan sonra araştırmalar yapmak için iki yıl içinde Suriye'ye, Lübnan'a, Filistin'e ve Mısır'a gitmiştir. Bu seyahatlerinde Kahire ve Beyrut medreselerinde derslere devam etmiş ve bölgenin meşhur kütüphanelerde el yazmalarını incelemiştir. Corcî Zeydân ve Ahmed Zeki Paşa, Filistin'den Halîl es-Sekkâkî, Beyrut'tan Rahip Louis gibi birçok bilim adamı ve ünlü şahıslarla da

¹ Jimnaz veya cimnaz XVI. yüzyılda Almanya'da ortaya çıkan orta eğitim kurumlarına verilen isimdir. Jimnazi eğitim sistemi ise aşağı yukarı Türkiye'deki kolej sistemine benzemektedir. Jimnazi 1-11 sınıf aynı binada okunarak programlarında bir yabancı dil öğretimine, insanî bilimlere veya diğer bilimlere ağırlık verilmektedir.

tanışmıştır.² Ayrıca bu seyahatinde hayat dostuyla da tanışmıştır ve onun desteği ile ortaya çıkan zorlukları atlatabilmiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy Rusya'ya dönünce tezini savunup akademisyen olarak işe devam etmiştir. Ancak onun hayatı Dünya savaşlarına denk gelmiştir. Bu zamanlarda çok sayıda genç akademisyen vefat etmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy kendi anılarında bu hususa dair şunları söylemektedir: “Yüreğim burkuluyor. Öğretmenlerin gölgeleri, bizden önce yitip giden öğrencilerimizin gölgelerini bizlerden gizlemiyor. Bunların birçoğunu görüyorum; zorluklarla dolu bir yaşam ve iki yıkıcı savaş, yeni sürgünleri daha olgunlaşmadan ve tam çiçek açmadan kökünden kesmiştir. Ancak, hepsi de bilginin dünyasına girmiş ve bunun büyüsunü hissetmiştir. Tıpkı benim için olduğu gibi, el yazmaları onlar için de yaşayanların diliyle konuşmuştu ve bana günışığına çıkardıkları hazinelerle birlikte gelmişlerdir.”³

Dünya savaşlarında İ. Y. Kraçkovskiy çevresine iyi bir örnek ve destek olmuştur. Çünkü o kimliğini zamana ve şartlara göre değiştirip uyarlamamış, her zamanki gibi kendiliğini ve metanetini muhafaza etmiştir. Örneğin, herkes Alman tüfeklerinden çıkan mermilerden kaçarken o tepki göstermeden yoluna devam etmiştir. Kendisine iftira atıldığında cevap vermemiş, ancak öğrencilerine ve iş arkadaşlarına iftira atılırken hemen onları korumak için harekete geçmiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy'e hayatının son zamanlarında çeşitli iftiralar atılmıştır. Bu sebeptendir ki İ. Y. Kraçkovskiy'nin sağlığı daha da zayıflamıştır. Ayrıca o birkaç defa öğrencilerine ders veremeyecek duruma gelmiş ve günlerini yatakta geçirmiştir. Sıhhatine kavuştuktan sonra çalışmalarına tüm gayretiyle devam etmiştir. Bunlara rağmen, İ. Y. Kraçkovskiy 23 Ocak 1951 yılının gece yarısında kalp yetmezliğinden vefat etmiştir. O yaşamını yitirmiş ancak fikirleri hala çalışmalarında yaşamaya devam etmektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin çalışma yeteneği üst düzeyde olduğundan dolayı bugün en tanınan eserlerde onun çalışmalarının kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir. Hatta İngiliz tarihçisi olan İrwin Robert, İ. Y. Kraçkovskiy hakkında şöyle demiştir: “Kraçkovskiy inanılmaz derecede üretkendi ve konudan konuya geçiyordu.”⁴ Ancak onun

² Kurtuluş Rıza, “**Kraçkovskij İgnatij Julianovic**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 26, TDV. Yayınları, İstanbul, 2002, s. 286.

³ Kraçkovskiy İ. Y., **Nad Arabskimi Rukopisyami**, 4. baskı, Moskova, Leningrad, 2011, s. 158.

⁴ İrwin Robert, **Oryantalistler ve Düşmanları**, çev. Bahar Tırnakçı, YKY, İstanbul, 2008, s. 232.

vefatından sonra kendisi kadar yetenekli bir öğrencisi olmamıştır. Buna rağmen İ. Y. Kraçkovskiy'nin tek başına üstlendiği çalışmaları öğrencileri tarafından üstlenilip devam ettirilmiştir. Ayrıca onun okuma dünyasına kazandırılmamış çalışmalarını hayata geçirmeyi bir borç sayıp hala yayınlamaya devam etmektedirler.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin en şöhret kazanan çalışmalarından biri Kur'ân-ı Kerim'in tercümesi olmasına rağmen, bu tercümesinde bazı hataları bulunmaktadır. Ancak bu hatalarının nedenlerinden birisi bu çalışmasının müterciminin vefatından sonra basılması, bir diğer nedeni ise Kur'ân-ı Kerim'e mahsus bir imlâ ile yazılması olmuştur. Bunlara rağmen İ. Y. Kraçkovskiy Kur'ân-ı Kerim'i Arapçadan Rusçaya çevirmiştir, ancak yaşadığı dönemde hemen bütün dinlere karşı var olan baskı yüzünden tercümesi yayınlanamamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin birçok dalda çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca onun çocukluğundan beri babasının zengin kütüphanesinde zamanını geçirmiş olması onun her alanda birikimli ve bilgili olduğunun ispatıdır. Bu yüzden İ. Y. Kraçkovskiy şöhretini sadece Kur'ân-ı Kerim'in tercümesi ile kazanmış ifadesi yanlış olacaktır, çünkü o aynı zamanda otobiyografi çalışması, Arapların kültürü, coğrafi keşifler, hatta tarih içinde vuku bulmuş bazı olaylar hakkında eserler yazmıştır. Bu çalışmalarında kendi görüşlerini gerek yorumlarıyla gerek objektif bakış açısıyla eleştirerek ve değerlendirerek okuyucularıyla paylaşmıştır.

b. Rus Oryantalizminde İ. Y. Kraçkovskiy'nin Yeri

Oryantalizmin farklı anlamları bulunmaktadır. Örneğin, oryantalizm tarih, ekonomi, edebiyat, din, dil, sanat, felsefe, etnografya, anıt malzeme ve Doğu'nun maneviyat ve kültürünü kapsayan bir kavramdır. Bir başka şekilde açıklamak gerekirse oryantalizm, Doğuyu inceleyen bir ilimdir, bu ilimle uğraşan kimse ise oryantalist olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda şarkiyatçı, müsteşrik ve doğu bilim adamı olarak da nitelendirilir.

Oryantalizmin kavramı XVIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olup, ilk defa 1779'da İngiltere'de ve 1799'da Fransa'da kullanılmıştır. Bu kavramın sözlüklerde ilk kaydı, 1838 yılında Fransız Dil Akademisinin sözlüğünde yer almasıyla gerçekleşmiştir.⁵

⁵ Adilbayev Alau, **Rus Oryantalistiklerin Kur'an Çalışmaları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 5.

Oryantalizm ilminin ortaya çıkış tarihi tartışılan bir konu olduğu için burada sadece birkaç görüş zikredilecektir. Bir görüşe göre “oryantalizm ilmi” sömürge sırasında ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ise esir edilen kişilerin dil ve kimliklerinin anlaşılmasında zorlanmasıdır. Bu yüzden onları anlamak için batılılar bir araştırma grubu oluşturmuşlardır. Bir başka görüşe göre ise oryantalizm; iki din (İslam ve Hıristiyanlık) arasındaki mücadeleye yüzünden ortaya çıkan bir ilim olmuştur.

İkinci görüşü ele alacak olursak, bu ilimle Batılılar uğraşmışlardır ve onların amaçları Doğu’yu kendi vatandaşlarına olumsuz bir bakış açısı ile göstermektir. Ancak her kuralda bir istisna olduğu gibi, oryantalistler arasında Doğuyu akademisyen nazarı ile inceleyenler de olmuştur. Bu istisnalar arasında İ. Y. Kraçkovskiy ve onun öğretmenleri de yer alır. İ. Y. Kraçkovskiy bir Rus oryantalisti olarak Doğuya ait çalışmaları incelerken gerçek bir akademisyen olarak davranmıştır. Onun bu yöntemle çalışmalara yaklaşması, Dünya’da saygın bir şöhret kazanmasına yardımcı olmuştur.

Rusya’da ki oryantalizm çalışmalarının ilk dönemi, I. Petro (1682-1725) zamanında Rusya Federasyonu’nda yaşayan Rus milletine mensup olan oryantalistlerin ortaya çıkışıyla başlamıştır. XVIII. yüzyılın sonuna kadar süren bu dönemde oryantalizm, hem ilmi olarak hem de eğitim yönünden oldukça gelişmiştir.

Rus oryantalizmindeki ikinci dönemi ise I. Aleksandr (1801-1825) zamanında başlamış ve 1917-1918 yıllarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde çok sayıda üniversite ve kültür merkezi kurulmuştur. Ancak sonra bunların çoğu kapanmıştır.

XVIII-XIX. yüzyılında yaşayan ve oryantalizm ilmiyle uğraşanlar, Rusya’da dine karşı uygulanan baskıdan etkilenmişlerdir. İşte bu sınırlı imkânlarda yapılan çalışmalarda Doğuya dair görüşlerini olumlu ya da olumsuz yansıtmışlardır.

Rus oryantalistlerinin bir kısmı İslam’a ve İslam Tarihine sübjektif ve önyargılı olarak yaklaşırken, bazıları objektif olarak bakabilmişlerdir. Objektif yaklaşanlar arasında Y. Kraçkovskiy ve onun hocaları da yer almaktadır.

İ. Y. Kraçkovskiy’nin Ortodoks mezhebine mensup olması ve Belarus ailesinde doğması onun Rusya’ya gelip, burada başarılı bir akademisyen olmasında rol oynamıştır. İ. Y. Kraçkovskiy’nin oryantalizm ile tanışmasına ise okuldaki Arap şiirleri yardımcı olmuştur. Ayrıca bu şiirlerle ilk karşılaştığında İ. Y. Kraçkovskiy Araplara karşı olumsuz düşünceler geliştirmiştir. Zira bu şiirlerde Araplar barbar bir halk olarak yansıtılmıştır.

Ancak ileride Arapların başka şiirlerini de öğrenince ve onlara dair daha çok bilgi sahibi olara saygı duymaya ve hayranlıkla bakmaya başlamıştır. İ. Y. Kraçkovskiy bundan sonra doğu ve bilhassa Arap dünyası ile ilgilenmeye başlamış ve ilmî çalışmalarını bu yönde sürdürmüştür. O, Rus oryantalizminin kurucusu olarak kabul edilir.

Bu kapsamda düzenlediği akademik toplantılarda İslamî ilimler ve doğu dünyası ile uğraşan akademisyenleri bir araya toplamış ve onlarla görüş alışverişinde bulunmuştur. Bu toplantılarda bu alanda Rusya'daki eksiklikleri dile getirmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy'e göre bu eksikliklerin başında Rusya'da İslam dini ve İslam tarihi konusunda yaşanan bilgisizlik gelmektedir. Ona göre bu dini anlamak için en azından Kur'an-ı Kerim'i incelemek gerekmektedir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'i de inceleyip tercüme etmiş, Rusya'daki siyasi ortamda bu tercüme bastırmaya muvaffak olamamıştır.

İ.Y. Kraçkovskiy çalışmalarında, alanında otorite kazanan bilim adamlarının görüşlerini kullanmıştır. Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy kendi çalışmalarında ilimler arasında bir ayırım yapmadan bilim adamlarının hakkını vermeye çalışmıştır. Tarihle ilgili çalışmalarında da otorite görüşleri sıraladıktan sonra kendi görüşünü de paylaşmaktadır.

İ. Y. Kraçkovskiy Müslümanların eserlerini incelerken, İslam dininin ilme verdiği değer dikkatini çekmiştir. Abbasiler döneminde Beytü'l-hikme ile başlayan, kadim medeniyetlerin önemli eserlerinin Arapça'ya tercüme edilmesi faaliyetinin nedeninin de, ilme verilen bu değer bir ürünü olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte ilmî çalışmalarda geçen bilgilerin yanlış veya doğru olduğunu açıklamak için çeşitli derlemeler yapılmıştır. Bu derlemeler sonucunda Müslümanlar kendilerini daha da geliştirmişlerdir. Ayrıca bu ilerlemeleri onların ilmin her dalında bir katkılarının bulunmasına neden olmuştur. Örneğin tıp ilminin gelişmesinde ve tıpta kullanılan aletlerin gelişmesinde Müslümanların büyük katkısı vardır. Ayrıca cebirde kullanılan terimlerin büyük bir çoğunluğunun temeli Arapçadan almıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmalara karşı kayıtsız kalmamıştır; çünkü o kendi çalışmalarında Arap kültürünü Ruslara ulaştırmak istemiştir. Bunun nedeni İ. Y. Kraçkovskiy'nin Batı ile Doğu'da bulunan ilmi birleştirip, ilmin daha da ilerlemesine katkı sağlamak isteğidir.

B. Araştırmanın Amacı ve Metodu

a. Araştırmanın Amacı

Bu konuyu seçmenin amacı tarih ve İslam Tarihi alanındaki çalışmalarından yola çıkarak, İ. Y. Kraçkovskiy'nin bu konulardaki görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada, İslam Tarihi hakkında, sadece doğudaki bakış açısı ile yetinmeyip Batı'nın bakış açısını da göz önüne almak gerekmektedir. Bir Rus bilim adamı olan İ. Y. Kraçkovskiy'nin İslam tarihine bakışını incelemek, İslam tarihine farklı bir pencereden bakmayı kolaylaştıracaktır.

Araştırmanın temel amaçları kısaca şu şekilde ifade edilmektedir:

Öncelikle, İ. Y. Kraçkovskiy'nin biyografisini inceleyip onun hayat felsefesini öğrenmektir.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin eserleri incelenirken, İslam dini hakkındaki görüşleri belirlenecek, dolayısıyla İslam dini ve tarihine bakış açısı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Onun eserlerini incelerken İslam dini hakkındaki bulunan görüşlerini aktarmak da hedeflenmiştir. Aynı zamanda İslam dinine mensup olan Arapların çeşitli ilim dallarında yaptıkları keşifleri hakkında ne tür düşüncelere sahip olduğu araştırılacaktır.

b. Araştırmanın Metodu

İ. Y. Kraçkovskiy'nin hayatını incelerken ilk olarak onun “otobiyografi” çalışması incelenmiştir. Sonra onun öğrencilerinin anıları ve hocaları hakkında yazılan çalışmaları ele alınmıştır. Burada A. A. Dolinina ön plana çıkarılmıştır; çünkü o hocası hakkında ilk biyografi çalışmasını yazmıştır.

Araştırma sırasında A. A. Dolinina ile İ. Y. Kraçkovskiy arasındaki orta noktalar da gösterilmiştir. Zira onun sadık bir öğrencisi olan ve ardından çalışmalarının yayınlanması için önemli çabalar gösteren A. A. Dolinina'nın hayatı da hocası gibi zorluklarla doludur.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin hayatı ile ilgili kısımlar yazılırken, var olan yazılı kaynakların incelenmesinin yanı sıra, onu tanıyan kişilere de ulaşılmaya gayret gösterilmiştir. Bazılarıyla ilişki kurulabilmiştir. Bunların başında öğrencisi A. A. Dolinina ve onun akrabaları gelmektedir.

Çok sayıdaki çalışmasından özellikle İslam, tarih ve İslam tarihi ile ilgili kısımları ele alınmıştır. Tezin birinci bölümünde İ. Y. Kraçkovskiy'nin hayatı incelenmiştir. İkinci

bölümde onun çalışmalarına genel bir bakış yapılmış ve üçüncü bölümde ise onun oryantalizme olan katkıları ve İslam tarihinde geçen hadiselerle ilişkin düşünceleri incelenmiştir.

Böylece araştırmadaki kaynak toplama yöntemini şöyle sıralamak mümkündür:

- Araştırma konusuyla ilgili daha çok Rusça orijinal kaynaklar kullanılmış ve bu kaynaklarda geçen bilgilerin kıyaslanması amacıyla Türkçe kaynaklardan da istifade edilmiştir.

- Araştırmada İ. Y. Kraçkovskiy'nin "İzbranniye Soçineniya" (Seçilmiş Eserler) adlı derleme kitapları temel kaynak olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda A. A. Dolinina'nın makaleleri ve onun tarafımıza yönlendirmiş olduğu çalışmalar da kullanılmıştır.

- Araştırmada kaynaklar Tataristan'ın Kazan şehrindeki Milli Kütüphaneden ve Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerden alınmıştır. Örneğin; İstanbul'daki İslam Araştırmaları Merkezi'ndeki ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki kaynaklar taranmış ve uygun olanlar kullanılmıştır.

- Araştırmada Rusça internet sitelerinden de istifade edilmiştir. Aynı zamanda kütüphanelerden ve internet sitelerinden sipariş verilerek getirilen kaynaklar da yer almaktadır. Ayrıca konumuzla ilgili çalışmalar yapmış olan çeşitli bilim adamlarının kaynakları da kullanılmıştır.

Araştırmanın asıl amacı İ. Y. Kraçkovskiy hakkında yeni bilgilere ulaşmak ve bilim dünyasına bu hususta taze bilgiler sunmaktır. Ayrıca araştırmamızda asıl kaynaklar Rusça olduğu için, çoğu tercüme şeklinde verilmektedir. Bunun yöntemi ise şöyledir: tezde geçen Rusça kelimeler (genelde çalışmanın isimleri) ilk geçtiği yerlerde kendi dilinde ve yanında Türkçe anlamı yazılmış olarak, daha sonra geçen yerlerde ise Türkçeye çevrilerek verilmiştir. Aynı zamanda İ. Y. Kraçkovskiy'nin çalışmaları incelendiği için onu bakış açısıyla yazılmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy Arabist olduğu için temelde Arapça kaynaklar kullanmıştı. Bu yüzden Rusça yazdığı zaman, Arap yazarların isimlerini ve çalışmalarını Kiril alfabesini kullanarak yazmıştır. Bu araştırma Türkçe yazıldığı için İ. Y. Kraçkovskiy'nin çalışmaları Rusçadan Türkçeye çevrilmiştir. Bazen birebir çevirip bazen sadeleştirilerek, ancak asıl metinden uzaklaşmadan tercüme yapılmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin Arapça yazdığı yazar ve çalışma isimlerini Rusça'dan Türkçe'ye çevrildiği zaman onun tarzı kullanılmıştır. Ancak bazen onun tarzı Türkçe'de kullanıldığı şekilden çok uzak olduğu için Türkçe versiyonu tercih edilmiştir.

Araştırmada İslam'ın en değerli kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'i ya "Kur'ân" ya da "Kur'ân-ı Kerim" olarak lafızlandırdık. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de geçen ayetlerden bahsettiğimiz zaman sayı formatı kullanılmıştır. Örneğin; Bakara sûresi'nin ilk ayeti, "2:1" olarak işaretlenmiştir.

Araştırmada İ. Y. Kraçkovskiy'nin kaynakları orijinal şeklinde, metnini ve mantığını değiştirmeden kullanılmış, bu yüzden de onun ifadelerinde geçen ve İslam dinine dair olan ama dinin genel prensiplerince uygun görülmeyen kelimeler - "" - işaretleri konularak verilmiştir.

Araştırmada Peygamber Efendimize hürmet olarak onun ismi "Hz. Muhammed" veya "Hz. Peygamber" şeklinde verilmiştir. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere, bazı yerlerde Kraçkovsky'nin metnine sadık kalınarak Muhammed ya da Peygamber olarak yazılmıştır. Bu tür yazım tercihleri metne göre değişmektedir.

Araştırmada İ. Y. Kraçkovskiy'nin İslam Tarihi ile ilgili herhangi bir görüşü ve ifadelerinin kronolojik bir şekilde verilmesi uygun görülmüştür. İ. Y. Kraçkovskiy'nin görüşlerinin kısa veya uzun ifadeler ile verilmesi, onun görüşlerini açıklamak için Türkçe kaynaklardan istifade edilip kıyas ve aynı zamanda açıklama yapılması amacını taşımaktadır.

I. BÖLÜM

İ. Y. KRAÇKOVSKIY’NİN HAYATI

A. İ. Y. Kraçkovskiy’nin Soyusu

1940 yıllarda İgnatiy Yulianoviç Kraçkovskiy Leningrad Üniversitesi’nin Şarkiyat Fakültesi’nde ders verdiği zamanlarda, öğrenciler arasında, onun aristokrat aileden olduğu düşüncesi yayılmıştı. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy’nin dedesi, Foma Kraçkovskiy, Belarus köyündeki bir bakırcı kızıyla evlenmişti. Foma Kraçkovskiy’nin sesinin güzelliği sebebiyle Grodno ilinin Ozyat köyünün Ortodoks kilisesine rahip yardımcısı olarak işe alınmıştır. Foma Kraçkovskiy 1847 yılında vefat etmiştir. O dört çocuğu yetim bırakmıştı. Böylece yedi yaşındaki Yulian yetim kalmıştı.⁶

Yulian Fomiç Kraçkovskiy’i önce Torokya’daki Kilise okuluna sonra da Jirovitsa’daki Ruhsal okuluna vermişlerdi. Babasından geçen güzel sesi onun kaderini belirlemiştir. Bir Lituanyalı, Vilnius metropolit korosuna bir kişi ararken Yulian, Vilnius kilisesi işçisinin dikkatini çekmiş böylece önce Vilnius Ruhsal Okulu’nda, sonra Vilnius Semineri’nde okumuştur. Burada seminer korosuna naip olarak atanmıştır. Yulian Fomiç biyografların söylediklerine göre, okumasına ciddiyetle bağlıydı, tek başına yeni diller öğrenmeye başladı ve kütüphanesini oluşturmuştu. 1861 yılda Seminer’in okulunu bitirdikten sonra devlet bursuyla öğrenimine devam etmek için Petersburg Ruhsal Akademisine gönderilmiştir, orada Yulian Fomiç, Profesör Slavofil⁷ M. O. Koyaloviç’in en sevdiği öğrencilerinden biri olmuştur. Yulian Fomiç öğretmeninden etkilenerek tarihi araştırmaya başlamıştır. Batı etnografyaya, folklor’a ve Rus kültürüne vurgu yapmıştır. Uzmanlara göre onun tanınan çalışmalarından bazıları: “Rus Halk Marşları ve Şarkıları Toplanması” (1869), “Batı Rus Köylü Yaşam” (1874), “Eski Vilnius” (1889) ve

⁶ Dolinina A. A., **Nevolnik Dolga**, Tsentr “Peterburgskoe Vostokovedeniye”, Saint Petersburg, 1994, s. 278.

⁷ Slavofil; edebi, dini ve felsefi düşünce yürüten bir meslektir. Rusya ile Batılılar arasındaki farkı bulmaya çalışan bir ilimdir. Bkz. Lipiç T. İ., **K Karakteristike Slavyanofilstva.**, Nauçniye Vedomosti Bolgorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: Filosofiya. Sotsiologiya. Pravo, C. 8, №:4, 2008, s. 151-157.

diğerleri.⁸ Y. F. Kraçkovskiy ayrıca kilise tarihi üzerinde de çalışmıştır. Onu Komisyon Vilnius başkanı olarak seçmişlerdir. Vilnius Milli Kütüphanesi ve Antik Müzesi'ne eserler bağışlamak ve kazandırmak için pek çok çaba göstermiştir. O “Vilnius Haberci”sinde ve bazı yayınevlerinde çalışmıştır.⁹

Y. F. Kraçkovskiy riskli yaşamdan çekinmeyen, cesur ve anlık kararlar vermeye yeteneği olan bir insandı. Vilnius Pedagoji Enstitüsü'nde müdür ve dört çocuk babası olmasına rağmen bir arkadaşıyla karşılaşınca, her şeyi bırakıp Taşkent'e gidebilenlerdendir. O iş adamı olmasına rağmen kariyer yapmayla ilgilenmemiştir. Buna rağmen işinde hızla yükselmiştir. Yulian Fomiç'in aristokrat olma ihtimali vardı. Ancak o bunu istememiştir. Çevresi aristokratlığın çocuklarının geleceği için önemli olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Yulian Fomiç gerekirse çocukların kendi akıllarıyla buna erişebileceklerini¹⁰ söyleyip kendi fikrinde kalmıştır.

Y. F. Kraçkovskiy 25 Temmuz 1903 yılında kalp yetmezliğinden vefat etmiştir. Onu gösterişsiz bir şekilde (ihtişam, çelenk, konuşmalar olmadan) defnetmişlerdir. Onu mütevazı bir şekilde defnetmeleri herkesi şaşırtmıştır.¹¹

Y. F. Kraçkovskiy Vilnius başrahibinin kızı Anna Antonovna Psçolko ile (ö. 1901) evlenmiştir. Onların dört çocukları: Nikolay (1871 – 1927), Yuliya (1874 – 1942), Aleksey (1876 – 1905) ve en son çocukları, İgnatiy (1883 – 1951)dir. Onların yanında büyükanne Paulina İgnatyevna ve Katolik teyzesi Anna Antonovna (muhtemelen Polonyalıydı) ailelerinde yaşamışlardı. Aile içinde zenginlik vardı, ama aşırı olmamıştır. Nimete çok değer vererek sakinlikle ve dostça büyümüşlerdir.¹²

Nikolay Yulianoviç ziraatı sevmiştir ve günlerini tarlalarda geçirmiştir. Ata binmeyi çok sevip alışkanlık haline getirmişti. Küçük yaşlardan itibaren çocuklarını, ilme değer vererek büyütmiştir. Yulian Fomiç ilme verdiği değer şu sözlerinde açıkça görülür: “Hepsi değişir dostlukta, aşkta, parada, sağlıkta, sadece ilim, insanı asla bırakmaz, her zaman teselli verir ve sonsuz âlem için rehberlik eder.”¹³

Y. F. Kraçkovskiy'nin çocukları evde lise öğretiminden önce her daldan dersler

⁸ Golub V. T., **Yulian Fomiç Kraçkovskiy: Biografiçeskiy Oçerk**, Vilna 1904, s. 34.

⁹ Dolinina, **Nevolnik**, s. 278.

¹⁰ Dolinina, **a. e.** s. 6.

¹¹ **Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya**, 3 baskı, C.13, M. 1973, s. 356.

¹² Golub, **Yulian Fomiç**, s. 30.

¹³ Dolinina, **a. e.** s. 7.

almışlardır. Aynı zamanda müzik ve Fransızca dersleri almışlardır. Türkistan'a göçmeleri babalarına göre çocuklarına faydası olmuştur. Y. F. Kraçkovskiy'nin çocukları anı yazarının sözlerine ve ressamların portrelerine göre güzellerdi fazla uzun değil, koyu saçlı, mavi gözlü, bakımlı özelliklere sahiptiler. Onlar hepsi sanata eğilimliydi: Nikolay güzel şarkı söylerdi ve akordeon çalardı, Aleksey güzel resim çizerdi, Yuliya'nın güzel sesi vardı ve şiirler yazardı, İgnatiy Yulianoviç arp ve harmonyum çalardı ve babaları gibi hepsi edebi tarza yönelmişlerdir. Aile dostça yaşardı ve evde her şey istisnasız tam zamanında yerine getirilirdi. Eğer dostlarını toplantı için saat 7'de çağırdıysa 7'den sonra kimse toplantıya giremezdi ve kapı kapanırdı. Çocukların günleri planlanmıştı, erken olmasına rağmen saat tam 9'da uyuyorlardı, istisnalar olmamıştır. Bu yüzden çocukların dillerinde "sıkıcı", "bıktım" ya da "istemiyorum" gibi kelimeler olmamıştır, sadece "gerek" ya da "gerek değil", "yapmalıyım" ya da "yapmamalıyım" gibi kelimeleri olmuştur.¹⁴

Annesi hakkında pek bilgiye sahip olunmamıştır, çocuklarla pek ilgilenmemiş, ilgilenmemesinin sebebi de "belki hasta olmasıdır."¹⁵ İ. Y. Kraçkovskiy ile genelde Yuliya Yulianovna ilgileniyordu, çünkü çoğunlukla ikisi de hastalanmışlardır. Yuliya Yulianovna evlendikten sonra da mektuplaşmışlar, birbirleriyle dertleşmişlerdir. Yani evlendikten sonra kardeşiyle iletişimini koparmamıştır.

Yuliya Yulianovna evlendikten sonra ilk zamanlarda şarkı söylemeye devam etmiştir, romanlar yazmayı denemiş, şiirleri ise hayatının son zamanlarına kadar devam etmiştir. Şiirlerinin bazıları gazetelerde yayınlanmıştır. Eşi emekli olduktan sonra İ. Y. Kraçkovskiy'nin Leningrad'daki dairesine taşınmışlar ve orada Yuliya Yulianovna'nın vefatına kadar yaşamışlardır.¹⁶

Nikolay Yulianoviç Askeri-Tıp Akademisi'ni tamamlamış ve Rus-Japon Savaşı'nda askeri doktor olmuştur. O uzun yıllar Vilnius ilinde ülkenin doktoru olarak çalışmıştır. Sonra Krev Hastanesi'nde görev almıştır. Savaştan sonra Nikolay Yulianoviç eşi ve iki oğluyla Krev'dan Polonya toprağına dönüp işine devam etmiştir. O tıp, ziraat ve at yetiştiriciliği meslekleriyle ilgilenmiştir. Nikolay Yulianoviç 1927 yılında vefat etmiştir.¹⁷

Aleksey Yulianoviç yetenekli ressam olmuştur. Mimarlık Fakültesinde eğitimini

¹⁴ Dolinina, **Nevolnik**, s. 8.

¹⁵ Bkz. Dolinina, **a. e.** s. 8-9.

¹⁶ Dolinina, **a. e.** s. 9-10.

¹⁷ Dolinina, **a. e.** s. 10.

tamamlamış ve düzensiz bir şekilde yaşamını devam ettirip 28 yaşında böbrek ve karaciğer hastalığından Saint Petersburg’da vefat etmiştir.¹⁸

B. İ. Y. Kraçkovskiy’nin Eğitim Hayatı

İgnatiy Yulianoviç Kraçkovskiy 4 Mart 1883’te Litvanya’nın Vilnius şehrinde doğmuştur. Taşkent’e taşındıktan sonra onun çocuk bakıcısı Özbek ırkına ait biri olmuştur. Bu yüzden Rusçadan önce Özbekçe konuşmaya başlamıştır. Babası Türkistan taraflarına seyahat ettiği zaman üç yaşındaki İ. Y. Kraçkovskiy’i de kendisiyle beraber götürmüştü. İ. Y. Kraçkovskiy sadece dört yaşındayken etrafındakilere harfleri sorarak kendi kendine okumayı öğrenmiştir. Küçükken çok kitap okumuştur. Babasının kütüphanesinde çok kitap olduğundan dolayı günlerini orada geçirmiştir.¹⁹

1893 yılında İ. Y. Kraçkovskiy Birinci Vilnius jimnazisine girmiştir. Oradaki öğretmenleri İ. Y. Kraçkovskiy beğenmiş ve öğretmenlerinden iki tanesi; Serebryakov (Rus edebiyatı) ile N. A. Şçastlivtseva (Yunanca)onu çok sevmiştir. Jimnazi öğrencileri çeşitli milletlerdendi: Polonyalılar, Litvayanlılar, Beloruslular, Ukraynalılar, Litvanyalı Tatarlar. Farklı kültürleri tanımlarından dolayı çok şanslıydılar. İ. Y. Kraçkovskiy doğu dilleriyle jimnazide tanışmaya devam etmiştir. Burada İ. Y. Kraçkovskiy geleceğin kompozitörü M. O. Şteynberg ile tanışmıştı.²⁰

İ. Y. Kraçkovskiy 1897 yılında enstrümanlardan “arp” çalmaya başlamış ve şiirler yazmaya çalışmıştır. Yazın 1899 yılında (16 yaşındayken) hayatın anlamın aramaya başlamıştır. Yedinci sınıfa geçtiğinde gelecekte ne tür iş yapacağı hakkında düşünmeye başlamıştır. Meslekler hakkında düşünürken “doğubilimleri” ve “filoloji” arasında kalmıştır. Gelecekteki mesleğine karar vermek için kitaplara başvurmuştur, ama çözüm yolu bulamamıştır. 1900 yılında mezun olmuştur, ancak müziği bırakmamıştır. Aynı zamanda Polonyaca, Litvanyaca ve Rusça kitapları da okumuştur.²¹

Sonunda hayatın anlamını buluyor ve şöyle cevaplıyor: “Hayatın amacı hakikati aramaktır, ancak insan onu tam olarak bulamaz. Onun ona inanması, onu araması lazım; bu aramasında yanılabilir, yanlış yollara çıkabilir, ama eğer onu gerçekten bulmak isterse, o er ya da geç ödülünü alır. Eğer onu bulduğumda, o zamana dek sahip olduğum bütün

¹⁸ Dolinina, **Nevolnik**, s. 11.

¹⁹ Kraçkovskiy, **Nad**, s. 31.

²⁰ Dolinina, **a. e.** s. 22.

²¹ Dolinina, **a. e.** s. 24-25.

görüşlerim yanlış olsa da, ben öyle bir zamanda bile sakin olurum. Çünkü ben aradım ve erken ya da geç ödülünü alacaktım. Suç bende değil, imkânlarımın sınırlı olmasıdır.”²² Böylece kendine “Doğubilim” dalını belirlemiştir. O Arapça, Farsa, Türkçe ve Tatarca dili dair bölümünü seçmiştir.

Giriş sınavlar olmamasına rağmen kendisini hazırlamaya başlamıştır. Kendisine sıkı bir çalışma programı yapmıştır. Bu programı, sadece annesinin vefatından dolayı bozmuştur. Ancak dokuz günde kendisini toparlamış ve çalışmalarına devam etmiştir.²³

İ. Y. Kraçkovskiy 29 Ağustos 1901 yılında Petersburg’a gelmiştir. Öğrenci yurduna yerleşmiş, aynı jimnaziden mezun olan Yahontov’un komşusu olmuş ve o, İ. Y. Kraçkovskiy şansına, evde az bulunup ve çalışmasını engellememiştir.²⁴

1 Eylül 1901 yılında günü öğrenci belgesini almış ve derslerini seçmeye gitmiş iki zorunlu dersin dışında ek dersler almıştır. 18 Eylül’de ise derslere başlanmış, derslerden evvelki günlerini İ. Y. Kraçkovskiy Saint Petersburg’u gezerek değerlendirmiştir.²⁵

İlk yılında Arapça dersini Rus İslam uzmanı Yrd. Doç. A. E. Şmid’den almıştır. Aynı zamanda üçüncü sınıfların ise İslam Fıkhı dersine girmiştir. Birinci sınıfta İ. Y. Kraçkovskiy V. V. Bartold’nun “Doğu konusunda konuşmak” kurslarına yazılmak istemiş, ancak başaramamıştır. B. A. Turaev (Eski Doğu uzmanı) Etiyopya dili kursu açmış ve İ. Y. Kraçkovskiy ona yazılmıştır. Bu dersten başka aynı öğretmenden Abyssinian Alfabetesinin Tarihi dersini almıştır. Bu öğretmenin ders vermesi İ. Y. Kraçkovskiy’nin hoşuna gitmiş bu yüzden B. A. Turaev’i üniversitede ilk gerçek öğretmen olarak görmüştür. İ. Y. Kraçkovskiy Arapça çalışmalarını yoğunlaştırdı ve B. A. Turaev onu desteklemiştir.²⁶

İkinci sınıfta olmasına rağmen üçüncü sınıftaki N. A. Mednikov “Ortaçağ tarihçisi at-Tabari’nin Arap metinleri” dersini almıştır. 12 Ocakta 1904 yılda Yuliya Yulianovna’ya mektubunda Araplar hakkında yazı yazmaktadır: “Arapların da kalpleri vardı, o kadar kırılıyordu (hassastı) onu bile unutuyorlardı.”²⁷ Dördüncü sınıfta “Arap şiir sanatı” dersini V. R. Rozen vermiştir. İ. Y. Kraçkovskiy hocasının sorularına utangaçlık yüzünden cevap verememiş veyahut aynı sebepten soru sormaya çekinmiştir Bu öğretmen gençlerle ortak

²² Dolinina, **Nevolnik**, s. 28.

²³ Dolinina, **a. e.** s. 29

²⁴ Dolinina, **a. e.** s. 30

²⁵ Dolinina, **a. e.** s. 31.

²⁶ Dolinina, **a. e.** s. 32-33.

²⁷ Dolinina, **a. e.** s. 20.

dili bulup konuşmayı sevmiş ve öğrenciler ona “Baron” lakabını vermişler, çünkü o kendi derecesine rağmen kendisini onlarla aynı tutmuştur. Aksine V. V. Bartold’un öğrencileri; hoş olmayan bir görünüm ve şiddetli kekemeliği sebebiyle ilk defa karşılaştıklarında onları korkutmuştur, ancak İ. Y. Kraçkovskiy’nin sözlerine göre V. R. Rozen’le kıyaslayınca ondan daha çok ilim aldığı söylemiştir. Öğrencilik zamanlarında İ. Y. Kraçkovskiy sadece iki şeyle meşgul olmuştu; okuma ve müzik. Müziği dinlenme aracı olarak kullanmıştır. Ancak 1902-1903 yıllarından sonra enstrüman çalmayı bırakmış, ancak muhtemelen müzikle ilgisini devam ettirmiştir.²⁸

İ. Y. Kraçkovskiy’nin kardeşi Aleksey Yulianoviç Saint Petersburg’da yaşıyordu. Onun hastalığı ve ölümü “Kanlı Pazar”la²⁹ aynı zamana denk gelir. İ. Y. Kraçkovskiy kardeşini kendisi defnetmiş, çünkü Nikolay Yulianoviç Uzak Doğu’da yaşıyordu, Yuliya Yulianovna demir yolunda tehlike bulunduğu için kardeşini defnetmeye gelememiştir.³⁰

İ. Y. Kraçkovskiy sınıf arkadaşlarına daima yardımcı olmuştur. Öğrenci protestolarından nefret etmiştir. İsyân zamanlarında Yuliya Yulianovna İ. Y. Kraçkovskiy’i yanına çağırdığında, gitmemiş ve bunun sebebini de şu sözlerle ifade etmiştir: “Onlardan kaçmak korkaklıktır.”³¹ 1905 yılının Aralık ayının sonunda muşta almış ve aramalar sırasında kendisinde muşta bulunduğu için ceza almıştır. Dışarıda her ne olursa olsun o tarafsızdı, çünkü onun için ilim her şeyden önemliydi.

İ. Y. Kraçkovskiy’nin ilk yayınlanan çalışması: “İslam Tarihinde Yeni Bir İş”dir.³² Bunu, Moskova İlahiyat Akademisi profesörü S. Glagoleva’nın “İslam” kitabını eleştirmek için yazmıştır. Üniversiteden arkadaşı İ. A. Belayev, İ. Y. Kraçkovskiy’nin eserinin Türkistan Gazetesi’nde yayınlamasına yardım etmiştir. Bu yazıyı, “Kr-skiy” olarak imzalamıştı ve aslında bu imza başka bir ünlü yazarın, A. E. Krımskiy’nin imzasına benziyordu. Ne de olsa bu, onun ilk önemli çalışmasıydı.

İ. Y. Kraçkovskiy mütevazı bir hayat sürmüştür. Sigara ve içki içmemiş, tiyatrolara az gitmiş, ama sürekli kitap satın almıştır. Eğitim hayatı boyunca tüm maddi yardımları

²⁸ Dolinina, **Nevolnik**, s. 34.

²⁹ 22 Ocak 1905’te, Rusya’da Petersburg’da çok sayıda işçinin, çalışma koşulları ile ilgili isteklerini Çar Nikolay’a bildirmek üzere yürüyüşe geçmeleri esnasında, üzerlerine ateş açılması sonucu 1000’den fazla kişinin ölümü, 2000’den fazla kişinin de yaralanmasıyla sonuçlanan olay, tarihe “Kanlı Pazar” olarak geçmiştir.

³⁰ Dolinina, **a. e.** s. 35.

³¹ Dolinina, **a. e.** s. 23.

³² Dolinina, **a. e.**, a. y.

reddetmiş, üniversiteyi bittirdikten sonra da kabul etmemiştir. Yüksek lisansını sürdürebilmesi için kompozisyon yarışmasına katılıp, altın madalya almaya çalışmış ve başarmıştır. 1906 yılında İ. Y. Kraçkovskiy yurttan özel daireye taşınmış ve böylece lisanüstü eğitiminde yeni bir dönem başlamıştır.³³

V. R. Rozen'le ilk dersi 13 Ocak'ta yapmıştır. Bu dersleri haftada iki kez düzenli olarak sürdürmüşlerdir. Pazartesi ile Perşembe V. R. Rozen kendi evinde ders vermiştir. Ders verirken ilişkileri daha iyi oldu ki V. R. Rozen İ. Y. Kraçkovskiy'e "Veniamin"³⁴ lakabını vermiştir. Aralarındaki dostluktan dolayı büyük yaş farkını hiç hissettirmemişlerdir. Ancak diğer öğretmenleriyle onun gibi samimi olmamıştır. Örneğin V. V. Bartold'un derslerinden sonra kendisinin hiçbir şeyi yapabileceğine inanmıyordu. Bunlara rağmen kendini toplayarak çalışmayı bırakmamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy, V. R. Rozen'le 23 Mart görüşüp "Abu-al-Atahi"³⁵ hakkında rapor yazıp hazırlanmasını talep etmiştir. Bu çalışmada Yuliya Yulianovna'dan kendisine şiir tercüme etmesi için rıza etmiş, o ise mutlulukla yardım etmiştir. 28 Eylül'de raporu okudu ve onun çalışma yönteminin din bilgisi yönünden değil mana yönünden olduğunu ön plana çıkarmıştır. Böylece uzmanların ilgisini çekti ve bu Arap Kültürünün Rusya'da popüler kültür olmasına sebep olmuştur. V. R. Rozen İ. Y. Kraçkovskiy'den bu raporun "Doğu Bölümünün Notları"³⁶nda basması için izin almıştır.

1906 yılında Hıristiyan ve Arap edebiyatını incelemeye başlamıştır. Böylece iki yılda on bir eser yazmış ve 1907-1910 yıllarında bu eserlerini dünya tanımıştır. Bu yaptıkları inanılması güç şeylerdi, çünkü 1907 yılında o sadece 24 yaşındaydı. Buna rağmen kendi başarısından tatmin olmamıştır.³⁷

23 Ocak 1908 yılında 58 yaşına iken V. R. Rozen zatürree hastalığından vefat etmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin sevdiği öğretmeninin kaybı onu çok üzmüştü. Yuliya Yulianovna da üzülmüştü, çünkü aynı günde hem kardeşi Aleksey'i hem de hocası vefat etmişti. İ. Y. Kraçkovskiy, V. R. Rozen yerine N. Ya. Marr'ı olacağını düşünmüştür, fakat o Dilbilimine geçmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy ne olursa olsun kendisini onun yerine

³³ Dolinina, **Nevolnik**, s. 37.

³⁴ Dolinina, **a. e.** s. 30.

³⁵ Dolinina, **a. e.** s. 31.

³⁶ Dolinina, **a. e.** s. 33.

³⁷ Dolinina, **a. e.** s. 35.

koyamamıştır. Çünkü kendisini layık görmemiştir.³⁸

İ. Y. Kraçkovskiy 22 Haziran 1908 yılında Petersburg'dan Beyrut'a gitmiştir. Burada Doğu ile Batı kültürünü birlikte görebilmektedir. Araştırma için gittiği bu seyahat en az bir yıl sürmüştür. 5 Temmuz 1908 yılının sabahında saat üç gibi Beyrut'a gelmiştir. Beyrut'e ilk geldiğinde insanlarla iletişimde dil sıkıntısı yaşamıştır. 10 Temmuz'da Şuveyr'e (Liva'nın dağlı bir yeri) gitmiş ve oradaki Kutsal İlya manastırına yerleşmiştir. Oradaki sıkı yönetimden dolayı zorluk çekmiştir. 2 Eylül 1908 yılında İ. Y. Kraçkovskiy Beyrut'a dönmüştür. Üniversite'ye yakın bir dul kadının evinde bir oda kiralamıştır. Eylül ayının ortalarında hastalanmış, ancak ev sahibi onu tedavi etmiştir. Beyrut'ta kış mevsiminin soğuğuna şaşırmıştır: “ben soğuk ülkedenim, ancak buradakilerden daha çok üşüyorum.”³⁹ Bunlara rağmen Üniversitede dersler alıp ve çalışmasını devam ettirmektedir. Kütüphanelerde el yazmaların kendisi için çoğaltmış (gelecekte tercümesini yapmıştır), Vavan ile aynı yazı tarzı olan şiipleri okumuştur. Beyrut'ta sadece bir “İliada” tercümesi, birkaç eleştiri yazısı yapmış, sözlü ve yazılı olarak iletişimde çektiği dil sıkıntısına çözüm bulmaya çalışmıştır.⁴⁰

1909 yılının ilkbaharında Mısır gezisinden dolayı çalışmalarına bir ay ara vermiştir. 28 Marttan 3 Nisana kadar Arkeoloji Kongresi sürmüştür. Kongreden sonra dış geziler yapılmıştır. Bu yüzden bazıları eşleriyle, çocuklarıyla ve akrabalarla geziye katılmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy, Turaev ve onun arkadaşları: B. V. Farmakovskiy iki akrabası V. A. Farmakovskaya ve E. A. Myakotina ile zaman geçirmiştir.⁴¹

Kahire'deki ziyareti onu hüsrana uğratmıştır. Çünkü aradığı el yazması eserleri bulamamıştır. Kahire'de iki tane el yazması eseri bulunuyor. Onların ikisi de Petersburg'daki el yazmaların kopyası olmuştur. 21 Nisan 1909'da İ. Y. Kraçkovskiy Beyrut'taydı ve daha sonra Şam'a gitmek için Turaev ve onu arkadaşlarını beklemişti. İ. Y. Kraçkovskiy Şamda ki bu üç haftada Beyrut'taki yarıyılından daha çok bilgi almıştır. Çalışmaları dışında kendisine can arkadaşı olarak Vera Aleksandrovna Farmakovskaya'yı bulmuş ve birbirlerine âşık olmuşlardı, ancak V. A. Farmakovskaya evliydi. Bu arada daha önce İ. Y. Kraçkovskiy'nin evlenme teklifini kabul eden İda Aleksandrovna sözünü

³⁸ Dolinina, **Nevolnik**, s. 39.

³⁹ Dolinina, **a. e.** s. 43.

⁴⁰ Dolinina, **a. e.** s. 44-46.

⁴¹ Dolinina, **a. e.** s. 48.

tutmamış ve bir subay ile evlenmişti. Hatta bu evlilikten bir de oğlu olmuştu.⁴²

İ. Y. Kraçkovskiy, 1909 yılının yaz tatilinde Tripoli’de bulunmuştur. Oradaki Filistin okullarını ziyaret etmiştir. Filistin toplumunu araştırmış ve derslere girmiştir. Ancak eğitim-öğretim sistemini beğenmemiştir. Gavarin ve Şahotskiy (A. E. Şmidta öğrencisi) ile görüşmüş, sonunda Şahotskiy ona okul hakkındaki kendi düşüncesini yazmasını istemiş, İ. Y. Kraçkovskiy memnuniyetle kabul etmiştir. Çok zaman geçmeden Şahotskiy’e Filistin’deki okul hakkında yazdığı yazıyı teslim etmiş. 1910 yılının Mart ayında okul hakkında konuşmaya başlayıp ve 1913-1914 oku yıllarında yeni program yapmayı istemişlerdir. Dolayısıyla 1914-1915 yıllarında o programı okul için uygulamayı düşünmüşlerdir, ancak Birinci Dünya Savaşı yüzünden bu okullar kapatılmıştır. Sonuçta o programı da yürürlüğe girememiştir.⁴³

İ. Y. Kraçkovskiy 1909 yılını Eylül ayında Beyrut’a dönmüştür. Ancak çalışmasını tamamlanmamasına rağmen bırakmamıştır. Farklı illere gidip araştırmalar yapmış bu araştırmalarda birini de Kudüs için yapmıştır. Kudüs’te iki öğretmenle görüşmüştür. O öğretmenlerden birisi, Gülsüm Ode, İ. Y. Kraçkovskiy’i misafir olarak evine davet etmişti. Gülsüm Ode’nin babası İ. Y. Kraçkovskiy’nin Rus olduğuna inanmamıştır. Çünkü o Edebi Arapçadan ziyade Suriye lehçesini de zorluk çekmeden konuşmuştur.⁴⁴

C. Dünya Savaşlarında İ. Y. Kraçkovskiy

Petersburg’da İ. Y. Kraçkovskiy iki iş yapmıştır: Doğu Dilleri Fakültesinden Privat-Doçent⁴⁵ unvanını almış ve “Öğrenciler için yaptığı bilimsel çalışmalarından dolayı kütüphane ve müze öğretme yardımcı müessese”sinde yönetici olmuştur.⁴⁶

1914 yılında tezini hazırlamıştır. Bu tezi çabuk hazırlamasında Vera Farmakovskaya da yardımcı olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy onunla sık yazışmaya başlamıştır. Vera Farmakovskaya’nın eşinden boşanması yaklaşık üç yıl sürmüştür. 1912 yılının Haziran ayında Vera Farmakovskaya ve İ. Y. Kraçkovskiy evlenmişlerdir.⁴⁷

5 Haziran 1914 yılında İ. Y. Kraçkovskiy, eşi ve Olga Konstantinovna Fedorovna

⁴² Dolinina, **Nevolnik**, s. 49.

⁴³ Dolinina, **a. e.** s. 50-55.

⁴⁴ Dolinina, **a. e.** s. 56-60.

⁴⁵ Privat-Doçent - Prof. hazırlanan, ders vermeye hakkı olan şahıs.

⁴⁶ Dolinina, **a. e.** s. 128.

⁴⁷ Dolinina, **Nevolnik**, s. 66-70.

(eşinin annesi) ile beraber Almanya'ya, 21 Haziran'da da Hollanda'ya gitmişlerdir. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy çoğu zamanını kütüphanede geçirmiştir. Orada ilgisini çokça çeken el yazmalarını bulmuştur. Onların çoğunu kendi el yazısıyla çoğaltmıştır (gelecekte onların tercümelerini yapmıştır).⁴⁸

İ. Y. Kraçkovskiy Temmuzun ortalarında çalışmalarını tamamlamıştır. Hollanda'ya seyahat etmek istemişlerdir; ancak 18 Temmuzda savaş başlamıştır. Geri dönmek istemelerine rağmen birçok problemlerle karşılaşmışlardır. Sonunda kitaplarını ve eşyalarını arkadaşında bırakarak dönebilmişlerdir. Dönünce V. A. Kraçkovskaya kardeşleriyle insanlara yardım edebilmek için çalışmışlar. İ. Y. Kraçkovskiy ise bilimsel çalışmaya dalmıştır.⁴⁹

30 Mayıs 1915 yılında tezini savunmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy'nin tezini şöyle değerlendirmişlerdir: “Arap edebiyatı araştırmasında ileriye dönük büyük bir adım.”⁵⁰ Böylece tezi tamamlayıp “İbn al-Mutazza'nın Şiir Sanatı”nı incelemeye başlamıştır. 1915 yılının yaz ayında bu çalışmanın taslağını hazırlamıştır.⁵¹

1916 yılının Aralık ayında, Asya Müzesine, yabancı dilde çeviri yapmak için göreve çağırılmıştır. Çünkü savaş yüzünden farklı ülkelerden çok fazla el yazması eserler gelmeye başlamış, bu eserlerin çoğu Arapça dilinde yazılmıştır. Ancak Arapça bilen olmadığı için eserler tercüme edilememiş ve İ. Y. Kraçkovskiy Arapça eserlerin çevirisini yapmak için göreve çağırılmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy ise, yeni görevini memnuniyetle kabul etmiş ve çalışmaya başlamıştır.⁵²

1912-1915 yıllar içerisinde altısı Batı'ya ve ikisi Doğu'ya olmak üzere toplam sekiz tane eleştiri yazısı yazmıştır. 1917 yılından sonra savaşlardan dolayı okul tehlike altındadır. Ancak okulun öğretmenleri birbirlerini destekleyerek bu zorluklardan kurtulmuşlardır. Dersler sonradan başlamış ve sömestr tatili yapılmadan eğitime devam etmişlerdir. 26 Ekim 1917 yılında Prof. N. A. Mednikov ve 1918 yılının Ocak Ayı'nda Prof. V. A. Jukovskiy vefat etmişlerdir. 1918 yılında İ. Y. Kraçkovskiy üniversitede öğretmen olmuştur. Bu mesleğin kendisini çok meşgul ettiği ve ilmi çalışmalarına zaman ayıramadığı sebeplerinden ötürü 1919 yılında bu görevden istifade etmiştir. 1918 yılının son baharında

⁴⁸ Dolinina, a. e. s. 77.

⁴⁹ Dolinina, a. e. s. 79-80.

⁵⁰ **Vostok**: Jurnal Literaturı, Nauki i İskusstva, Moskova-Saint Petersburg, 1922-1925, s. 400.

⁵¹ Dolinina, a. e. s. 90.

⁵² Dolinina, a. e. s. 95.

N. Ya. Marr İslam bilim bölümü açabilmek için çaba sarf etmiştir. Sonunda o bölüm açılmış ve 2 Kasım 1918 yılında İ. Y. Kraçkovskiy'e profesör unvanı verilmiştir. Bilimsel çalışmalarını engellediği için İ. Y. Kraçkovskiy ders vermeyi sevmemiştir, ancak özel derslerinden gelecek vaat ettiği ve bilimsel çalışmalar yapmayı seven öğrencilerinden dolayı zevk almıştır. İ. Y. Kraçkovskiy'nin A. İ. Şişmanov ve A.G. Dobatovskin adında iki öğrencisi olmuştur. Bu öğrencileriyle ders yapmış, ancak öğrencilerinin Petrograd'dan ayrılmasından dolayı bu dersler iptal olmuştur. 1918 yılında Kuzmin adında bir öğrencisi ile iki yıl ders yapmışlar ve Kuzmin İ. Y. Kraçkovskiy'nin en sevdiği öğrenci olmuştur. 1918-1919 yılları arasında V. Eberma, R. Erlih ve M. Salye Kuzmin gibi değer verdiği öğrencileri olmuştur.⁵³

1917-1930 yılları arasında Petrograd'da ve bütün Rusya'da insanlar hayat şartlarından dolayı çok sıkıntı çekmişlerdir. Bu dönemde İ. Y. Kraçkovskiy ve ailesi bu sıkıntılardan nasibini almıştır. 1919 yılında İ. Y. Kraçkovskiy önemli bir rahatsızlık geçirmesine rağmen bilimsel çalışmalarına ara vermemiştir.⁵⁴

19 Ağustos 1922 yılında Kraçkovskiy'ler birlikteliklerinin 10. yılına girmişlerdir ve yıl dönemlerini sade bir törenle kutlamışlardır. Kutlama sırasında İstihbarat Teşkilatından üç kişi evlerine gelmiş ve evlerinde arama yapmışlardır. İstihbarat Teşkilatından gelen kişiler İ. Y. Kraçkovskiy'nin evinde yaptığı araştırmalardan sonunda buldukları pek çok sayıda Arap el yazması eserleri ve kitapları görünce onu Fin casusu olma şüphesiyle hapishaneye atmışlardır.⁵⁵ Vera Kraçkovskaya hapishanede olan eşine yemek, kıyafet, kitap ve el yazması eserleri ona ulaştırmak için izin almaya çalışmıştır. Uzun uğraşlar sonunda izni almış ve emanetleri eşine ulaştırmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy da eşinden gelen emanetlerle hapishanedeki vaktini kitap okuyarak, çalışarak ve şiirler yazarak geçirmiştir. 1923 yılında Sokolov ve Oldenburg'un çabaları sayesinde idamdan kurtarılıp serbest bırakılmıştır. Hapishaneye atılmadan önce İ. Y. Kraçkovskiy'nin evinde yapılan araştırma sonucunda el konulan bütün eşyaları geri verilmiştir. Böylece İ. Y. Kraçkovskiy arkadaşları sayesinde idam sehpasından kurtularak hayatına devam etmiştir.⁵⁶

1918 yılında A.M. Gorkiy “Vsemirnaya Literatura (Dünya Edebiyatı)” yayınevini kurmuştur. Bu yayınevinde yabancı kitapları halkın anlayabileceği bir dilde Rusçaya

⁵³ Dolinina, **Nevolnik**, s. 94-95.

⁵⁴ Dolinina, **a. e.** s. 99.

⁵⁵ Dolinina, **a. e.** s. 98.

⁵⁶ Dolinina, **Nevolnik**, s. 100.

tercüme etmişlerdir. “Dünya Edebiyatı” yayınevinde İ. Y. Kraçkovskiy ve onun meslektaşları çalışmıştır. Bu yayınevi: Batılılar “Sovremenniy Zapad (Modern Batı 1922-1924)” ve Doğulular “Vostok (Doğu 1922-1925)” adında iki dergi çıkarmıştır. “Modern Batı” dergisi yazarları, “Doğu” dergisi yazarlarından farklı prensiplerle tercümelemler gerçekleştirmişlerdir. Bu yayınevine sansür gelmesinden endişe ettiklerinden dolayı bazı kelimeleri kısaltmışlardır. Yaptıkları kısaltmalardan dolayı bazen yayınladıkları metinler halk tarafından anlaşılmıyordu. Maddi olarak yetersiz oldukları için eserleri daha ucuza mal ediyorlardı. Bu da hem dergilerin hem kitapların kâğıtlarının ince olmasına hem de bu eserlerin günümüze çok az sayıda ulaşmasına sebep olmuştur. 1924 yılının Aralık ayında bu yayınevi kapanmıştır.⁵⁷ Yayınevinde birlikte ilmi çalışmalar yapan insanların yayınevinin kapanmasıyla birlikte ilmi çalışmalar yapamadıkları için zor günler geçirmişlerdir. İ. Y. Kraçkovskiy vaktinin çoğunu bu yayınevinde geçirmiş. Bu yayınevi onun hayatına çok şey katmıştır; özgüveni artmış, düzenli çalışma yöntemlerini öğrenmiş, bu ortamda bilimsel çalışmalarına daha çok zaman ayırmasına vesile olmuştur.

22 Nisan 1922 yılında Tarih ve Filoloji Bölümünde Akademisyen Sekreteri olarak seçilmiştir. Seçildiği bu görevden dolayı sorumlulukları daha çok artmıştır. 1928-1929 yıllarda Arabistler için zor zamanlar başlamıştır. Bir kısmı hapis haneye atılırken bir kısmı da işlerinden kovulmuşlardır. Üniversitede yeni program yapmışlardır. İ. Y. Kraçkovskiy bir yıl sonra Üniversiteden ayrılıp Veselkov Enstitüsü’de göreve başlamıştır.⁵⁸

20 Ocak 1928 yılında İ. Y. Kraçkovskiy, Baron V. R. Rozen adına Arap dilinde araştırma yapılabilmesi için kurs açmıştır. İlk konuşmasında sözlerine vefat eden V. R. Rozen’den bahsederek başlamıştır. Bu resmi olmayan kurslarda Arabistler kendi birikimleri doğrultusunda paylaştıkları bilgileri tartışıyorlardı. Bu tartışmaları yapabilmek için 23 Ocakta buluşmak için sözleşirler. Kurslar devam ettiği sürece yaklaşık 450 kitap ve makale incelemişlerdir. İ. Y. Kraçkovskiy bu kursların resmiyet kazanmasını istemiştir. Dairesindeki iki odanın bu kurs için uygun olduğunu düşünerek Prezidyum’a mektup yazmıştır. Ancak onlar yardım etmedikleri için İ. Y. Kraçkovskiy 1930 yılında bu kursu kapatmak zorunda kalmıştır.⁵⁹

1927 yılında A. Krolenko İ. Y. Kraçkovskiy’i “Akademiya” yayınevinde göreve

⁵⁷ Bkz. Fedorov A. V., **Osnovi Obschey Teori Perevoda**, Vıssşaya Şkola, M., 1983, s. 86.

⁵⁸ Dolinina, a. e. s. 100-105.

⁵⁹ Dolinina, **Nevolnik**, s. 110-113.

çağırmıştır. Akademiya yayınevinde İ. Y. Kraçkovskiy “1001 Gece” kitabını Rus diline tercüme eden editör olarak çalışmıştır. Bir zaman sonra Editörlük görevinden ayrılmıştır. Ancak “Ojerelye Golubki (Güvercin Gerdanlığı)”, “Kalila i Dimna (Kelile ve Dimne)” ve sekiz ciltten oluşan “1001 Gece” kitaplarının yayınlanmasında da çalışmıştır.⁶⁰

27 Kasım 1930 yılında Prezidyum Arapça Kursu açılmış ve bu kurslara İ. Y. Kraçkovskiy’i müdür olmuştur. 1937 yılında L. İ. Klimovskiy, İ. Y. Kraçkovskiy’i “Trudi Pervoy Sessii Assotsiyatsii Arabistov (Arabistlerin Birinci Dönem Kurumunun Çalışmaları)” adıyla bir eleştiri yazısı yazmıştır. Bu eleştirisinde İ. Y. Kraçkovskiy’i Marksist düşünceye sahip olmadığı için yermiştir. Bunun karşılığında İ. Y. Kraçkovskiy bu ve diğer ithamları kabul etmemiştir.⁶¹

22 Haziran 1941 yılında savaş başlamıştır. Enstitüde savaşla ilgili derslere yer verilmiştir. Doğudaki komşu ülkeler hakkında bilgiler, konuşmaya yardımcı olması için sözlük ve antifaşist broşürler hazırlamak maksadıyla Ana Politik Asker Yönetimi’nde yeni görevler üstlenmiştir. Savaşın devam etmesine rağmen savaş yokmuşçasına 1 Eylül’de öğrenciler okul yıllarına başlangıç yapmışlardır. Ancak kısım kısım ya da bütün sınıf savaşta ülkelerine destek olmak için görev almıştır. Bir grup giderken öbür grup dönüyordu. Bir kısmı hemşirelik kurslarında eğitim alırken bir kısmı askeri tercüman kursunda eğitim alarak cephede veya hastanede göreve için kendilerini hazırlamışlardır.⁶²

1941 yılının yazında Saint Petersburg’da tahliyeye başlanmıştır. Enstitüde bulunan el yazması eserler ve kitaplar zemin kata indirilmiştir. Onların yerine hastaları, kadınları ve çocukları yerleştirmişlerdir. Kasım ayında ilim adamları uçakla bu şehirden gitme imkânı bulmuşlardır.⁶³

İ. Y. Kraçkovskiy bulunduğu yeri diğer ilim adamları gibi terk etmemiştir. O tahliye edilmesini reddetmiştir.⁶⁴ Çünkü İ. Y. Kraçkovskiy, bilime hizmetini şeref borcu olarak görmüştür. İ. Y. Kraçkovskiy’e sadece eşyle gitme izni verilmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy’nin dairesinde kardeşi Yuliya Yulianovna ve eşi, Vera Kraçkovskaya’nın büyük ablası da onlarla birlikte yaşamaktadır. İ. Y. Kraçkovskiy onları bırakıp gidememiştir. Dolayısıyla

⁶⁰ Dolinina, a. e. s. 115.

⁶¹ **Pod Znamenem Markizma**, jurnal. 1937, № 7, s. 181.

⁶² Dolinina, a. e. s. 126.

⁶³ Dolinina, a. e. s. 127.

⁶⁴ Koltsov A. V., **Uçenyje Leningrada v Godı Blokadı (1941-1945)**, İzd. AN, Moskova-Leningrad, 1962, s. 34.

onlarla birlikte kalmıştır.⁶⁵

Çoğunluk tahliye edilince geriye kalanlar aralarında işleri paylaşmışlardır. 1941 yılında İ. Y. Kraçkovskiy Bilimsel Araştırmalar Organizasyonu'nda Başkan Yardımcısı olmuştur. Bu yüzden İ. Y. Kraçkovskiy'nin işi daha da artmıştır. 1941 yılının son baharında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin Prezidyum komisyonuna katılmış ve Aralık ayının ortalarında başkanı hastalanıp vefat edince onun yerine göreve başlamıştır. Burada İ. Y. Kraçkovskiy yetim kalan çocukları çocuk esirgeme kurumuna yerleştirmiş, ölen oryantalistlerin ailesine yardım etmiş ve diğer işlerle uğraşmıştır. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy'e sadece kendi çevresindeki insanlara değil, muhtaç olan tüm insanlara yardım etmiştir.

6 Şubat 1942 yılında D. İ. Tihonov ve V. V. Struv görevini bırakınca İ. Y. Kraçkovskiy Enstitü Müdürü olarak göreve başlıyor. Kış boyunca Enstitü'deki işine devam etmiştir. Savaş çok şiddetli devam ederken ve havadan da saldırılar yapılmışken, bir doktora tezi kurulu oluşturulmuştur. Ancak kimse sığınaklara geçmek istememiştir ve hiçbir şey olmamış gibi işlerine devam etmişlerdir.⁶⁶ İ. Y. Kraçkovskiy 1941-1942 yıllarında hazırladığı metni rapor olarak okumuş ve "Geografi (Coğrafyacılar)" eseri hakkında araştırma yapmıştır.

V. G. Garşin bu kararlılığı şöyle izah etmektedir: "Günümüz şartlarında elimde çalışma azmimden başka bir imkân yoktur. Beni çalışmaya bu azim itiyordu. Bahsettiğim bu durum sadece bana has bir durum değil tüm bilim adamlarına aittir."⁶⁷

Zor günler geçiriliyordu. Havadan ve karadan saldırılar vardı. İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaçları olan gereksinimlerden mahrumdurlar. Ulaşım ve iletişim araçlarında sıkıntılar yaşanıyordu. 1942 yılının zor şartlarından dolayı Akademi'nin birinci katındaki bir odada toplanarak çalışmalarına devam etmişlerdir. Bu zor şartlara rağmen öğrenciler derse gelip eğitimlerini aksatmamışlardır. Akademi'nin binasında buldukları oda dışında başka bir mekânda çalışmalarına ve derslerine devam etmeleri mümkün değildir. O kadar zor şartlarda bulunuyorlardı ki, öğrenciler öğretmenin etrafında

⁶⁵ Dolinina, **Nevolnik**, s. 126.

⁶⁶ **Orujiye Slova: Stat'i i Vospominaniya Sovetskih Vostokovedov**, 1941-1945, Nauka, M., 1985, s. 54-55.

⁶⁷ Koltsov, **Uçeniye**, s. 94.

toplanarak ders yapıyorlardı.⁶⁸

1 Nisan 1942 yılında Ortak Bilimsel Konseyinde Tarih, Dil ve Edebiyat bölümleri Enstitü'sünün gözetimi altında İ. Y. Kraçkovskiy çalışmaya başlamıştır. Burada konferanslar düzenlemiş, bu konferansa bilim adamlarıyla birlikte öğrencilerde memnuniyetle katılmış ve ayrılmışlardır. G. A. Kyazev belirttiğine göre: “Konferansa gelenlerin hal ve hareketleri normaldi; ancak Akademisyen İ. Y. Kraçkovskiy’i sakın bir şekilde dinlerken ilim aşkı için yanıp tutuştuğu sözlerinden anlaşılıyordu.”⁶⁹ İ. Y. Kraçkovskiy, anlattıklarıyla, insanlara savaş zamanlarında yitirdikleri ümitleri gönüllerinde tekrar yeşertmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy bulunduğu dönemdeki zor şartlara rağmen bilimsel konferansların sürekli yapılmasını istemiştir. Oysaki diğer Akademisyenler bu sıkıntılı günlerde bilimsel çalışmalarını bırakmışlardır. Dolayısıyla bütün ümitler Leningrad’da kalan akademisyenlere bağlanmıştır.

Her gün İ. Y. Kraçkovskiy belirli saatlerde Akademi’ye (Akademiya) veya Üniversite’deki görevine yürüyerek gitmiştir. O ilk günkü gibi korkusuzca hareket etmiş ve gururundan dolayı Alman mermilerinden kaçmamıştır. İ. Y. Kraçkovskiy’nin vefatından sonra K. B. Starkovskaya onun hakkında şöyle söylemiştir: “5 Ocak 1942 yılında İ. Y. Kraçkovskiy silahlı saldırıya karşı sakın ve emin adımlarla yürüyordu. Onun yanında yürüyen bir adam yere yatıp ağaçlara doğru yönelerek emeklemeye başladı. Ben öğretmenime baktım ve o yürüyorken ben emeklemeye utandım. Böylece onun gibi yürümeye devam ettim.”⁷⁰ Başka kaynaklara göre de onu sakın ve normal adımla yürüyen biri olarak tarif ediyorlar. İ. Y. Kraçkovskiy karakteri bu denli güçlüdür ve bu karakterlerinden asla taviz vermemiştir. N. K. Dmitrieva, İ. Y. Kraçkovskiy hakkında: “öyle insanlar var ki, hayata itaat etmeyip kendileri hayata emrediyorlar”⁷¹ diye söylemiştir.

1941-1942 yıllarında İ. Y. Kraçkovskiy “Coğrafyacılar”ın 11 bölümünü birden yazmıştır. Sonra H. K. Baranov’un sözlüğünün 3. ve 4. baskılarının düzeltmelerini okumasını gerekmiştir. Savaş zamanlarında elektrik olmamasından dolayı yazıların küçük

⁶⁸ Dolinina, **Nevolnik**, s. 320-327.

⁶⁹ Koltsov, **a. e.** s. 96-97.

⁷⁰ **Problemi Arabskoy Kulturu: Pamyati Akademika İ. Y. Kraçkovskogo**, Sbornik Statey, Nauka, Moskova, 1987, s. 346.

⁷¹ **a. e.** s. 32.

puntolu özelliğe sahip olmamasına rağmen çalışmalara asla ara vermemiştir.⁷²

Zor zamanlarında Vera Kraçkovskaya'nın evi yaşayabilecek halde olmasını sağlamıştır. Bu evde her türlü silahlı saldırıya ve diğer tehlikelere karşı korunmak için hazırlığını yapmıştır. Ailesindeki fertlerin aç kalmaması için yemek sıralarında uzun zaman beklemiş ve temin ettiği yemeklerin yetmemesi nedeni ile evinde saksı içinde yeşillik yetiştiriyormuş. Bunların yanında birçok sıkıntıya rağmen evinin her an temiz olmasını sağlıyormuş. Bir İngiliz atasözüne göre: “Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır.”, İ. Y. Kraçkovskiy'nin arkasında Vera Kraçkovskaya vardır. İ. Y. Kraçkovskiy savaştan sonra eşinin kendisi ve ailesi için yaptığı fedakârlıkların farkına varmıştır ve Filipenko'ya bir mektubunda şöyle yazmıştır: “Bizim eşlerimiz olmasaydı muhtemelen çoğunluğumuz hayatta olmazdık. Onlar hakkında Nekrasov'ın “Jeni Dekabristov (Dekabristların Eşleri)” eserine göre daha dokunaklı manzumeler yazmamız gerekmektedir.”⁷³

Savaş zamanında İ. Y. Kraçkovskiy'nin ailesinde ilk olarak Yulia Yulianovna hastalanmıştır. Ondan sonra onun eşi Sergey Konstantinoviç yatalak hasta olmuştur. Onların halleri kötüleşince İ. Y. Kraçkovskiy yiyecek ve içecek, ilaç ve doktor isteğiyle mektuplar yazıp göndermiş, ancak cevap alamamıştır. Kısa bir süre sonra Yulia Yulianovna ve ardından altı gün sonra da eşi Sergey Konstantinoviç vefat etmiştir. Sonra Vera Kraçkovskaya hastalanmıştır, ancak o çabuk iyileşmiştir.⁷⁴

11 Nisan'da 1942 yılında İ. Y. Kraçkovskiy yüksek ateşle hastalanmış ve yatağa düşmüştür. Bu hastalıktan kurtulduktan sonra yeni bir hatalığa yakalanmış, durumu o kadar kötü olmuştur ki çalışmalarına dahi ara vermiş ve konuşma yeteneğini kaybetmiştir. Vera Kraçkovskaya eşini kurtarma ümidiyle Alekseev'e mektup göndermiştir. Alekseev mektubu alır almaz cevap yazarak yardım göndermiştir. Dört doktor İ. Y. Kraçkovskiy'yi muayene etmek için gelmişler ve bu muayene sonunda İ. Y. Kraçkovskiy'de toplam yedi çeşit hastalık tespit etmişlerdir.⁷⁵ Doktorlar İ. Y. Kraçkovskiy'nin eski sağlığına kavuşması için gıda malzemesi ve ilaçları vermişler. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy çok zor iyileşmiştir. Bu yüzden İ. Y. Kraçkovskiy'e Moskova'ya yakın bir sanatoryumu tavsiye etmişlerdir. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy sanatoryuma gitmeye karşı çıkmasına rağmen, doktorların çok ısrar

⁷² Dolinina, **Nevolnik**, s. 128.

⁷³ Dolinina, **a. e.** s. 129.

⁷⁴ Dolinina, **a. e.** s. 135.

⁷⁵ Dolinina, **a. e.** s. 200.

etmeleri üzerine sanatoryuma gitmeye razı olmuştur. Ancak Moskova'da olan sanatoryuma gidememişlerdir. Çünkü askerler bu sanatoryumu boşaltmamışlardır. Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy ailesi kendi paralarıyla başka sanatoryuma yerleşmek zorunda kalmışlardır.⁷⁶

İ. Y. Kraçkovskiy'nin ailesi Moskova'da otelde yaşamışlardır. Ardından okuldan daireye taşınmışlardır. Buldukları dairenin sahipleri dönünce tekrar taşınmışlardır. İ. Y. Kraçkovskiy Doğubilim Bilim Akademi Enstitü'den ayrılmak için mektup yazmıştır. Ancak bu isteği kabul edilmemişlerdir. Böylelikle İ. Y. Kraçkovskiy işine devam etmiştir. 1943 yılında İ. Y. Kraçkovskiy Moskova Üniversitesinde dersler vermeye başlamıştır.⁷⁷

1944 yılında Leningrad'daki ablukayı kaldırmışlardır. Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy ve ailesi kendi evlerine dönmüşlerdir. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy artık yaşlandığından dolayı yolda vefat edeceğinden de korkmuştur. Bir de Akademi evi hakkında endişelenmiştir. Ancak Akademinin yürütülmesi işini Üniversite üstlenmiş ve böylece sorunu çözmüşlerdir.⁷⁸

5 Şubat 1944 yılının son baharlarında Leningrad Üniversitesinde Doğu Bilim Fakültesi açılmıştır. Bilim-Araştırma Enstitüsü başkanlık görevi için Alekseev ile İ. Y. Kraçkovskiy'i çağırmışlardır. Onlar da bu görevi hemen reddetmişlerdir. Ancak Akademik Konseyde görev almayı kabul etmişlerdir. 19-22 Haziran 1944 yılında İ. Y. Kraçkovskiy Arabistik bölümünde yönetici olmuştur.⁷⁹

27 Ağustosta İ. Y. Kraçkovskiy ve ailesi evlerine geri dönmüşlerdir. Savaşta hasar gören Leningrad'daki tüm evleri tamir edilmiş ve ardından temizleyerek oturacak hale getirmiştir. Doğubilim Fakültesi 1944 yılının son baharında açılmıştır. 1944-1945 okul döneminde İ. Y. Kraçkovskiy Arap bölümünde yalnız çalışmaktadır. Bu yüzden İ. Y. Kraçkovskiy başkanlık, asistanlık ve tek öğretmenlik görevlerini tek başına yapmaktadır. İ. Y. Kraçkovskiy göreve başlamadan önce, bu görevlerini yalnız idare edeceğini tahmin etmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy önceki ders programını değiştirmeden derslere devam etmiştir. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy'i yaptığı öğretmenlik görevi zorlamıştır. Çünkü öğrenciler İ. Y. Kraçkovskiy'nin torunu yaşındadır. Ayrıca birinci sınıftaki öğrencilerden sadece biri erkek

⁷⁶ Dolinina, **Nevolnik**, s. 130.

⁷⁷ Dolinina, **a. e.** s. 139

⁷⁸ Dolinina, **a. e.** s. 144.

⁷⁹ Dolinina, **a. e.** s. 147.

geri kalan kızlardan oluşmaktadır.⁸⁰

D. İ. Y. Kraçkovskiy'nin Öğrencileri

İ. Y. Kraçkovskiy ders vermeyi sevmemesine rağmen sevdiği ve gelecek vaat eden öğrencileri olmuştur. Bunlardan erken vefat edenlerden bazıları: G. G. Gulbin (1892-1941) savaşta baskın sırasında öldürülmüştür; İ. P. Kuzmin 29 yaşında sepsis (kan zehirlenmesinden)'ten vefat etmiştir; V. A. Eberman 1937 yılında suda boğularak vefat etmiştir; Ya. S. Vilençik 37 yaşını doldurmadan veremden vefat etmiştir; Kseniya Savelevna Kaştaleva 1939 yılında vefat etmiştir; D. V. Semenov 1942 yılında 52 yaşındayken vefat etmiştir; Baranov 1941 yılında 35 yaşındayken savaşta vefat etmiştir; N. V. Yuşmanov 1946 yılında vefat etmiştir; A. Ya. Borisov (49 yaşında) ve İ. G. Benger (39 yaşında) savaşta vefat etmişlerdir; A. P. Rifmi 1945 yılında 45 yaşında vefat etmiştir. Vefat edenlerin yanında İ. Y. Kraçkovskiy'nin vefatından sonra onun kitaplarını yayınlamakla meşgul olan öğrenciler de vardır. Onlardan bazıları: İ. N. Vinnikov; Ode Vasilyevna; M. A. Salye; V. İ. Belayev; H. İ. Kilberg. İ. Y. Kraçkovskiy yaşlandığı zaman görevini teslim edeceği bir öğrenci bulamamıştır. Böylece İ. Y. Kraçkovskiy öğrencileriyle zorluk yaşamıştır. Ancak öğrencileri arasında meşhur olanları da olmuştur. Onlardan bazıları: V. İ. Belyaev (1902-1976), P. A. Gryazneviç (1929-1997), B. Ya. Şifar (1928-1993), T. A. Şumovskiy ve A. A. Dolinina'dır.⁸¹

T. A. Şumovskiy (1913-2012) anılarında İ. Y. Kraçkovskiy'i övgüye layık kelimelerle anlatmıştır. T. A. Şumovskiy'nin İ. Y. Kraçkovskiy hakkında yaklaşık dört tane çalışması vardır. T. A. Şumovskiy İ. Y. Kraçkovskiy'nin hayat görüşünü benimsemiştir. Buna örnek verecek olursak: “Az olsun, ama öz olsun.”⁸² T. A. Şumovskiy İ. Y. Kraçkovskiy gibi Kur'ân-ı Kerim'in tercümesini yapmıştır. Ancak o tercümesini şiir şeklinde yapmıştır. Bu yüzden hocasından farklı olarak tercüme yapmış ve bu farklı tercüme şeklinden dolayı tercüme yapıldığı düz yazıda değil de şiir tarzında yaptığı için “şair tercüman” olarak meşhur olmuştur.⁸³

Anna Arkad'evna Dolinina 12 Mart 1922 yılında Petrograd'da doğmuştur. O, İ. Y. Kraçkovskiy'nin en genç öğrencilerinden birisidir. O, İ. Y. Kraçkovskiy hayattayken çok

⁸⁰ Şumovskiy T. A., **Vospominaniye Arabista**, Nauka Yayınevi, Leningrad, 1977, s. 67.

⁸¹ Dolinina, **Nevolnik**, s. 205-215.

⁸² Şumovskiy, **Vospominaniye**, s. 20.

⁸³ Dolinina, **a. e.** s. 216.

çalışmış olsa da İ. Y. Kraçkovskiy'nin istediği gibi bir öğrenci olmamıştır. Ancak kendisini ne kadar yeteneksiz saysa bile kendi hocasının hayatını çalışmalarıyla ortaya koymaya çalışanda o olmuştur. A. A. Dolinina yaklaşık 13 çalışmasını İ. Y. Kraçkovskiy hakkında yazmıştır.⁸⁴ A. A. Dolinina bilimsel çalışmalar yapmış, seminerler düzenleyip ve dersler vermiştir. Böylece A. A. Dolinina İ. Y. Kraçkovskiy'nin vefatından sonra yerine geçen tek öğrencisi olmuştur.

E. İ. Y. Kraçkovskiy'nin Son Yılları ve Vefatı

İ. Y. Kraçkovskiy zaman geçtikçe yaşlanıyordu ve kendi yerine geçebilecek öğrencisi olduğunu düşünmüyordu. Bu durum onun canını sıkmaktadır. A. A. Dolinina'nın sınıfı ne kadar çalışsa bile İ. Y. Kraçkovskiy'nin istediği dereceye ulaşamamaktadırlar.⁸⁵

1946 yılında İ. Y. Kraçkovskiy: “Bu işi tamamlamam gerek; çünkü gücümü boşa harcıyorum”⁸⁶ ifadesiyle artık öğretmenliği bırakması gerektiğini düşünüyordu. İ. Y. Kraçkovskiy sevdiği öğretmeninden ve babasından da fazla yaşamıştır. Dolayısıyla ölüm vaktinin geldiğini hissediyordu. Yaşından dolayı bilimsel çalışmalarını ve mektuplarını eskisi gibi el yazısıyla değil de daktiloda yazıyordu. 1947 yılında böbreklerinde ve kalbinde hastalıklar meydana gelmiştir. Geçirdiği rahatsızlıklardan dolayı anlatması gereken dersleri için öğrencisi Belayev ve Psarenko'yu görevlendirmiştir veya öğrenciler bizzat İ. Y. Kraçkovskiy'nin evine ders almaya gitmişlerdir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin rahatsızlığı ilerleyince birkaç mektup yazarak görevini bırakmak istediğini bildirir. Ancak bu isteği kabul edilmeyince ona yarıyıl veya bir yıl tatil izni vermişlerdir.⁸⁷

İ. Y. Kraçkovskiy 1948 yılını hastalıklarla geçirmiştir. Elbette Vera Kraçkovskaya her zaman onun tedavisinin yapılmasında yardımcı olmuştur. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy'e evinde olduğu gibi işinde de destek gerekmektedir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin öğrencileri (Belayev, Psarenko, Kovalevskiy) tam yetişmedikleri için İ. Y. Kraçkovskiy kendi işi yanında öğrencilerinin yapması gereken işleri yapmak zorunda kalmıştır. Onun öğrencileri araştırmaları ince eleyp sık dokudukları için görevlerini zamanında yetiştirmiyorlardı. Ayrıca bir araştırmayı bitirmeden diğerine geçmiyorlardı.⁸⁸

⁸⁴ <http://www.spbu.ru> Anna Arkadevna Dolinina.

⁸⁵ Dolinina, **Nevolnik**, s. 217.

⁸⁶ Şumovskiy T. A., **U Morya Arabistiki**, Nauka, Moskova, 1975, s. 85.

⁸⁷ Dolinina, **a. e.** s. 219.

⁸⁸ Dolinina, **a. e.** s. 233.

Kendisinden sonra görevini teslim edecek öğrencisinin olmaması İ. Y. Kraçkovskiy'i çok üzüyordu. İ. Y. Kraçkovskiy hayatının her zamanında alçak gönüllü davranarak hiçbir şey yapmadığını düşünmektedir. Bunu da Fyodor Şalyapın şu sözleriyle ifade ediyordu: “Başarısız yaşam başarısız.”⁸⁹

İ. Y. Kraçkovskiy yazlık evinde vakit geçirirken: “istifa edip Tolstoy gibi olsam mı?”⁹⁰ diye düşünmeye başlamıştır. İ. Y. Kraçkovskiy bu sözleri ve mesleğinden istifa etmesi hayattaki yoğunluğuna bağlıydı. Tolstoy gibi İ. Y. Kraçkovskiy'nin de İslam dinine girdiği hakkında söylentiler çıkmıştır; “kimileri onun Müslüman olduğunu kimileri de Hıristiyan olarak kaldığını”⁹¹ düşünüyorlardı. Dolayısıyla gerçek ne olursa olsun, kim onu hangi dine mensup olarak görmek isterse İ. Y. Kraçkovskiy o dine mensuptur.

İ. Y. Kraçkovskiy Kur'ân-ı Kerim'i tercüme ettiğinden ve “Allah” lafzını gündelik hayatında kullanmasından dolayı onun Müslüman olduğunu iddia edenler olmuştur. Ancak bu görüş yanlıştır. Çünkü İ. Y. Kraçkovskiy Arap dili ile uğraşan bir akademisyen olduğu için bu dil alışkanlığından dolayı “Allah” lafzını gündelik hayatta kullanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'i tercüme etmesine gelince Arapça el yazmaları ile uğraşan bir akademisyen olduğu için mesleki saygıdan dolayı Kur'ân-ı Kerim'i tercüme etmeyi göz ardı edemiyordu. Üstelik Hıristiyan olarak defnedilmesi onun hangi dine mensup olduğunu belli ediyordu. Bu sebeplerinden dolayı onu Hıristiyan olarak yaşadığı ve Hıristiyan olduğu sonucuna varırız.

a. A. A. Dolinina'nın Hatıraları

Anna Arkad'evna Dolinina 12 Mart 1922 yılında Petrograd'da dünyaya gelmiştir. A. A. Dolinina kendi dilinden başka Almanca bilmektedir. Taşkent'teyken Arapça kursuna gidip sınavdan yüksek not alması, onun hayatının seyrini değiştirmiştir. Üniversitenin Şarkiyat bölümünde okumak için sınava giriyor ve yüksek Arapça notu sayesinde bu bölümde okumaya hak kazanıyor. Hayatını derinden etkileyen hocası, İ. Y. Kraçkovskiy ile tanışmıştır. A. A. Dolinina Şarkiyat Fakültesinde kendini bulmuştur.

A. A. Dolinina öğrenciliği zamanlarında ne kadar çalışsa da İ. Y. Kraçkovskiy'nin istediği dereceye ulaşamamıştır. Fakat kendisinin ne kadar yeteneksiz olduğunu düşünse

⁸⁹ Dolinina, **Nevolnik**, s. 221.

⁹⁰ Dolinina, **a. e.** s. 220.

⁹¹ <http://www.muslima.ru> Lev Tolstoy i İslam. (15.03.2009).

de, aslında hocasının hayatı ve çalışmaları ile uğraşan ilk kişi de o olmuştur. Buna göre A. A. Dolinina'nın öğretmeni hakkında bilgisi ve anıları pek çoktur.

A. A. Dolinina'nın anılarına göre: “İ. Y. Kraçkovskiy'e karşı çok saygı göstermişlerdir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin öğrencileri onun gibi bir öğretmenleri olduğu için gurur duyuyorlarmış ve onu “hocaların hocası” olarak görüyorlardı. Hatta öğrencileri ona “Şeyh” lakabını bile vermişler. Dolayısıyla beslendikleri saygıdan ve sevgiden ötürü aralarında hiç sorun yaşamıyorlardı.”⁹²

Derslerinde İ. Y. Kraçkovskiy bazen kendi hayatında şahit olduğu ilginç şeyleri anlatmaktadır. A. A. Dolinina, İ. Y. Kraçkovskiy'den dersler almıştır. Ancak onun ağzından çıkan her lafı yazmadığına çok pişmandır. Bir defasında İ. Y. Kraçkovskiy Arap kedilerinden bahsediyordu. O kedinin “kis-kis-kis” a tepki vermeyip sadece “bıs-bıs-bıs” a tepki verdiğini anlatmıştı. Derslerinde İgnatiy Yulianoviç Kraçkovskiy sakin bir yapıya sahipti. O hiçbir zaman sesini yükseltmezdi, soru sorduğunda düşünmek için zaman verirdi ve böylece metin analizinde öğrencilere söz hakkı verirdi. Hiçbir zaman ahlak dersi vermeye kalkışmaz ve kimseyi kınamazdı. Bazen İgnatiy Yulianoviç Kraçkovskiy öğrencilere iyi niyetli şakalar yapardı. Ancak öğrenciler hiç alınmazdı. Bir defasında A. A. Dolinina hazırlaması gereken bir odayı toplantıya yetiştirememiştir. İ. Y. Kraçkovskiy her zamanki gibi zamanında geldi ve hazır olmayan toplantı odasını gördü. A. A. Dolinina odayı birkaç dakikada hazırlayacağını anlattıktan sonra İ. Y. Kraçkovskiy'e biraz beklemesini rica etti. İ. Y. Kraçkovskiy önce koridorda biraz bekledikten sonra evine döndü. Bunu fark eden A. A. Dolinina utandı ve ertesi gün özür diledi. İ. Y. Kraçkovskiy'nin ona cevabı ise sadece: “Ben toplantıya zamanında gelmeye alışkınım” oldu. Bu yaşadığı olay A. A. Dolinina'ya unutamayacağı bir ders olmuştur.”⁹³

Bir gün A. A. Dolinina'nın rapor hazırlaması gerekmektedir. Kendinden önce rapor sunan iki kişinin konuşması uzun sürmüştür. Dolayısıyla A. A. Dolinina kendi raporunu sunarken birkaç şaka ile ortamı yumuşatmak istemiştir. O istediğini yapmıştır. Ancak sonra İ. Y. Kraçkovskiy: “Raporu Akademisyence veya Fransızca olmak üzere iki şekilde anlatabilirsin ben birinci seçeneği tercih ettim.” der. Sonra İ. Y. Kraçkovskiy sözlerine devam etti: “Ancak verilen zamanda raporu tamamlamanı beğendim.”⁹⁴ Bu eleştiriyi

⁹² Dolinina, **Nevolnik**, s. 205-215.

⁹³ Dolinina, **a. e.**, a. y.

⁹⁴ Dolinina, **a. e.** s. 208.

karşısında A. A. Dolinina biraz üzülmüştür.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin dersine kimse hazırlanmadan gelmemiştir. Herkes ödevini yaparak ve İ. Y. Kraçkovskiy'nin söylediği her şeyi yerine getirerek derse gelmektedir. Ancak onun istediği dereceye ulaşamamışlardır. A. A. Dolinina'nın “Nevolnik Dolga (Borcunun Esiri)” kitabına göre İ. Y. Kraçkovskiy kendi öğrencilerinden beklentilerini göremeyince kendisini suçlu görmüştür.

A. A. Dolinina İ. Y. Kraçkovskiy'nin öğrencisiydi ve öğretmenin çok iyi derecede bilgili olduğu bilerek, ona hayranlıkla bakan öğrenciler arasında olmuştur. O, İ. Y. Kraçkovskiy'nin hakkında kitap yazdığı zaman İ. Y. Kraçkovskiy'nin mektuplarını, günlüğünü ve diğer belgelerini araştırmıştır. O zamanda yazılan bazı olaylarla ilgili İ. Y. Kraçkovskiy'nin fikirlerini öğrenince biraz üzülmüştür. Bunlardan birisinde: “Sugutin'aya yazdığı mektubunda kız öğrencilerin çiçek getirmesini rüşvet olarak kabul ettiğini söylüyordu. Hâlbuki biz, çiçekleri sevdiğimiz için getirmiştik. Aklımızda başka bir şey yoktu.”⁹⁵

A. A. Dolinina “Borcunun Esiri” kitabında İ. Y. Kraçkovskiy'nin ilginç bir mektubuna yer vermiştir: “1945 yılında yazılan “Nad Arabskimi Rukopisyami (El Yazmaları Üstünde)” İ. Y. Kraçkovskiy'nin kitabı hakkında kendisi bir mektubunda şöyle söylemektedir: “Bu benim gayri meşru çocuğum gibi, gayri meşru çocuğu evlilikte doğandan daha çok seviyorlar diye boşuna söylemiyorlarmış”⁹⁶ demişti kendi kitabı hakkında. “Gayri meşru çocuk” adı verilen bu kitabı çok sevdiğini ve akademik çalışma alanının dışında olduğunu ifade etmektedir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin bu kitabının içeriği daha çok içine dolan duygularının kâğıda dökülmüş haliydi. Bu kitabı okuyan herkes duygulanırdı. Bu kitap savaş döneminden yeni çıkmış insanların ruhsal yaralarını saran merhem gibiydi. Atalarımızın da dediği gibi: “Söz kalbi açan anahtardır.” İ. Y. Kraçkovskiy'nin sözleri de II. Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşılacak dönemde herkes için ilaç gibiydi. Gençlerden bazıları Arapça çalışmalarına meraktan dolayı Üniversite'ye başvuruyorlardı. Gençlerin bir kısmı İ. Y. Kraçkovskiy'ye duydukları aşktan dolayı ona mektup yazıyorlardı.

A. A. Dolinina'nın İ. Y. Kraçkovskiy'nin anılarına dair yazılarına göre, İ. Y.

⁹⁵ Dolinina, *Nevolnik*, s. 209.

⁹⁶ Dolinina, *a. e.* s. 213.

Kraçkovskiy'nin hayatının son dönemi çok iyi geçmiyordu. 29 Ocak 1949 yılında L. A. Klimoviç İ. Y. Kraçkovskiy'i tekrar eleştirdi. Ancak bu defa İ. Y. Kraçkovskiy kendisini bu eleştirilere karşı savunmadı. Bunun için birkaç toplantı yapıldı. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy kendisine yapılan ithamları kabul etmedi. Üniversitede de bir toplantısı oldu. Oradaki öğrenciler ve personel İ. Y. Kraçkovskiy tarafındaydı ve ona destek için her sözüne "Bravo" diyorlardı. Her zamanki gibi İ. Y. Kraçkovskiy kendisini değil, sadece personel ve öğrencilerini korumak için eleştirilere cevap verdi. Bu olaydan dolayı İ. Y. Kraçkovskiy'nin kitaplarını yayınlamayı bırakmışlardı ve öğrencilerini hapse atıyorlardı. Bu olayların hepsi İ. Y. Kraçkovskiy'i çok üzüyordu. Ancak sonunda İ. Y. Kraçkovskiy'i rahat bıraktılar ve her şey normale döndü.⁹⁷

İ. Y. Kraçkovskiy 1950 yılının son baharında işten ayrılmak istedi. Ancak onu bazı görevlerini azaltıp, tez yazan ve üç tane yüksek lisans yapan öğrenciye danışmanlıkla görevlendirdiler. 19 Ocak 1951 yılında toplantıda S. P. Tolstov Arap Odasını Türk dili ile birleştirmek istediğini söyledi, ancak orada İ. Y. Kraçkovskiy yoktu. A. A. Dolinina "Borcunun Esiri" kitabında şöyle der: "23 Ocak akşam çayından sonra Vera Kraçkovskaya piyanoda "Cinderella" suitesini çaldı. İ. Y. Kraçkovskiy o gece kitap okumadan uyumaya gitti. Saat 00.30 civarında aniden nefes darlığı başladı, Vera Kraçkovskaya acil yardım çağırdı. Onlar çabucak geldiler ve enjeksiyon yaptılar, ancak faydasızdı, o saat 00.40'ta kalp yetmezliğinden vefat etti. İ. Y. Kraçkovskiy'in yüzünden sakın, güzel ve cefa çekmeden vefat ettiği görülüyordu."⁹⁸ Ertesi günü S. İ. Vaviloviç İ. Y. Kraçkovskiy'nin cenazesine gelmek istemişti, ancak kendisi de vefat etmişti. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy'nin cenazesinde en büyük çelengi o göndermişti. İ. Y. Kraçkovskiy'e iki-üç gün içinde 150 telgraf gelmişti.

A. A. Dolinina bu olayı zor hatırlıyor. Çünkü kendi söylediğine göre: "Bu günleri sanki sis içinde geçirdim."⁹⁹ Kendi anılarında cenaze işlerinde koşuşturmaktan başka bir şey hatırlamadığını söylüyor.¹⁰⁰ İ. Y. Kraçkovskiy'nin eşi Vera Kraçkovskaya, A. A. Dolinina ve sınıf arkadaşlarına, İ. Y. Kraçkovskiy'nin naşının bulunduğu konferans salonunda geceyi geçirmelerine izin verdi. O geceyi herkes sessizlik içinde ve kendi anılarını hatırlayarak geçirdi. Herkes için bu ölüm zordu. Ancak Vera Kraçkovskaya

⁹⁷ Dolinina, **Nevolnik**, s. 225-227.

⁹⁸ Dolinina, **a. e.** s. 234.

⁹⁹ Dolinina, **a. e.** s. 235.

¹⁰⁰ Dolinina, **a. e.**, a. y.

kendisi çok zor olan bu olayı metanetle karşıladı. Kendisi ise 23 yıl sonra vefat etti ve onu eşinin yanına Volkov mezarına defnettiler. Hayattayken eşinin çalışmalarını düzeltip yayınlanmaya çalıştı.¹⁰¹

A. A. Dolinina İ. Y. Kraçkovskiy'i her zaman mutlulukla hatırlar. İ. Y. Kraçkovskiy'i anmak için iki değerli eşyası da var. Birincisi: İ. Y. Kraçkovskiy'nin imzalanan "Arap El Yazmaları Hakkında" kitabıydı. İkincisi 31 Mart 2010 yılında İ. Y. Kraçkovskiy adına verilen madalyadır. Bu madalya RBA (Rusya Bilim Akademiya)'sı tarafından İ. Y. Kraçkovskiy'nin öğrencilerinden A. A. Dolinina'ya¹⁰² verildi.

¹⁰¹ **Bibliografiçeskiy Slovar Oteçestvennih Vostokovedov**, 2. Baskı, Nauka Yayınları, Moskova, 1995, s. 614.

¹⁰² <http://www.ivran.ru> Medal İ. Y. Kraçkovskogo.

II. BÖLÜM

İ. Y. KRAÇKOVSKIY’NİN ESERLERİ

A. İ. Y. Kraçkovskiy’nin Çalışmalarına Genel Bakış

a. İ. Y. Kraçkovskiy’nin Çalışmaları

İ. Y. Kraçkovskiy Arabist Sovyetler Birliği’nde otoritesini kazanmış bir yazar olup başka ülkelerdeki Arabistlerle de irtibatta olmuştur. 1923 yılında İ.Y. Kraçkovskiy Şam’da Arap Akademisi’ne üyesi olarak seçilmiştir. Ancak, başka ülkelere gidemediğinden dolayı çok sayıda orijinal kaynaklara ulaşamamıştır. İlmî gezilerini ailesini de yanında almak suretiyle yapmak istediği için; devlet onu kaybedeceğinden korkarak izin vermemiştir.

Dine karşı baskı yüzünden çok sayıda hazır kitapları olmasına rağmen, yayınlanmamıştır. Örneğin, 1920 yılında Kur’ân-ı Kerim’i Arapçadan Rusçaya tercüme etmeye başlamış ve 1930 yılında tamamlamıştır. Ancak dine karşı olan baskı yüzünden yayınlanmamıştır. Bu çalışması, ancak 1963 yılında öğrencileri tarafından değiştirilmeden yayınlanmıştır.

“Vinnikov Bibliyografya”sına göre İ. Y. Kraçkovskiy 1920-1929 yıllar arasında 80 rapor ve 164 eser yazmıştır.¹ Bu bibliyografya İ. Y. Kraçkovskiy’nin vefatından sonra çıkmıştır. Bu çalışmada 1904-2007 yılları arasında İ. Y. Kraçkovskiy ile ilgili yayınlanan bütün çalışmalar gösterilmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy çalışmalarının listesindeki sayı 815’e ulaşmaktadır. Orada makaleler, eleştiri yazıları, tercüme ve başka tür yazmalar bulunmaktadır. Onlardan bazıları şunlardır: “Arabskaya Kultura v İspanii” (İspanya’da Arap Kültürü), “Arabskiye Geografi i Puteşestvenniki” (Arap Coğrafyacılar ve Seyyahlar), “Arap El Yazmaları Hakkında”, “İzbranniye Soçineniya: v 6 Tomah” (Seçilmiş Eserler: 6 Cilt) v.b.² Bahsettiğimiz bu çalışmalar onun yapmış olduğu geniş çaplı çalışmalarına birer örnek teşkil etmektedir.

¹ Bkz. Kraçkovskiy İ. Y., **Material k Bibliografii Uçenih SSSR**, İzd. AN, Moskova- Leningrad, 1949.

² Bkz. **Kraçkovskiy İ. Y. (1883-1951) Bibliograf. Ukazatel**, ed. Kolpakova N. V., Saint Petersburg, 2007, s. 50-120.

Savaşın en zor anlarında İ. Y. Kraçkovskiy en meşhur çalışmasını yapmıştır. O kitabını bir takım yazarların, otobiyografisi olarak kabul etmelerine rağmen İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmasını Arap el yazmaları hakkında anılar olarak ele aldığını söylemiştir. 1945 yılında yayınlan bu eser “Arap El Yazmaları Hakkında” diye bir başlık altındadır. İ. Y. Kraçkovskiy bu eseri yazarken kendisinde bir güvensizlik hissetmiştir. Bu yüzden eseri yayınlamadan önce birkaç kişiye okutmuştur, onların yorumlarını alıp öğrendikten sonra ise rahatlamıştır. Bu onun ilk bilimsel olmayan çalışması olmuştur. Bu nedenle kendisini bir telaş içinde bulmuştur. Ancak eseri okuyan herkes, İ. Y. Kraçkovskiy’e teşekkür mektubu yazmıştır.

b. İ. Y. Kraçkovskiy’nin Akademik Faaliyetleri

İ. Y. Kraçkovskiy hayatı boyunca her yeni yayınlanan çalışmaya göz atmıştır. Bazı ilim adamları İ. Y. Kraçkovskiy’e kendi çalışmalarını yollamış ve onun düşüncelerini istemişlerdir. O da çalışmaların olumlu veya olumsuz taraflarını göstererek eleştiri yazmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy’nin cevap niteliğinde yazdığı mektuplar bazı ilim adamlarının, ileriki zamanlarda işlerinin kaliteli olarak devam etmesine destek olmuştur. Bu yazarlardan biri ise A. P. Yuşkeviç’tir. İ. Y. Kraçkovskiy ona samimi bir mektup yazmıştır. O mektubunun hikayesi şöyledir: “A. P. Yuşkeviç “Omar Hayam i Ego Algebra (Ömer Hayyam³ ve Onun Cebri)” çalışmasını yazmıştı. Bu eserini İ. Y. Kraçkovskiy’e okuması için göndermişti. İ. Y. Kraçkovskiy, çalışmasını memnuniyetle okumuş ve bazı yerlerde değişiklikler yapması gerektiğini söylemişti. Bir de kısa cevap olarak şöyle yazmıştır: “Ülkemizin bilim tarihi ile ilgilenmenizle birlikte “Arap” âlimlerini de incelemeniz beni mutlu ediyor. Elbette bu tür işlerle sadece filologların uğraşması yetersizdir. Sizin gibi matematik bilgisi olan bir kişinin bununla da uğraşması doğru olmuştur.” Bu mektubu okuyan A. P. Yuşkeviç çalışmasının devamına bir canlılık kattığını söylemiştir.”⁴ İ. Y. Kraçkovskiy’nin, Araplarla ilgilenen birine karşı soğuk kalamadığını görülmektedir. Çünkü İ. Y. Kraçkovskiy, ilmin yayılmasına her zaman yardımcı olmuştur. Ayrıca ilimde doğru yolu göstermeye her zaman hazır olmuştur.

³ Ömer Hayyam hayatının başlangıcında meslek olarak seçtiği: Astroloji, Hukuk, Kur’ânı Kerim ve Hadis tefsirleri, Matematik, Siyaset, Tabiat, Tarih, Tıp gibi ilim dallarının her birinde ayrı ayrı âlim olmuştur. Bkz. M. Sâdık Cennetoğlu, **Ömer Hayyam Büyük Türk Şairi ve Filozofu**, Tuba Matbaası, İstanbul, 1989, s. 9.

⁴ Yushkevich A. P., Ribkin G. F., **İstoriko-Matematiçeskiye İssledovaniya**, TOO Yanus, M., 1995, s. 25-26.

İ. Y. Kraçkovskiy, İbn Hazm'ın "Güvercin Gerdanlığı"⁵ çalışmasının editörlüğünü yapmıştır. O çalışma hakkındaki bazı yorumları şöyledir: "Buharat: ünlü Yunan Hipokrat'ın⁶ Arapça şeklidir. Araplar Hipokrat'ın pek çok çalışmasına vâkıf olmuşlar ve IX. yüzyılda onları tercüme etmişlerdir. Eflatunu Araplar, Batlamyus ismi ile adlandırıyorlardı. Batlamyus'un Arap fikir dünyasına dolaylı olarak katkısı olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy, Arapların Batlamyus'a dair yaptıkları çalışmalardaki ifadeler ve sözlerin Batlamyus'a ait olmadığını dile getirmektedir."⁷ Burada İ. Y. Kraçkovskiy, Arapların Yunanlılarla ilgili çalışmalarının olduğunu ve bazı kısımlarını uydurduklarını söylemektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy, İslam tarikatlarının birisi hakkında şöyle söz etmektedir: "Rafızîler – Şii⁸ mezhebinin dinî-siyasi bir tarikatıdır. Onlara göre bir kişinin Halife olması için, Ali'nin soyundan gelmesi yeterlidir. Çünkü imamet vasiyet ile belirlenmiştir. Bir de Şii düşüncesine göre Ali'nin son torunu da vefat etmemiştir. O sadece saklanmış ve Kıyamet vaktinin geleceğini haber vermesi için dönecektir."⁹

İ. Y. Kraçkovskiy bir din temsilcisinden şöyle söz etmektedir: "Davud ez-Zahiri – Zahirî mezhebin temsilcisidir. Bu mezhebin düşüncesi, Kur'ân-ı Kerim ve hadisin kelime manalarını olduğu gibi kabul etmek hususuna dayanır."¹⁰ Zahirî mezhebi X-XIII. yüzyıllar arasında İslam coğrafyasında yaygındı. Zahirî mezhebinin temsilcileri, hilafetin hem doğusunda (özellikle Horasanda) hem de batısında (Endülüs ilahiyatçısı İbn Hazm) vardı. Bu mezhep XII. yüzyılda al-Mohadler (Muvahhidler¹¹) döneminde resmiyet kazanmıştı. Ancak XV. yüzyılın sonlarında kaybolmaya başladı.¹² Dolayısıyla günümüze kadar

⁵ İbn Hazm – hukukçu, edebiyatçı, usul bilgini, muhaddis, soy ve şecere bilgini, dilbilimci, dinler tarihçisi ve şairdir. (İbn Hazm, **Güvercin Gerdanlığı**, çev. Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 233-239.) İbn Hazm (ö. 456/1064) Zahirî mezhebinin en büyük temsilcisidir. Bkz. Apaydın H. Yunus, Yavuz Yunus Şevki v.b. "**İbn Hazm**", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 39-61.

⁶ Hipokrat – tıbbın babası sayılan İlkçağ'ın en ünlü hekimi. Bkz. Kahya Esin, "**Hipokrat**", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, s. 119-121.

⁷ İbn Hazm, **Ojerelye Golubki**, çev. M. Salye, ed. İ. Y. Kraçkovskiy, İzd. Vostoçnoy Literaturı, Moskova, 1957, s. 192.

⁸ Şii veya Şia – Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adı. Bkz. Öz Mustafa, "**Şia**", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 39, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 111-115.

⁹ İbn Hazm, **Ojerelye**, s. 199-200.

¹⁰ İbn Hazm, **a. e.** s. 203.

¹¹ Muvahhidler (1130-1269) – Kuzey Afrika ve Endülüs'te hüküm süren Berberî hanedanıdır. Bkz. Özdemir Mehmet, "**Muvahhidler**", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 31, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, s. 410-412.

¹² **İslam**. Entsiklopedičeskiy Slovar, Nauka, M., 1991, s. 315.

ulaşamamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy, bu tür mezheplere girmelerine rağmen Arapların toleranslı olduğunu söylemektedir. Buna örnek olarak şöyle bir ifadesi bulunmaktadır: “Berberiler¹³ Kurtuba’ya saldırdığı zaman, sadece Batı tarafına saldırmışlar, fakat oradaki sakinlere zarar vermemişlerdir. Zira Kurtuba’nın Batı tarafı, Devlet büyüklerinin mahallesiydi.”¹⁴ Müslümanların, gayrimüslimlerle anlaşmalı olduklarına dair deliller bulunmaktadır. “anlaşmalı insanlar – başka dine mensup olarak Müslüman bir ülkede yaşayan kişilerdir. İlk zamanlarda Müslümanlar ile başka dinlere mensup olan insanlar arasında bir anlaşma yapılmıştır.”¹⁵ Böylece İslam’ın korkunç bir din olmadığını göstermektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy Avrupalıların bakış açısının tek taraflı olduğunu söylemektedir: “Avrupalılar, Haçlı¹⁶ seferlerine taraflı bakıyorlardı. Çünkü Avrupalıların eserlerinde, Doğu dünyasının fikirlerine yer verilmemiştir. Ayrıca, gelen el yazma eserlerinde de bir kısım gerçekler ifade edilmiş; bir kısım gerçekler de bununla birlikte saklanmıştır. Bunun sebebi ise Avrupalıların, salt kendi düşüncelerini önemsemeleridir.”¹⁷ Bu yüzden İ. Y. Kraçkovskiy, bakış açısını genişletmek istemiştir: “Doğulular Batı’yı iyi görmüşler. Ona düşman gibi bakmamışlar. Eğer Batı Doğu’ya sadece silah ile gitmeseydi güzel gelişmeler olurdu.”¹⁸

Sonra İ. Y. Kraçkovskiy bir hükümdar hakkındaki efsaneyi şöyle anlatmaktadır: “Numan bin Munzir, 580-602 yıllarında al-Hira’da¹⁹ hükümdar olmuştur. Bu şehir Farslara bağlıydı. Arap efsaneleri, Numan’ın her gün moralinin değiştiğini anlatır: “bir gün karşısına çıkan herkesi öldürüyordu, öbür gün hepsine iyilik yapıyordu.”²⁰ Buradaki

¹³ Berberiler – tarihin eski devirlerinden itibaren Berka’dan Atlantik sahillerine ve güneyde Nijer nehri kıvrımına kadar uzanan Kuzey Afrika’da yaşayan bir kavim. Bkz. Yıldız Hakkı Dursun, “**Berberiler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 478-483.

¹⁴ İbn Hazm, **Ojerelye**, s. 202.

¹⁵ İbn Hazm, **a. e.** s. 204.

¹⁶ Haçlılar – XI. Yüzyılın sonlarında Avrupa dünyasının “Kudüs’ü kurtarma” sloganı ile Türkler’i Anadolu’dan atmak ve bütün Ortadoğu’yu ele geçirmek için başlattığı siyasi amaçlı askeri harekate katılanlara verilen ad. Bkz. Demirkent Işın, “**Haçlılar**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 14, TDV. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 525-546.

¹⁷ Usama ibn Munkız, **Kniga Nazidaniya**, çev. M. Salye, ed. İ. Y. Kraçkovskiy, İzd. Vostoçnoy Literaturı, Moskova, 1958, s. 9.

¹⁸ Usama ibn Munkız, **Kniga**, s. 10.

¹⁹ Hire – Lahmiler’in (III-VII. yüzyıllar arasında Irak’ta hüküm süren Hıristiyan Arap hanedanı. Bkz. Kapar Mehmet Ali, “**Hire**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 27, TDV. Yayınları, İstanbul, 2003, s. 54-55) başşehri. Bkz. Hüseyin Ali ed-Dakuki, “**Lahmiler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, s. 122-124.

²⁰ İbn Hazm, **a. e.** s. 199.

hükümdar, “1001 Gece” masalındaki hükümdara benzemektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy “1001 Gece” çalışmasının Rusça tercümesinde şöyle söylemektedir: “Bu eser Arap dünyasının millî öyküsüdür. Onun yazarı Arap halkıdır. “1001 Gece” masallarını oluşturan öyküler, Arapların lügavî farklılıkları sebebiyle çeşitli sözlüklere başvurularak yazılmıştır. Bu öykülerden biri de acımasız Şah Şehriyar’ın öyküsüdür. O her akşam kendisine yeni eş alıp sabaha karşı onu öldürürdü. “1001 Gece” masallarının ortaya çıkma tarihi bilinmemektedir. Bu öykülerden ilk olarak Bağdatlı yazarlar söz etmektedir. Onlar X. yüzyılında yaşayan tarihçi Mesudî ve bibliyograf Nedîm’dir. O zamanlardan önce de bu öykü tanınmıştır. Onların düşüncesine göre bu çalışma, Farsçadan çevrilmiştir. Ancak bu çalışma kaybolmuştur. Dolayısıyla bu çalışma sadece bir tahminden ibarettir. “Bin bir gece” öyküsü bir derlemedir. Arapların ayrı ayrı yazılmış bu öyküleri, zaman içerisinde birleşmiştir. Burada olan öykülerin enteresan tarafı ise, kadın kahramanlar birinci, erkekler ise ikinci role sahiptirler.”²¹

İ. Y. Kraçkovskiy bazı Müslümanların bu çalışmayı pek sevmediklerini şöyle açıklamaktadır: “Bazı Müslümanlar bu öyküyü çok sevmemişlerdir. Örneğin, X. yüzyılında yaşayan Nedim, öyküyü “civık ve sıkıcı” olarak tarif etmiştir. Başka Müslümanlar bu derlemenin boş ve zararlı olduğunu düşünmüşler. Ancak entelektüel Araplar, Şehrazad öyküsünün, tarihi ve edebi yönden değerli olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca öyküyü incelemişlerdir. Bu öykü, M. Salye ile İ. Y. Kraçkovskiy tarafından tercüme edilmiştir.”²²

İ. Y. Kraçkovskiy, “1001 Gece” masalları çalışmasını 1929-1938 yıllarında yayınlamıştır. Ancak “Bin bir gece” öyküsü tüm dünyada yayınlanmıştır: dolayısıyla birçok dile çevrilmiştir. Arapçadan Rusçaya ilk olarak İ. Y. Kraçkovskiy çevirmiştir. Burada İ. Y. Kraçkovskiy kendi metodunu kullanarak tercüme etmiştir. Ayrıca bu çalışmanın yetişkin kimselere yönelik olmasının bir nedeni de eserin içinde kaba şakaların olmasıdır. İ. Y. Kraçkovskiy önsözünde belirttiği gibi bazı açık sözcükleri ve kaba kelimeleri kibar ifadelerle değiştirip yazmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy başka çalışmaları da inceleyip eser hakkındaki fikirlerini paylaşmıştır. Buna örnek; İ. Y. Kraçkovskiy’nin D. V. Semenov’un çalışmasını

²¹ Salye M., **Tısaça i Odnâ Noç**, ed. İ. Y. Kraçkovskiy, Hudojestvennaya Literatura, Moskova, 1959, s. 1-2.

²² Salye M., **a. e.** s. 4-5.

tanıtmasıdır: “Batı’da ve Rusya’da, onun gibi bir başka çalışmanın olmadığını söylemektedir. Burada geçen atasözlerinin, deyimlerin, öykülerin Müslümanların konuşma kültürünü açıkladığını söylemektedir.”²³ Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy, bu çalışmayı olumlu olarak değerlendirmektedir. Bu çalışmaya editörlük yapan ve önsöz yazan yazar, onun Arap dili ve Suriye diyalektinde uzman olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de İ. Y. Kraçkovskiy, Arap dilini ve Suriye diyalektini ana dili derecesinde kullanmıştır. Bu sebeple bu çalışma hakkında, kaliteli bir eleştiri yapmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy Araplarla ilgili tüm çalışmaları incelemiş ve bu çalışmalar hakkında eleştiri yapmıştır: “Rikmans, Güney Arabistan’ın tarihi, lehçe ve dilleri, eski tabloları hakkında üç ciltlik bir çalışma yapmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy, bu çalışmayı eleştirmiş ve genel olarak çalışmanın güzel olduğunu söylemiştir. Çalışmanın eksik tarafları, yazım hatalarıdır ve bu hatalar, okuyucunun da düzeltebileceği kadar basittir.”²⁴ İ. Y. Kraçkovskiy Araplarla ilgili her çalışmayı önemsemıştır. Çünkü o, Arap çalışmalarını Rusya’da yaymak istemiş ve bu isteği amaç haline getirmiştir. Bu amacı gerçekleştirip Araplarla ilgili düşüncelerin gelişmesini istemiştir. Bu çalışmanın ise zor bir iş olduğunu ve mükemmele ulaşmasa da insanların dikkatini çekecek derecede önemli olduğunu söylemiştir. Çünkü bu çalışma, Güney Arabistan’a dair ilim dalında bir adım ileri gitmek içindir.

İ. Y. Kraçkovskiy Hindistan hakkında olan çalışmaları da incelemiştir. Buna örnek S. F. Oldenburg’un “Kultura İndii (Hindistan Kültürü)” çalışmasıdır. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “Tüm çalışmalar nasıl zor ve zahmetli ise bu çalışma da zor ve zahmetlidir. Çünkü bu çalışmanın metni bozulmuştur. Ancak onu S. F. Oldenburg yenilemeye çalışmıştır.”²⁵ İ. Y. Kraçkovskiy çalışmadaki bilgilere sahip olmuştur. Çünkü burada Batı ile Doğu arasındaki münasebetler hakkında söz etmektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy’nin hemen hemen her ilim dalında bir çalışması olmuştur. Çünkü onunla mektuplaşan ilim adamları, ona her türlü soru sormuşlardır. Buna örnek olarak İ. Y. Kraçkovskiy’nin V. İ. Vernedskiy ile mektuplaşmasıdır: “O, İ. Y. Kraçkovskiy’e V. Yan’ın “Cengiz Han” kitabı hakkında soru sormuştur. Cevabını telefon ile söylemesini

²³ Semenov D. V., **Hrestomatiya Razgovornovo Arabskogo Yazıka (Siriyskoe Nareçıye)**, ed. İ. Y. Kraçkovsky, İzd. Vostoçnovo İnituta İmeni Yenukidze A. S., Leningrad, 1929, s. V-XVIII.

²⁴ Mişulin A. V., **Vestnik Drevney İstorii**, Gosudarstvennoye Sotsial’no-Ekonomiçeskoye izd., Moskova, 1938, s. 145-149.

²⁵ Oldenburg S. F., **Kultura İndii**, ed. Kraçkovskiy İ. Y., Nauka, Moskova, 1991, s. 10-19.

istemmiştir.”²⁶ Bu yüzden cevap mektup olarak verilmemiştir. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy’e bu tür soruların sorulması, onun bu konuda da bilgili olduğunu göstermektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy “Kelile ve Dimne” çalışmasının bazı kısımlarını çevirmiş bazılarına ise editörlük yapmıştır. Orada geçen yorumlardan ona ait olanları şunlardır: “Bu çalışma; Fabl, Parabola ve diyalektik öyküleri kapsamaktadır.”²⁷ İ. Y. Kraçkovskiy’nin bu çalışmada geçen bir açıklaması şöyledir: “Büyük İskender’in “iki boynuzlu” sıfatı Fars, Arap folklorunda ve Yakın Doğu ülkelerinin edebiyatında şöhret kazanmıştır. Bu sıfatın ortaya çıkmasının birkaç sebebi vardır. İlk sebebi Büyük İskender’in krallığının Batıya ve Doğuya genişlemesi, iki boynuz ile hilal şeklini almasıdır. İkinci sebebi komutanın başlığının hilal şeklinde olmasıdır. Üçüncü sebebi ise iki boynuz – güçlü ve kuvvetli anlamını taşıyan bir lakaptır.”²⁸ Bir başka yorumu ise şöyledir: “Berid – İran Sasani döneminde olan postane sistemidir. Zira her vilayette at değişimi ile birkaç postane istasyonu vardır. Hilafet döneminde bu sistem kullanılmıştır. Sonra Tatar-Moğol devletinde de bu sistem devam etmiştir.”²⁹ Burada İ. Y. Kraçkovskiy yorum ve açıklama yapmıştır. Böylece o her alanda eleştiri veya editörlük yaptığını göstermektedir.

B. İ. Y. Kraçkovskiy’nin “Seçilmiş Eserler” Kitabının Tanıtımı

İ. Y. Kraçkovskiy’nin “Seçilmiş Eserler”i farklı konular içeren bir derlemedir. Bu kitabı, makale ve eleştiri çalışmalarından oluşturulmuştur. Burada onun Araplarla ilgili düşüncelerinden veya dikkatini çeken olaylardan söz etmektedir.

“Seçilmiş Eserler” adlı çalışmasının birinci cildi İ. Y. Kraçkovskiy’nin hayatını içermektedir. Aynı eserin dördüncü cildinde “Arabskaya Geografiçeskaya Literatura (“Arap Coğrafi Edebiyatı”)” incelenmiştir. İkinci cildinde ise İslam’ın genel olarak sanat gelişiminden söz edilmiştir. Ayrıca Arapların ilim yolundaki ilk adımlarından şöyle söz etmektedir: “Aristo’nun³⁰ retorik çalışmalarını inceleyen ilk Araplar gayrimüslimler olmuştur. Ancak sonra bu araştırmalara Müslümanlar da katılmıştı ve ortada İslam felsefesi

²⁶ Rosov V. A., V. İ. Vernadskiy: **Russkiye Vostokovedı Mıslı-İstoçniki-Pis’ma**, RAN, Saint Petersburg, 1993, s. 87-88.

²⁷ İbn al-Mukaffa, **Kalila i Dimna**, çev. V. Şidfar, Hudojestvennaya Literatura, Moskova, 1986, s. 23.

²⁸ İbn al-Mukaffa, **a. e.** s. 298.

²⁹ İbn al-Mukaffa, **a. e.**, a. y.

³⁰ Aristo (M. Ö. 384-322) – İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofu. Bkz. Kaya Mahmut, “**Aristo**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 3, TDV. Yayınları, İstanbul, 1991, s. 375-378.

ilmi ortaya çıkmıştır. İslam felsefecilerine örnek olarak İbn Sina³¹ ve onun yorumculuk faaliyetleri gelmektedir.”³² Dolayısıyla Müslümanların ilk faaliyetleri Yunan çalışmalarını incelemeleri olmuştur.

a. Arapların Sasani Sanatından Etkilenmesi

Ebû Nüvas Abbasiler dönemindeki olan sanatı anlatan bir şairdir. O Arap şiirlerine yeni bir üslubu getirmiştir. Onun asıl künyesi Ebû Ali olmuştur. Ebû Nüvas küçükken babasını kayıp edince annesi onu yalnız büyütmiştir. Ebû Nüvas eğitimini annesinde ve Yakub el-Hadrami’den almıştır. Buna göre Ebû Nüvas eğitilmiş ve terbiyeli olmuştur. Küçük yaşından itibaren şiir yazmayı sevmiştir. Ancak zaman geçince çevresindeki insanlardan etkilenip ahlak dışı şiirler yazmaya başlamıştır. Bu yüzden onu birkaç defa hapse atmışlardır. Ancak buna rağmen saray şairi, yani halifeleri öven bir şairdir. Ebû Nüvas’ın çeşitli şiirleri olmasına rağmen en tanınan şiirinden biri şarap hakkında yazılmıştır.³³

İ. Y. Kraçkovskiy bu şairden şöyle bahsetmektedir: “Ebû Nüvas “1001 Gece” eserinin yazarı olarak tanınmıştır. Ancak yazar tarihte neşeli hayat geçiren biri olarak şöhret bulmuştur. O oldukça yetenekliydi. Geleneğe karşı bir protesto oluşturmuştur. O öne şarabı koyup, onu övmüştür. Güney Arap kültürü ve İran, yazarın ilgisini çekerdi. Bununla alakalı bir eğlence günü hakkında şiir yazmıştır. Burada bir şarap kadehinin tarifini vermiştir. Bu kadehindeki resmin bilgileri açık olmasına rağmen bazı Arap eleştirciler bu tarifte bir prototip bulmaya çalışmışlardır. Burada açık gerçeği kabul etmeyi istememişlerdir.”³⁴ Bu şiir IX. yüzyılında yazılmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy Araplar şarabı içip kadehindeki resminin tarifini yapmıştır.

Ebû Nüvas şiir sanatında bir gelenek oluşturmuştur: “Ebû Nüvas ile şarap kadehi tarihte önemli yerini almıştır. Çünkü sonraki şairler şiirlerinde şaraptan bahsetmeye başlamışlardır. Bunlardan biri XI. yüzyıldaki Abu-l-Ala yazarıdır. O kendi şiirinde şarabın İslam’da haram olmasına rağmen, onu ara sıra içtiğini dile getirmiştir. Çünkü

³¹ İbn Sina (ö. 428/1037) – İslam Meşşai okulunun en büyük sistemci filozofu, önde gelen temsilcisi. Bkz. Alper Ömer Mahir - Durusoy Ali v. b., “**İbn Sina**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 318-358.

³² Kraçkovskiy İ. Y., **İzbranniye Soçineniya**, Cilt II., AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1956, s. 221.

³³ Bkz. Karaarslan Nasuhi Ünal, “**Ebû Nüvas**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 10, TDV. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 205-207.

³⁴ Kraçkovskiy, **İzbranniye II**, s. 336-339.

Irak'ta şarap ikramının bir gelenek olduğundan söz etmiştir.”³⁵ Burada İ. Y. Kraçkovskiy şarap İslam'da haram olmasına rağmen, şiir sanatında sık sık kullanıldığını söylemektedir. Bu olay tarihe yansıtılmıştır: “Ebû Nüvas hakkında Mısır tarihçisi İbn İyas³⁶ Kahire'deki (787/1385) halk gezmelerinden bahsetmiştir.”³⁷

Ebû Nüvas'ın üslubu ve onun şahsiyeti de Arap folklorunda yer almıştır. Onun üslubuna bakarak çağdaşları yeni eserleri yazmaya çalışmışlardır. Ayrıca bizzat onun şahsiyeti müstakil eserlere konu olmuştur.³⁸

Ebû Nüvas'ın şarap hakkındaki şiiri Avrupa'ya kadar ulaşmıştır. Bu şiiri Avrupalılar şöyle açıklamışlardır: “Bu şiirle Müslümanların canlı resim sanatına ilgi duydukları görünmektedir. Avrupalılardan ilk R. Dozy'nin³⁹ dikkatini çekmiştir. Sonra İ. Goldziher⁴⁰, F. Sarre⁴¹ ve başkaları da bundan söz etmiştir.”⁴²

İ. Y. Kraçkovskiy bu olaya objektif akademisyen olarak bakmıştır: “Ebû Nüvas'nın şarap kadehi tarifi birkaç şiirinde daha görünmektedir. Herhalde yazar, bu tarifiyle İran'a benzemek istemektedir. Buna örnek olarak şiirlerinde Farsçadan gelen kelimeleri kullanarak şiir yazması ve onların tarzını alması da gösterilebilir.”⁴³

İ. Y. Kraçkovskiy Arapların kültüründe bir başka kültürün yansıma başlangıcını şöyle söylemektedir: “Arap şiirlerinde Sasani dönemindeki resim sanatı yansımaktadır. Onlar halılarda, perdelerde, çanak çömleklerde canlı nesnelere resimlerini yaparlardı. Buna örnek al-Cahiz kendi şiirinde Bağdat'ta bir kadının perdesindeki filden korktuğunu anlatmıştır.”⁴⁴ İslamî bakımdan, Prof. Dr. Ph. K. Hitti şöyle söz etmiştir: “İslam ilâhiyatçı ve fakihlerinin İslam muhitinde her çeşit surete (resme) karşı gösterdikleri muhalefet, daha

³⁵ Kraçkovskiy, **İzbranniye II**, s. 342.

³⁶ İbn İyas (ö. 930/1524) – Memlük dönemi tarihçisi. Bkz. Razuk Muhammed, “**İbn İyas**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 97-98.

³⁷ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 343.

³⁸ Karaarslan Nasuhi Ünal, “**Ebû Nüvas**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 10, TDV. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 207.

³⁹ Dozy, Reinhart Pieter Anne (1820-1883) – Hollandalı şarkiyatçı. Bkz. Özdemir Mehmet, “**Dozy, Reinhart Pieter Anne**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 9, TDV. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 513-514.

⁴⁰ Goldziher, İgnaz (1850-1921) – Yahudi asıllı Macar şarkiyatçısı. Bkz. Hatiboğlu S. Mehmet ve Görgün Tahsin, “**Goldziher, İgnaz**”, TDV. İslam Ansiklopedisi”, C. 14, TDV. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 102-111.

⁴¹ Sarre, Friedrich (1846-1945) – Alman müzecisi ve sanat tarihçisi. Bkz. Eyice Semavi, “**Sarre Friedrich**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 36, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, s. 165-166.

⁴² Kraçkovskiy, **a. e.** s. 343.

⁴³ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 344, 390.

⁴⁴ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 349.

belirli bir biçimde Kur'ân-ı Kerim'de açıklanmış bir konu olan şarap içme yasağı ile mukayese edildiğinde, resim sanatının gelişmesini ondan daha fazla durdurabilmiş değildir.”⁴⁵ Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemiştir: “Şüphesiz ki, İslam etkisi altında olan her ülkenin medeniyeti aynıdır. Ancak şüphesiz her ülkenin kendi katkıları vardır.”⁴⁶

İ. Y. Kraçkovskiy, Ebû Nüvas'ın şiirinin gizli manalara⁴⁷ sahip olduğunu, ancak bu düşüncelerin henüz açıklığa kavuşmadığını söylemektedir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin bu çalışmasının amacı, ilim adamlarının dikkatini bu şiire yönlendirmektir. Çünkü bu şiirde bir gizli mana olduğunu fark etmiştir. Bu manayı açıklamak için başkalarını onu incelemeye çağırılmaktadır. Bu eserinde İ. Y. Kraçkovskiy'nin dikkatini çeken şey, Müslümanların şarap içmesi değil, o şarabın kadehidir. Dikkatini, orada olan resimlere ve manalarına vermektedir. Örneğin; Ebû Nüvas bir şiirinde şarap ile su arasında bir evlilikten bahsetmektedir, sonra dikkatini şarap kadehinin resmine yönlendirir. Bu resimde bir savaşın sanki kan içinde olduğunu söylemektedir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin herhalde bir tahmini olmuştur, ancak başka âlimleri bu işi çözmeye çağırılmıştır.

b. Abu-l-Ala al-Marri Çalışması

İ. Y. Kraçkovskiy, Abu-l-Ala al-Marri'nin “Risalat al-Malaika” çalışmasını da incelemiştir. Burada Abu-l-Ala'nın iki el yazmalarının olduğunu, ancak ikisinin de farklı versiyonlu olduğunu açıklamıştır. Bir versiyonu ibn Tuluha (ö. 953/1548)'nındır: “O ilahiyatçı ve tarihçidir. O Suriye tarihini incelemiştir. V. V. Bartold Sultan Selim'in Suriye fethini incelerken onun malzemesini kullanmıştır.”⁴⁸

İ. Y. Kraçkovskiy Abu-l-Ala'nın çalışmasına bakınca şöyle düşünmüştür: “Arapların el yazmalarını kopyalayanlar olmuştur. Onlardan bazıları malzemenin uzmanı olmadan işe girişmişlerdir. Bu yüzden mekanik kopya⁴⁹ yapmışlardır. Sonucunda yazı

⁴⁵ Hitti Ph. K., **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Salih Tuğ, İFAN, İstanbul, 2011, s. 570.

⁴⁶ Kraçkovskiy İ. Y., **İstoriya Arabskiy Literaturı i Ee Zadaçi v SSSR. Trudı Pervoy Asotsiasii Arabistov**, AN. SSSR, Moskova-Leningrad, 1937, s. 28

⁴⁷ Kraçkovskiy, **İzbrannıye II**, s. 391.

⁴⁸ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 402-403.

⁴⁹ Mekanik – kafa yormaksızın elle veya makine ile yapılan (Ağakay Mehmet Ali, **Türkçe Sözlük**, 3. Baskı, Yeni Matbaa, Ankara, 1959, s. 539.). Düşünce ve irade karıştırılmadan makine gibi olan. (Doğan D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Birlik Yayınları, Yenişehir-Ankara, 1981, s. 675.) Yani mekanik kopya – metnin içerisine kapsayan bilgiyi dikkate almadan yazmaktır. Eş anlam olarak otomatik şekilde kopya yapmaktır.

güzel, ancak metin manasız bir şekilde oluşmaktaydı.”⁵⁰ Bu güzel yazı sanatı: “Hüsnü Hat (Güzel Yazı) sanatı, Hicri ikinci yahut üçüncü asırlarda ortaya çıkmış ve kısa zaman içinde en çok takdir edilen, değer verilen sanat dallarından biri hâline gelmiştir.”⁵¹ Buna göre İ. Y. Kraçkovskiy’nin düşüncesi desteklenmiştir. Hattatlar istinsah ettikleri metnin uzmanı olmayıp, yazıya sadece sanatsal açıdan bakmışlardır.

İ. Y. Kraçkovskiy Abu-l-Ala çalışmalarının dilinden bahsederken; “Arap edebiyatının en zor dilinde yazılmıştır”⁵² demektedir. Bir de içerisinde olan bilgilerden şüphelendiğini: “Abu-l-Ala çalışmasında melekler ve cinleri, Cehennem ve Cenneti anlatır. Ancak yazar melekler ve cinler olduğundan şüphe duymaktadır.”⁵³ sözleriyle dile getirir. Dolayısıyla bu edebi çalışması dışarıdan bakınca masum gibi görünse de içerisi zehirli olmuştur. Buradaki bilgiler sıradan Müslüman bilgileridir.⁵⁴ Böylece İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmasında ince düşüncelerini anlamıştır ve şöyle söylemiştir: “Kendi çağdaşları onu tam anlamamışlardır; ancak şimdiki zamanda onu çözdüler. Yazar bir kötümserlik insanıdır.”⁵⁵ Buna göre bu çalışmanın ironi tarzında yazıldığını söylemektedir. Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy, bu çalışma derin incelenmedikçe, bu tür düşüncelerin fark edilemeyeceği kanaatindedir. Çünkü orada bilgi dolu çalışma görünse de içerisinde bilgi olmadığını söylemektedir. Burada İ. Y. Kraçkovskiy bir kör yazarın ilmi zor almasını ve buna rağmen ilmi alınca bu çalışmasını yazdığını anlatmıştır.

c. Arapların İslam Öncesi Çalışmalarının Eleştirisi

İ. Y. Kraçkovskiy VIII. yüzyılda yaşayan Yunan yazarı hakkında da görüş beyan etmiştir. Gomer veya Homeros, “İlyada” ve “Odysseia” adlı çalışmaları yazmıştır. Onun (Gomer’in) bu çalışmalarını pek çok dilde kullanmışlardır. Ayrıca bazı dillere çevirmişlerdir. Hatta Araplar onun çalışmalarını Arapçaya çevirdiklerini düşünmüşlerdir. İ. Y. Kraçkovskiy’e göre: “bu yanlış bir düşüncedir. Çünkü o çalışmadaki bilgilerin kullanılması, onun çevrilmesi anlamına gelmemektedir. Buna örnek el-Biruni’dir.”⁵⁶ O

⁵⁰ Kraçkovskiy, a. e. s. 404.

⁵¹ Hitti Ph. K., **Siyasi**, s. 574.

⁵² Kraçkovskiy, **İzbranniye II**, s. 411.

⁵³ Kraçkovskiy, a. e. s. 413.

⁵⁴ Kraçkovskiy, a. e., a. y.

⁵⁵ Kraçkovskiy, a. e. s. 416.

⁵⁶ Ebü’r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî –astronomi, matematik, fizik, tıp, coğrafya, tarih ve dinler tarihi başta olmak üzere çeşitli alanlarda önemli eserler veren, Türk-İslâm ve dünya tarihinin en tanınmış ilim adamlarından biri. Bkz. Tümer Günay, “**Biruni**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 6, TDV.

birçok dile vukufiyeti olduğundan dolayı çalışmadaki bilgileri kullanmıştır. Ancak onu çevirmemiştir.”⁵⁷

İ. Y. Kraçkovskiy el-Biruni’ye dikkatini vermiştir. Bunun nedeni herhalde: “Onun (el-Biruni’nin) kutsal ateş hakkında yaptığı çalışma ile Müslümanların başka dinlere karşı olan bir hoşgörüsünün örneğini ortaya koymuştur. Bunları İslam’a karşı ortaçağ Hıristiyanlığında bulamayız.”⁵⁸ şeklindeki düşüncesi olmalıdır. Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy’nin düşüncesinde el-Biruni otorite sayılan bir âlimdir ve buna ek olarak başka dinlere de hürmetle bakması onun hoşuna gitmiştir. Bu çalışması ile İ. Y. Kraçkovskiy, Arapların Gomer’in eserlerini tercüme etmediğini açıklamak istemiştir. Zira İ. Y. Kraçkovskiy, yanlış gördüğü düşünceleri her zaman reddeden ve doğru bildiğini söyleyen bir akademisyendir.

İ. Y. Kraçkovskiy modern Arap edebiyatında kendi çalışmaları ile tanınmış olan Taha Hüseyin’i⁵⁹ (1889-1973) de incelemiştir. Taha Hüseyin küçük yaşında iken görme yetisini kaybetmiştir. Ancak Taha Hüseyin’in görmemesi Mısır Üniversitesine okumaya kolayca girmesine engel olmamıştır. Taha Hüseyin burada eğitim alıp çalışmalarını yapmıştır. Taha Hüseyin “Fi’-ş-şi’ri’l-Cahil” adlı kitabı yüzünden sapkınlıkla itham edilmiş ve kitabı yasaklanmıştır. Bazı siyasi nedenlerle o işinden ayrılmış; ancak sonra tekrar işe alınmıştır.⁶⁰

İ. Y. Kraçkovskiy Taha Hüseyin hakkında şöyle söylemektedir: “Taha Hüseyin, İslam öncesi şiir sanatı ile ilgilenmiştir. Şiirleri, Araplar tarafından farklı şekillerde değerlendirildi.”⁶¹ Çünkü “Taha Hüseyin Arapların İslam öncesi çalışmalarına sahte demiştir. Ancak İslam öncesi şiir sanatının tamamının sahte olduğu düşüncesini hiçbir âlim kabul etmez. Çünkü bir kısmı sahte olabilir, ancak bütün şiir sanatı sahte olamaz.”⁶² Buna göre Taha Hüseyin bu düşünceleri yürütmeye çalışmıştır. Hatta bu düşünceleri nedeniyle işinden atılma sürecine gelmiş, ancak kovulmamıştır.

Yayımları, İstanbul, 1992, s. 206-215.

⁵⁷ Kraçkovskiy, a. e. s. 580-587.

⁵⁸ Kraçkovskiy İ. Y., **Blagodatny Ogon; po Rasskazu al-Biruni i Drugih Musulmanskiy Pisateley X-XIII v.**, 3 Baskı, C. 3, Hristiyanskiy Vostok, Saint Petersburg, 1915, s. 225-242.

⁵⁹ Taha Hüseyin (1889-1973) – Mısırlı düşünür, edebiyatçı ve eleştirmen. Bkz. Fazlıoğlu Şükran, “**Taha Hüseyin**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 39, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 377-379.

⁶⁰ Fazlıoğlu Şükran, “**Taha Hüseyin**”, s. 377.

⁶¹ Kraçkovskiy İ. Y., **İzbrannyye Soçineniya**, Cilt III, AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1956, s. 189.

⁶² Kraçkovskiy, a. e. s. 197.

İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: “Eğer Taha Hüseyin’in çalışması Avrupa’da ortaya çıksaydı bu kadar dikkat çekmezdi.”⁶³ Onun dikkat çekmesinin nedenlerinden biri ise: “Kur’ân-ı Kerim’i Muhammed’in çalışması olarak görmesidir. Dolayısıyla o İslam’da İbrahim ve İsmail, Kâbe ile ilgili efsanelere inanmadığını açıklamıştır.”⁶⁴ Bu tür ifadelerle İ. Y. Kraçkovskiy’i şok etmiştir. Çünkü: “Taha Hüseyin’in çalışmasında Allah, Peygamber, Kâbe, İbrahim, İsmail ve Kur’ân-ı Kerim kıraati hakkındaki düşünceleri Avrupa’daki âlimler tarafından kullanılmıştır. Onun bu kitabı “Allah’a inanmaması ve insanlarla dalga geçmesi” olarak görülmüştür.⁶⁵ İ. Y. Kraçkovskiy, bu tür davranışları Avrupalılardan beklediğini, ancak bir Arap profesörden gelmesine çok şaşırdığını söylemiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy bu tür düşünceleri önceden bir başka âlimde de gördüğünü şöyle söylemektedir: “Taha Hüseyin’in düşüncesini Avrupa’da 1925 yılında D. S. Margoloth⁶⁶ dile getirmiştir. Taha Hüseyin ise çalışmasını 1926 yılında yazmıştır. Buna göre onun çalışması çalıntı olmakla suçlanmıştır. Ancak yazarın o çalışmadan haberdar olmaması ihtimali de vardır. Çünkü çalışmasında ondan söz etmemiştir.”⁶⁷ İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmanın geneline bakıp şöyle söylemiştir: “Taha Hüseyin bu çalışmasıyla ortaya yeni bir metot çıkarmıştır. Tabi İslam’a ve Kur’ân-ı Kerim’e çok farklı taraflardan bakmıştır. Ancak onun başka çalışmaları olduğundan dolayı sadece bu çalışmasına dayanarak suçlamak haksızlık olacaktır. Bütün çalışmalarına bakıp onun değerli bir âlim olduğunu söylemek de mümkündür.”⁶⁸ İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmasında yeni metot kullandığı için etrafındaki çalışmalarına etkisini yansıtmıştır. Ona göre Arap Dünyası, Taha Hüseyin ile gurur duymalıdır.

İ. Y. Kraçkovskiy Taha Hüseyin’den farklı olan Taufik al-Hakim’den şöyle bahsetmektedir: “O İslam’da yaygın olan “Yedi uyuyan gençler” efsanesinin temel düşüncesini “Reenkarnasyon⁶⁹”u çalışmasına katmıştır. Burada uyuyanlardan birinin

⁶³ Kraçkovskiy, a. e. s. 196.

⁶⁴ Kraçkovskiy, **İzbranniye III**, s. 200.

⁶⁵ Kraçkovskiy, a. e. s. 200.

⁶⁶ Margoloth, David Samuel (1858-1940) – İngiliz şarkiyatçıdır. Bkz. Yaşaroğlu Kamil, “**Margoloth, David Samuel**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 28, TDV. Yayınları, İstanbul, 2003, s. 55-56.

⁶⁷ Kraçkovskiy, a. e. s. 197.

⁶⁸ Kraçkovskiy, a. e. s. 222.

⁶⁹ Reenkarnasyon – sözlükte fr. Reincarnation, ruh göçü, tenasüh (Ayverdi İlhan, **Asırlar Boyu Tarihi Seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C. 3, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005, s. 2564.) anlamına gelmektedir. Reenkarnasyon – bir kez yaşayıp öldükten sonra bir başka kimse olarak yeniden dünyaya gelme (Püsküllüoğlu Ali, **Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü**, 2. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004, s. 405.) düşüncesin kapsamaktadır. Bu tarz düşünce Budizm ve Hinduizm dinlerinde mensuptur.

şehrine dönmesinden söz etmektedir. Orada eski sevgilisine benzeyen bir kız görmüştür. Bu eser önce komedi sonra dramaya dönüşmektedir. Sonucunda bu gençler mağaraya geri dönmüşlerdir. İ. Y. Kraçkovskiy bu eserin ne kadar gerçek ve ne kadar efsanelere benzediğini bilmemektedir. Ancak burada kullanılan Arap lügatine hayran kalmıştır.”⁷⁰

Taufik al-Hakim’in bir başka çalışması “Muhammed”dir. İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: “Muhammed – İslam dininin temsilcisidir. Son zamanlarda Mısır’da İslam’ın canlandırılması için çaba gösterilmektedir. Buna göre Muhammed’in şahsiyetine dikkatlerini yöneltmişlerdir. Böylece romanları ve eserleri ona bağışlayarak yazıyorlardı. Ancak bu tür çalışmaların hepsi popüler olmuyordu.”⁷¹ Bu tür bir çalışmayı Taufik al-Hakim de kaleme almıştır. İ. Y. Kraçkovskiy onun çalışmasını şöyle eleştirmektedir: “bu tarihi ve edebi bir çalışmadır. Bu eserde, Muhammed’in biyografisini kapsayan klasik eserleri, Kur’ân-ı Kerim ve hadisleri de kullanarak yazmıştır. Genel olarak ise bu çalışması orijinal ve sanatsaldır.”⁷² Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmanın değerli olduğunu söylemektedir. Ancak bu alanda V. V. Bartold’un yaptığı çalışmaların daha nitelikli olduğunu düşünmektedir.

d. V. V. Bartold, N.V. Yuşmanov ve İbn Mutazz Hakkındaki Bilgileri

V. V. Bartold (1869-1930) Rus Türkolog ve şarkiyatçıdır.⁷³ V. V. Bartold İ. Y. Kraçkovskiy’nin üniversitede hocası olmuştur. V. V. Bartold İslam üzerine araştırmalar yapmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy şöyle bahsetmektedir: “V. V. Bartold “İslam” adlı çalışmasını yazmıştır. Bu çalışmasında doğru tarihi bilgilerin çok olması eserin olumlu tarafıdır. Ancak tarihi öne koyup, İslam dinini arka planda bırakıp, adeta hiç hissettirmemesi olumsuz tarafıdır. Oysaki Müslümanların iç dünyasını anlamak için Goldziher’a veya Makdonald’a başvurmak gerekmektedir. Bu çalışmalar birbirlerinin eksiklerini tamamlar niteliktedir. V. V. Bartold’un çalışmasında fazla ifade ve kelime yoktur. Bu çalışma okumak için zordur ve zihni zorlar. Ancak burada ortaya koymuş olduğu düşünceleri başka yerde bulunmamaktadır. Onun “Müslümanlık Kültürü” çalışması da aynıdır. Ancak bu çalışmanın amaçları daha zordur. Çünkü birinci kitabını kıyaslaması için temel çalışmalar

⁷⁰ Kraçkovskiy, **İzbranniye III**, s. 344.

⁷¹ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 346-347.

⁷² Kraçkovskiy, **a. e.**, a. y.

⁷³ Bkz. Eyice Semavi, “**Barthold Vasilij Viladimiroviç**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 85-87.

yapılmış olmasına rağmen, o kendi yöntemini seçmiştir. Ancak ikinci kitabını kıyaslamak için kitap bile yoktu, çünkü o daha derin bilgilere girmiştir. Bu “Müslümanlık Kültürü” isimli çalışması Müslümanların kültüründen daha çok tarihi bir çalışma olmuştur. V. V. Bartold’un üçüncü çalışması “Müslümanlar Dünyası” adıyla yayımlanmış olan bilimsel bir çalışmadır. Onu okuyunca sahip olunan bilgilere tekrar ve başka gözle bakmak gerektiğinin farkına varılmasını sağlamaktadır.”⁷⁴

İ. Y. Kraçkovskiy, V. V. Bartold’un çalışmalarını inceledikten sonra özetine gelmektedir: “Bartold kendisini İslam Araştırmacısı olarak saymamıştır. O kendisinin sadece tarihçi olduğunu söylemiştir. Bu tür çalışmalara dikkatli baktığı görünmektedir. Çünkü önceden sübjektif düşüncelerini ortaya koymamıştır. Ancak Muhammed şahsiyetini incelemeye başladığında bilgileri çoğalınca kendi düşüncelerini de yazmaya başlamıştır.”⁷⁵ Burada İ. Y. Kraçkovskiy’nin, V. V. Bartold hakkında söylemiş olduğu sözler kendisini de bağlamaktadır. Çünkü bu tür eleştiriler yapmak için eleştiricinin kendisinin de bilgili olması gerekmektedir. Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy’nin tevazuu burada açıkça görünmektedir. Çünkü bu zor çalışmayı eleştirip eksik taraflarını da göstermesi kendisinin bilgili olduğunu gösterir. Ancak kendisini V. V. Bartold’un dengi olarak görmemektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy, N. V. Yuşmanov hakkında ise onun oryantalist olduğunu söylemektedir. İ. Y. Kraçkovskiy onun hakkında bir makale yazmıştır: “burada onun hayatını ve bilimsel yolunu açıklamıştır. Onun yeni dil öğrenmesinde ailesinin olumlu etkisi olmamasına rağmen, o, çok dil öğrenmiştir. O, Dünya savaşlarında zorluk yaşadıklarını söylemiştir. O savaştan sonra hastalanmıştır ve hayatın sonuna kadar onun etkisi altında kalmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy onun vefatından sonra yerini alan biri olmadığını, her adımda onu özlediğini ve onun vefatının ilim için büyük kayıp olduğunu söylemektedir. N. V. Yuşmanov’un her yönden geliştiğini; ama daha çok Arap dil bilgisi, canlı Sami diyalektleri ve Afrika dillerinde geliştiğini söylemektedir.”⁷⁶ İ. Y. Kraçkovskiy burada kendi iş arkadaşı hakkındaki düşüncesini de açıklamıştır. Onun gerçek bir aile şeklinde olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla âlimler aralarında tek amaç taşımaktadırlar. Bu amaç ise ilmi geliştirmek ve gelecek nesillere bu ilmi ulaştırmaktır.

İ. Y. Kraçkovskiy el yazmalarını eleştirmeyi sevmiştir. El yazmalarının eski çağdan

⁷⁴ Kraçkovskiy İ. Y., **İzbranniye Soçineniya**, Cilt V, AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1958, s. 354-357.

⁷⁵ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 359.

⁷⁶ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 448-452.

gelmesi onun için bir özellik taşımaktadır. Çünkü onların orijinalliği ve şöhretli olması önemli olduğunu göstermektedir. Bunlardan biri ise İbn Mu'tazz'a aittir. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle söz etmektedir: "İbn Mu'tazz'ın çalışmasının adı belirsizdir. Bu çalışmayı tam olarak kimin yazdığı ise belli değildir. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy, onun çalışmasına tahmini olarak "Kitab al-Adab" ismin vermiştir. Onun çalışmasını ya öğrencileri ya da tanıdıkları toplayabilmişlerdir. Bu çalışmada birinci ve üçüncü kişi ekini kullanılmıştır. Buna göre birinci kişi eki kullanılması çalışmanın sahibinin İbn Mu'tazz olduğunu göstermektedir. Ancak editör elinden geçince üçüncü kişi ekine evrilmiştir."⁷⁷ İ. Y. Kraçkovskiy onun hayatını anlattıktan sonra çalışmasına geçmektedir: "İbn Mu'tazz çalışmasının metni bozuktur. Ancak onu yenilemek zor olmasına rağmen mümkünlüğü vardır. Buradaki asıl konu ise edep ile akıl arasındaki farklılıklardır."⁷⁸ İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmanın Arapların orijinal bir çalışması olduğunu söylemektedir. Metnin değişme nedeni olarak editörü suçlu görmektedir. Çünkü onların dikkatsizlikleri ve yaptıkları hatalar yüzünden metin tamamen değişmiştir. Buna rağmen metni başka âlimler kullandığı için yenileme ihtimalleri vardır. Oysaki bu çalışmasında yazar, edep ile ilgili deyimleriyle onun farklı düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.

C. İ. Y. Kraçkovskiy'nin "Kur'ân-ı Kerim" Tercümesi

a. A. A. Dolinina'nın Kur'ân-ı Kerim Tercümesini İncelemesi

İ. Y. Kraçkovskiy Rusya'da, Kur'ân-ı Kerim'in Rusça çevirisi ile tanınmıştır. A. A. Dolinina ise İ. Y. Kraçkovskiy'nin öğrencisi olarak onun biyografisini yazmıştı. O bu çalışmayı yazdığı zaman hocasının arşivini araştırmıştı. Dolayısıyla onun düşüncelerini ve yaşadığı zorlukları iyi biliyordu. Buna göre A. A. Dolinina'dan İ. Y. Kraçkovskiy ile ilgili kanaatlerini sorarlardı. Genelde İ. Y. Kraçkovskiy'nin Kur'ân-ı Kerim çevirisi ile ilgili sordukları için A. A. Dolinina "Kur'ân'ın XX. Yüzyıldaki Rusça Çevirileri"⁷⁹ isimli makalesini yazmıştı. Burada o, İ. Y. Kraçkovskiy, M.-N.O. Osmanov, B. Y. Şidfar, V. M. Porohova⁸⁰ ve T. A. Şumovskiy'nin Kur'ân-ı Kerim çevirilerini de incelemiştir. A. A. Dolinina, kendisine sık sorulan sorulardan birisi olan "tercümelerden hangisi daha iyi"nin

⁷⁷ Kraçkovskiy İ. Y., **İzbranniye Soçineniya**, Cilt VI, AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1960, s. 41-42.

⁷⁸ Kraçkovskiy, a. e. s. 45-46, 50.

⁷⁹ Çetki, **Literaturno-filosofskiy jurnal**, №1-2, Moskova, 2011, s. 163-173.

⁸⁰ V. M. Porohova Rus ilim adamıdır. O İslam'ı kabul edince çeşitli dini çalışmalar yazmaya başlamıştır. Onun hakkında geniş bilgi için bkz. Saida Saipova, **İ. Y. Kraçkovskiy ve İ. V. Porohova'nın Rusça Kur'an tercümeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

doğru soru olmadığını, doğru sorunun “neden onlar bu kadar farklı” sorusu olduğunu söylemektedir⁸¹. Buna cevap olarak da “mütercimlerin kendilerine farklı hedef koydukları için Kur’ân-ı Kerim’in çevirilerinin de farklı olduğunu”⁸² ifade etmiştir.

Dine karşı baskı yüzünden İ. Y. Kraçkovskiy’nin hazır olan çok sayıda çalışması yayınlamamıştır. Bunlardan biri Kur’ân-ı Kerim’dir. 1920 yılında tercümesine başlamış ve 1930 yılında tamamlamıştır. Bu nedenle yayınlanamayan bu tercüme, ancak 1963 yılında öğrencileri ve eşi tarafından hiçbir şey değiştirmeden yayınlanmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy’nin Kur’ân-ı Kerim tercümesi akademik bir çalışmadır. Ancak bu çeviriyi zor bir dilde, Arapça metni birebir çevirdiği için herkes anlayamamıştır. Bunun için başkaları kendilerine daha anlaşılır çeviri yapma hedefi koymuşlardır. Ancak diğer mütercimler de onun çevirisine başvurarak yazmışlardır. Bunlardan biri ise M.-N.O. Osmanov idi. O kendi çevirisini bazen parantez içinde yorum yaparak daha anlaşılır yapmaya çalıştı.

A. A. Dolinina Kur’ân-ı Kerim çevirilerini incelemiş ve sonuç olarak: “B. Y. Şidraf’ın çevirisini Tevrat’a benzeyen tarzda yapması, V. M. Porohova ve T. A. Şumovskiy’in çevirilerinde Kur’ân-ı Kerim ayetlerini şiir gibi tercüme etmeleri, İ. Y. Kraçkovskiy’nin diğer mütercimlerin aksine, tarafsız akademik bakışıyla çalıştığını gösterir.”⁸³ Buna göre İ. Y. Kraçkovskiy tercümesinin daha önde olduğunu göstermektedir.

A. A. Dolinina İ. Y. Kraçkovskiy’nin Kur’ân-ı Kerim’i üç hedefe göre tercüme ettiğini anlatıyor: “Birincisini Arapça dilbilgisi ve anlatım şeklini kapsamaktadır. İkincisi birçok problematik yerlerin dikkate alınmasıdır. Üçüncüsü ise Yahudilik ve Hıristiyanlığa dair argümanları Kur’ân-ı Kerim’de aramaması, Muhammed’in Mekke toplumundan etkilenmesi dikkate alınmaktadır.”⁸⁴ Bu eleştirini yapanlardan bazıları İ. Y. Kraçkovskiy’nin Kur’ân-ı Kerim’deki bazı ayetleri anlamadığı için yayınlamaya cesaret edemediğini savunmaktadır. A. A. Dolinina ise bu eleştirileri haksız bulmaktadır. Zira İ. Y. Kraçkovskiy, bu tercümenin hedefi akademisyenlerin Kur’ân-ı Kerim’i incelerken işlerini kolaylaştırmaktı. Bu yüzden, Kur’ân-ı Kerim’i Arapçadan Rusçaya birebir çevirmiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy’nin farklı bakış açısı olduğunu bilim adamları kabul etmişlerdir.

⁸¹ Çetki, a. e. s. 164.

⁸² Çetki, a. e. s. 164.

⁸³ Çetki, a. e. s. 163-171.

⁸⁴ Çetki, a. e., a. y.

Bir de Kur'ân-ı Kerim üzerinde ilk defa akademik anlamda çalışılmış olması bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. İleride başka türlü çalışmalar olsa da İ. Y. Kraçkovskiy'nin çalışmasına bugün de başvurulmaktadır. Başka mütercimlerin Kur'ân-ı Kerim çevirileri olmasına rağmen İ. Y. Kraçkovskiy'nin akademik tercümesi günümüzde de çok yaygındır.

D. İ. Y. Kraçkovskiy'nin “Arap Coğrafi Edebiyatı” Çalışmasının Tanıtımı

a. “Arap Coğrafi Edebiyatı” Çalışması

İ. Y. Kraçkovskiy'nin “Arap Coğrafi Edebiyatı” çalışması Ramazan Şeşen'in “Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı” çalışmasıyla benzerlikler göstermektedir. Ancak Ramazan Şeşen çalışmasında şöhretli olanları ele alsada İ. Y. Kraçkovskiy kendi çalışmasında tarihin ve Arap kültürünün gelişmesinde katkısı olan âlimleri ele almaktadır. İ. Y. Kraçkovskiy kendi çalışmasında Avrupa'daki Arapların ve aynı zamanda Rus ilim adamlarının herhangi bir olaya bakış açılarını da incelemektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy kendi çalışmasında âlimlerin çalışmalarını şöyle sıralamaktadır: ilk önce coğrafya ilminin ortaya çıkmasından önceki Arapların şiirlerinde yer alan bilgilerden başlamaktadır. Sonra Arapların, matematiği, coğrafya ilmi ile kullanmaya başlamasından söz etmektedir. Daha sonra ise Yunan okullarına göz atmaktadır. Böylece İ. Y. Kraçkovskiy çalışmasına Arapları veya Arapça yazılan eserleri dönemlerine, ilim dalına ve mekânlara göre ayırarak sıralamaya başlar. Bu sıralamayı alfabetik değil, kronolojik olarak yapmaktadır.

İ. Y. Kraçkovskiy çalışmasında astronomi, coğrafya, kartografya, seyahatname, efsaneler, edebiyatlar ve bazı tarihi olaylardan söz etmektedir. Ramazan Şeşen, kendi çalışmasında âlimlerin hayatına dair kısaca bilgi vermekte ve onların tanınan çalışmalarından bahsetmektedir. Ramazan Şeşen'in kendi çalışmasının girişinde dediğine göre “bu çalışma İslam Ansiklopedilerini tamamlar.”⁸⁵ İ. Y. Kraçkovskiy ise yeni bir ansiklopedik çalışma yapmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy “Arap Coğrafi Edebiyatı”nda Arap kültürünün dünya tarihinde önemli rol oynadığını söylemiştir. Çünkü geçmişte, müslümanlar her ilim dalında gelişmişlerdir. Bu yüzden onların kaynakları, ilgili bilim dallarında otorite olarak kabul

⁸⁵ Şeşen Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul, 1998, s. 10.

edilmiştir. Örneğin, Sasani dönemindeki asıl malzemeler Arapça olmuştur.

Ortaçağ Avrupa'sı zamanındaki trivium (dilbilgisi, retorik ve diyalektik) ve quadrivium (aritmetik, geometri, astronomi ve müzik) sistemini Araplar tarihi gelişmeye göre “eski” (al-ulum al-kadime) ve “yeni” (al-ulum al-hadisa) olarak bölmüşlerdir. Birincisinin başlangıcı Emeviler⁸⁶ dönemine (filoloji, dogmalar, hukuk ilmi ve tarih), ikincisi ise (astronomi, matematik, tıp ve felsefe) Abbasiler⁸⁷ dönemine uzanmaktadır. Araplar coğrafyayı astronomiye katıyorlardı.

VIII-IX. yüzyıllarda Arap Hilafeti güçlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Ancak Araplar yeni çözüm aramayıp eskide bulunan sistemleri kullanmışlardır. Örneğin, İran bölgesine eski yönetim sistemi için Hosroy, Anuşirvan'ın (531-579) kadastro kitabını kullanmış, Mısır'a Bizans bürokrasisinin gelişmiş tekniklerini uygulamışlardır. Araplar devletleri gelişince vergiyi uygulamak için “Vergi Kitabı”nı yazmışlardır.

Araplar ilim peşinde oldukları için diğer kültürleri de öğrenmişlerdir. Bunu yazılı kaynaklardan ziyade savaşlarda esir olup ele geçirilen insanlar vasıtasıyla sağlamışlardır. Ayrıca Arapların çoğunun İslam dinine mensup olması, Hz. Muhammed'in İslam'ın “temsilcisi” olması nedeni ile onun sözlerine uymaya çalışmışlardır. O şöyle buyurmuştur: “İlmi Çin'de olsa da alınız”⁸⁸ bu ifadeyi İ. Y. Kraçkovskiy kendi çalışmasında da arz etmiştir. Bu yüzden Araplar seyahat etmişlerdir. Ayrıca ilim talipleri, tanınan ilim adamlarını dinlemek için Endülüs'ten Buhara'ya ve Bağdat'tan Kurtuba'ya seyahat etmişlerdir.

İslam dininin ilme çağırmasının nedenlerinden biri din ile ibadetin birbirlerine bağlı olmasıdır. Örneğin, Hac ibadetini yerine getirmek için astronomi ve coğrafi bilgilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Orucun başlangıcını ve sonunu, günlük beş vakit namazın saatlerini belirlemek için de astronomi ve matematik bilgilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Mekke tarafında yerleşik olan kibleyi öğrenmek için her ülkedeki coğrafi koordinat bilgilerini de

⁸⁶ Emeviler – Hulefâ'yi Raşidîn'den sonra 661-750 yılları arasında hüküm süren ilk İslâm hanedanı. Bkz. Yiğit İsmail ve Beksaç A., “**Emeviler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 11, TDV. Yayınları, İstanbul, 1995, s. 87-108.

⁸⁷ Abbasiler – Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın soyundan gelen ve 750-1258 yılları arasında hüküm süren hanedan. Bkz. Yıldız Hakkı Dursun ve Yetkin Şerare, “**Abbasiler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 1, TDV. Yayınları, İstanbul, 1988, s. 31-56

⁸⁸ Kraçkovskiy İ. Y., **Arabskaya Geograficeskaya Literatura**, Vostochnaya Literatura RAN, Moskova, 2004, s. 18.

bilmek gerekir. Bunların hepsi İslam'ın ilimden ayrı olmadığını göstermektedir. Bu yüzden Arapların coğrafya uzmanı oldukları ve o dönemde bu alanda onlara yetişebilecek kimse olmadığı anlaşılmaktadır.

İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: “Araplar, fiziki-coğrafi ve iklim koşulları incelemekle birlikte yaşam tarzı, endüstri, kültür, dil ve dinsel öğretileri de incelemişlerdir. Araplar üst İrtiş nehrinden Yenisey ırmağına kadar olan kara yollarını, Asya'nın deniz kıyısından Kore'ya kadar olan yollarını da bilmişlerdir. Şüphe altına sadece Japonya hakkındaki bilgileri girmektedir. Çünkü o bilgiler, sadece XI. yüzyılın Bağdat'taki bir Türk dilbilimcinin haritasında bulunmaktadır. Buna göre Araplar deniz yolu ile Japonya'ya kadar gelmemişlerdir.”⁸⁹

İ. Y. Kraçkovskiy, Arap coğrafya ilminin en önemli eksiği olarak şunu söylemiştir: “Araplar Yunan kaynaklarını değiştirmeden kabul etmişlerdir. Ayrıca bu kaynağı geliştirdiği veya reddettiği zaman, doğru bilgiye ulaşabilmişlerdir. Çünkü Yunan teorileri pratikten geriye kalmıştır ve bu yüzden onların teorileri yanlıştır. Örneğin; Yunan teorisinde sıcak veya soğuk yerlerde yaşam olmadığı teorisinin yanlış olduğunu bildikleri halde Araplar o teoriyi kabul etmişlerdir.”⁹⁰

Araplar yeni çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Ancak Arapların bazıları başkasının çalışmalarını kullandığı zaman kaynağını göstermeden geçirmişlerdir. Buna rağmen XI. yüzyılda İspanya'da Arapların çalışmalarının Latin dillerine çevirileri başlamış ve böylece şöhret Arapların çalışmaları arasında yayılmaya başlamıştır.

Arapların tercüme dönemine başladığı gibi Rusya'da da oryantalizm ile birlikte Doğu çalışmaları incelenip çevrilmeye başlanmıştır. Buna rağmen İ. Y. Kraçkovskiy, bulunan bilgilerin Rusça yazılmasının az sayıda olduğunu fark etmiştir. Bu yüzden İ. Y. Kraçkovskiy, kendisine Arapça kaynakları inceleyip onları toplama⁹¹ ve tercüme amacı koymuştur. İ. Y. Kraçkovskiy'nin “Arap Coğrafi Edebiyatı” adlı çalışmasını Arapların medeniyeti geliştirdiğini gösterip, onların karanlık dünyadan ziyade ilim peşinde olduklarını göstermeye çaba harcamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy, Arapların el yazmalarını, şiirlerini ve başka malzemelerini de

⁸⁹ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 23-24.

⁹⁰ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 24.

⁹¹ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 36.

incelemiştir. O kaynakları İslam'dan önce ve sonra olarak ayırmaktadır: “İslam öncesi Arap yarım adası hakkında bilgiler az olmuştur. Buna rağmen ortada olan kaynaklara göre Arapların ticaret ile uğraştığı ve bu usulde uzman oldukları anlaşılmaktadır. Onların genelde Hindistan ile Doğu Afrika, Dicle, Fırat ve Roma İmparatorluğu'nun bölgelerinde mal karşılığında ara bulucu olduğu görülmektedir.”⁹²

İ. Y. Kraçkovskiy her şeyden önce Hicaz⁹³ bölgesindeki Arapların yaşam tarzını incelemeye başlamıştır: “Araplar göçmen halkıdır ve onlar yaşam için gerekli olan bilgilere sahiptirler. Onlardan biri ise astronomi olmuştur. Araplar gökyüzündeki aya ve yıldızlara bakarak yollarını bulurlardı. Sonra bu toplanılan bilgilerden batıl inançlar oluşmuştur. Muhammed gelince bu batıl inançlarını silmeye çaba göstermiştir.”⁹⁴

İ. Y. Kraçkovskiy sözüne devam ederek: “Bedevilerin⁹⁵ ay ve yıldız bilgileri haricinde gezegenler hakkında da bilgileri olmuştur. Gezegenlerin en başına Venüs'ü (az-Zuhara) sonuna Merkür'ü (al-Utarid) koymuşlardır. Yıldızların en az 250 ismi vardır. Araplar şiir uzmanıydı, bu yüzden bilgilerini şiirlerine de yansıtmışlardır. Buna rağmen Antik Araplar burçlara sadece “yıldızlar” derlerdi.”⁹⁶

İ. Y. Kraçkovskiy Arap şiirlerini de incelemektedir: “Araplar toprak ile ilgili bütün eski Arap terminolojisinin zenginliğini göstermektedir. Onun küçük tektonik özelliklerini, flora (bitki dünyası) ve fauna (hayvan dünyası) hakkındaki bilgilerini de Arap şiirlerinde söylenmiştir. İlim adamları Arapların şiirlerine, seyahat kitaplarına başvurarak coğrafya ile ilgili bilgiler almaktadır. Bu bilgilerin yanlış olmasına şüphe bile duymuyorlardı.”⁹⁷

İ. Y. Kraçkovskiy kendi çalışmasında âlimleri ve onların çalışmalarını inceleyerek bir ansiklopedik çalışma yazmıştır. Burada detaylı bilgiler vermiştir. Dünyada bilinen ve ilk defa duyulan âlimleri incelemiştir. Bu çalışması Arap⁹⁸ âlimlerinin de dikkatini çekmiştir ve onu Rusçadan Arapçaya çevirmeleri bunun ne kadar önemli olduğunu

⁹² Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 37.

⁹³ Hicaz – Arabistan yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan ve Haremeyn ile mikât yerlerini içine alan coğrafi bölge. Bkz. Küçükaşçı Mustafa Sabri ve Kurşun Zekeriya, “**Hicaz**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 17, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, s. 432-439.

⁹⁴ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 38.

⁹⁵ Bedevi – çöl ve vahalarda develeriyle birlikte konargöçer olarak yaşayan Araplara verilen ad. Bkz. Fayda Mustafa, “**Bedevi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 311-317.

⁹⁶ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 39.

⁹⁷ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 40-42.

⁹⁸ Bkz. Krachkovski I. Iu., **Istoia Arabskoi Geograficheskoi Literatury**, Translated from Russian into Arabic Sallah eddin Hashim, Dar Al – Grarb Al – Islami Beyrouth, Moskova-Leningrad, 1957.

göstermektedir.

b. İ. Y. Kraçkovskiy Kur'ân-ı Kerim'de Coğrafi Bilgileri İncelemesi

İ. Y. Kraçkovskiy araştırmalarından Kur'ân-ı Kerim'in bir "ürün" olduğu sonucunu çıkarmıştır. Bu "ürün"ün sahibi Hz. Muhammed olmasına rağmen bu "ürün" herkes içindir. Ayrıca Arapların ilimleri sözlü şeklindeydi, bu yüzden Hz. Muhammed de Kur'ân-ı Kerim'i sözlü olarak yaymıştır. Bir diğer sebebi ise onun okuma yazması olmamasıdır.

Kur'ân-ı Kerim bedevilerin şiirlerindeki ilimlerden daha geniş konuları kapsamıştır. Oysa İ. Y. Kraçkovskiy Kur'ân-ı Kerim'in sadece coğrafi kısmını incelemiştir. İ. Y. Kraçkovskiy'e göre Kur'ân-ı Kerim Hz. Muhammed'in sözcüğüdür. Onun sözcüklerini anlamak zordur. Bunun sebebini ise sözcükleri iki anlamlı ve yoldan saptıran ifadelerle dolu olduğunu söylemektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de gökyüzü ve yer⁹⁹ ile ilgili teorik düşünceler çoktur. Kur'ân-ı Kerim'de Antik Babil dönemindeki bilgiler de bulunmaktadır. İ. Y. Kraçkovskiy Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerini de incelemektedir: "Kur'ân-ı Kerim'de gökyüzü hakkında olan bilgiler tekil ve çoğul anlamlı kullanılmaktadır; yedi gökyüzü ifadesi birkaç defa tekrarlanmaktadır. Semânın sütunlar gibi ve sıkıca dikilmiş olduğunu göstermektedir. Ay ve güneş için ise kendi zamanında hareket eden bir yol olduğu söylemektedir. Bu yedi gökyüzü görünen herhangi bir desteği olmadan durmaktadır; aynı zamanda gök bir "çadır" olmaktadır."¹⁰⁰ İ. Y. Kraçkovskiy bu ifadelerle Kur'ân-ı Kerim'in Babil dönemine ait bilgileri kapsadığını delil olarak söylemektedir. Bundan sonra İ. Y. Kraçkovskiy Kur'ân-ı Kerim'deki coğrafi bilgileri ayırarak sözcüğüne devam ederek Kur'ân-ı Kerim'de geçen "kayan yıldızların" gökyüzünü kötü güçlerden korumak için bir silah olduğunu söylemektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy yeryüzü şekli hakkındaki bilgisini "Sabit yeryüzü düzlemi"¹⁰¹ şeklinde olduğunu 27:62, 78:6-7 sûrelere dayanarak söylemektedir. Sonra İ. Y. Kraçkovskiy 2:20, 51:48; 71:18; 78:6; 43:9 sûrelere dayanarak yeryüzünün düzlemsel olduğunu sonucunu çıkarmıştır. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy'nin gösterdiği bir ayetin İslam âlimlerinin incelemeleri ile farklı olduğu görülmektedir.

⁹⁹ Bkz. Akpınar Ali, **Kur'an Coğrafyası (Kur'an'da Yer Adları)**, 1. Baskı, Ankara, 2002, s. 121-238.

¹⁰⁰ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 43-45.

¹⁰¹ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 44.

İ. Y. Kraçkovskiy yeryüzünün dümdüz olduğu teorisi açık olmasına rağmen, Araçların bunu coğrafi ilimde kullanmadıklarını söylemektedir. Ancak tefsirlere göre yeryüzü âhir zamanda düzlemlî, yani şimdi devekuşu yumurtasına benzeyen şeklindedir. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim 79:30'unda söylenmektedir: “Sonra da yeri yayıp döşedi.”¹⁰² Prof. Dr. Süleyman Ateş¹⁰³ tefsirinde “davn” kökünden türeyen Dünya'nın şekli gerçekten de “dahv” kelimesinin ifade ettiği yuvarlaklığa, yumurta biçimine, devekuşu yumurtası şekline benzemektedir. Dünyamız aynı devekuşu yumurtası gibi geoittir.¹⁰⁴

İ. Y. Kraçkovskiy “döşemek, yaymak, beşik, döşek, yaygı yapmak” kelimelerine takılmıştır. Bunlar yeryüzünün insanlar için ne kadar güzel bir yerleşim yeri olduğunu açıklamak, onun nasıl büyük bir nimet olduğunu insanlara anlatmak içindir. Bir başkası “uzatılması, genişletilmesi, sergi olarak yayılması”, yeryüzünün düz bir satıh olduğunu değil, milyarlarca insanın ve diğer canlıların yaşayabileceği kadar geniş olduğunu göstermektedir.

İleride İ. Y. Kraçkovskiy düşüncesine devam ederek dağlara geçmektedir. Dağlar özel amaçlar için kullanılır: bunların dünyanın bir tarafını yalın tutarak, bir tarafını da denge durumunda destekleyerek durduğunu (16:15, 21:32, 31:9) açıklamaktadır. İ. Y. Kraçkovskiy bu teorinin yeryüzünün dümdüz fikri ile ilgili olduğunu söylemektedir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin incelemesine göre Araçlar, dağların tek bir zincirli ve bütün dağların Kaf dağının köküne bağlı olduğu teorisini ortaya çıkartmışlardır. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de dağ hakkındaki ifade şöyledir: “Yeryüzünde - onlar sarsılmasın diye – baskılar (dağlar) oturttuk, hem de yeryüzünde geniş açıklıklar (düzlükler) yarattık ki doğru gidebilsinler!”¹⁰⁵ Tefsir yorumuna göre: “önce dümdüz ve üstünde ikamet edilemeyecek kadar hareketli olan yerkürenin üzerinde dağların yerleştirilmesi sayesinde onun istikrarlı ve üzerinde yaşanılabilir bir hale getirildiğini söylemişlerdir. Dağların birer kazık veya destek yapıldığını ifade eden bu vb. ayetlerde yer kabuğunun sertleşme sürecine işaret edildiği tahmin edilmektedir.”¹⁰⁶ Buna göre Kur'ân-ı Kerim dağların yeryüzünde destek fonksiyonu gördüğünden bahsetmektedir.

¹⁰² Yazır Elmalılı Muhammed Hamdi, **Kuran-i-Kerim ve Satır Arası Kelime Mealı**, Konya, 2009, s. 585, 79:30.

¹⁰³ Prof. Dr. Süleyman Ateş (d. 31 Ocak 1933, Elazığ, Türkiye), Türk din adamıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Diyanet İşleri Başkanıdır. Geniş bilgi için ayrıca bkz. <http://tr.wikipedia.org> (14 Aralık 2012).

¹⁰⁴ Ateş Süleyman, **Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri**, C. 10, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1975, s. 308.

¹⁰⁵ Yazır Elmalılı Muhammed Hamdi, s. 325, 21:31.

¹⁰⁶ **Kuran yolu Türkçe meal ve tefsir**, Cilt III, Ankara, 2012, s. 676-677.

Dağların Kur'ân-ı Kerim'de geçen fonksiyonundan biri ise onların hareket etmesi: “Dağları görürsün de, donmuş sanırsın; oysa onlar bulutların sürüklenmesi gibi sürüklenirler.” 27:88. Bu teoriyi ilk olarak XX. yüzyılın başlarında Alfred Wegener isimli Alman bir bilim adamı ortaya atmıştır. Ancak jeologlar dağların hareket etmesini sadece 1980’li yıllarda kabul etmişlerdir.¹⁰⁷ Bu bilgiler Kur'ân-ı Kerim'de vardır. Ancak ilim adamları bu bilgileri yeni keşfetmişlerdir. Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy hayattayken dağlar hakkında olan bilgiler azdı ya da onlara ulaşamamıştır. Çünkü o hayatını Saint Petersburg’da geçirmişti ve ülke dışına çıkmasına izni olmamıştır. Buna göre o bu bilgilere ulaşamamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy 65:12 ayetini pek açık görmemiştir. Ancak Diyanet Vakfı onu şöyle çevirmektedir: “Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır.” Ayetteki “yedi kat göğü ve yeri” daha sonra, bu ilmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Modern jeolojik tanımlamalara göre Gök, atmosferin yedi katmanı şu şekilde sıralanmaktadır: Troposfer, Stratosfer, Mezosfer, Termosfer, Ekzosfer, İyonosfer, Manyetosfer.¹⁰⁸ Yerin yedi katı ise ilim adamlarınca sıralaması şöyledir: Litosfer (su), Litosfer(kara), Astenosfer, Üst manto, Alt manto, Dış çekirdek, İç çekirdek.¹⁰⁹

İ. Y. Kraçkovskiy’nin dediğine göre 27:62 ve 55:19-20 ayetlerinde geçen “İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.”¹¹⁰ İki denizin birbirine kavuşmaması düşüncesi pek çabucak kabul edilmiştir. Sonra bu iki denizin Akdeniz ve Hint Okyanusu olduğunu açıklamışlardır. Onların körfezi olarak çıkan Kızıldeniz ve birbirine bağlayan, aynı zamanda engel olan Süveyş Kıstağı olmuştur. Bu bilgileri Araplar aldılar, fakat kelimelerinin asıl manasını unuttular. Denizin birisi “tatlı” yani tatlı su, diğeri ise tuzlu su (25:55, 35:13) olmuştur. Daha sonra denizaltı araştırmaları ile ünlü Fransız bilim adamı Kaptan Jaques Cousteau denizlerdeki su engelleri ile ilgili yaptığı araştırmalarının sonucunu şöyle açıklamaktadır.¹¹¹ Sular Akdeniz’de ve Atlas Okyanusu Cebelitarık Boğazı’nda karşılaşır, ancak suların kendi sıcaklık, tuzluluk ve yoğunluk özellikleri değişmez. İki deniz arasında engel olmamasına

¹⁰⁷ Ulyanov N. A., **Peredvijenie Materikov. Sovremenne Zapiski**, Moskova, 1922., s. 303-310.

¹⁰⁸ Budiko M. İ. – Konndrat’ev K. Y., **Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya**, Cilt 1, Moskova, 2001, s. 290-299.

¹⁰⁹ Brokgauza F. A. – Efrona İ. A., **Ensiklopedičeskiy Slovar: v 86 tomah**, Cilt 82, Saint Petersburg, 1890-1907, s. 109.

¹¹⁰ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 47.

¹¹¹ Demirbaş Mehmet Ali, **Dinimiz İslam; Kur'ân-ı Kerim**, İstanbul, 2011, s. 8-10.

rağmen birbiri ile karışmaması bilgisinin Kur'ân-ı Kerim'de 1400 sene önce olduğu Kaptan Jaques Cousteau'nu şaşırtmıştı. Bu bilgilere göre Kur'ân-ı Kerim'de sadece iki deniz arasında engel olduğunu değil dünyada olan tüm denizlerden de bahsedilmiştir.

Bu keşif bilgileri İ. Y. Kraçkovskiy hayattayken yoktu, bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'in açık yazmadığını ve anlayışlı olmadığını yazmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen coğrafi yerlerin yaklaşık on tane olduğunu söylemektedir. İ. Y. Kraçkovskiy ayrı milletler hakkında da fikir beyan etmiştir. Yecüc ve Mecüc¹¹² adıyla Kur'ân-ı Kerim'de geçen milletin coğrafya edebiyatına çok etkisi olmuştur. Çünkü Araplar o milletin olduğu duvarı aramışlardır.

İ. Y. Kraçkovskiy sonuç olarak Arap Edebiyatı ile Kur'ân-ı Kerim'i karşılaştırmış ve birincisinde bilgilerin daha somut ve gerçek olduğunu söylemiştir. İkincisinde ise zor olduğundan Arap coğrafi edebiyatında bu teorilerini çözememiştir. İslam'a göre Kur'ân-ı Kerim'i anlamak için Hz. Muhammed'in hadislerine başvurmak gerekmektedir. Sadece Kur'ân-ı Kerim'i okuduktan sonra anlamak zor olmuştur. Bu yüzden İ. Y. Kraçkovskiy hadisleri de incelemeye başlamıştır. Ancak her hadisin Hz. Muhammed'in sözleri olduğundan şüphelenmektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy hadisleri incelemeye başlayınca daha çok bilgiler bulmaya başlamıştır. Mesela, önceden Arapların Kaf teorisi olmuştur. Araplar bunu, Kur'ân-ı Kerim'de bulamayınca, Kaf sûresine başvurmuşlardır. Orada sırlı Kaf harfine dayanarak teorilerini açıklamaya çalışmışlardır. İ. Y. Kraçkovskiy ise bu teoriyi Hz. Muhammed'in hadislerinden bulmuştur.¹¹³

İ. Y. Kraçkovskiy hadisleri inceleyince orada Hıristiyan efsanelerinin bulunduğunu fark etmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy bunun nedenini önceden başka dine mensup olanların İslam'ı kabul ettikten sonra eski dinlerinden İslam'a katkı yapmaya çalıştıklarını söylemektedir. Örnek olarak Tamim ad-Dari'yi (ö. 40/661) vermiştir. O, Hz. Muhammed hayattayken İslam'ı kabul etmiştir. Tamim ad-Dari hadislere Hıristiyan efsanelerini

¹¹² “Yecüc ve Mecüc kelimeleri Arapçaya başka bir dilden girmiştir. Frenkler buna “Yağuş ve Mağuş” demişler, Şeytanın zürriyeti olduğuna inanmışlardır. İslam inancına göre ise, Ye'cüc ve Me'cüc – Kıyametin kopacağına işaret sayılan büyük alâmetlerdir. Onlar Zülkarneyn zamanında bozgunculuk çıkarmışlardır. Bu yüzden Zülkarneyn halkı kurtarmak için bir sed yapmıştır. Böylece halkı onlardan kurtulmuş olmuştur. Ancak Ye'cüc ve Me'cüc kıyamet kopmadan önce, ortaya çıkıp çekirgeler gibi birçok yerleri yakıp yıkacaklardır.” Bkz. Ağırakça Ahmed, “**Yecuc ve Mecuc**”, Şamil İslam Ansiklopedisi, Cilt VIII, Akit, İstanbul, 2000, s. 281.

¹¹³ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 50.

katmaya çalışmıştır.¹¹⁴ İ. Y. Kraçkovskiy şöyle açıklamaktadır: “Tamim ad-Dari, Hz. Ömer halife olduğu zaman, kendisini, cinlerin kaçırdığını ve evine geri döndüğünde eşinin kendisini dul sanarak evlendiğini görmüştür. Hz. Muhammed’ Tamim ad-Dari’nin seyahati hakkında önceden açıklama yapmış olmasaydı ona kimse inanmazdı.”¹¹⁵

c. Arapların Tarihe Olan Katkıları

İ. Y. Kraçkovskiy “Arap Coğrafi Edebiyatı” adlı çalışmasında Arapların tarihteki katkılarından söz etmiştir. Zira Arapların çalışmalarından çok sayıda keşifler¹¹⁶ bulunmuştur. Örneğin el-Harezmi’nin “Arin”¹¹⁷ teorisinin yanlış olduğunu bilmeden Kristof Kolomb adlı denizci onun bu teorisini kullanmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy bu olaydan şöyle bahsetmektedir: “Kristof Kolomb’un kullandığı kitabında Arapların “Arin” teorisi ve haritası vardı. Ancak onu yazan yazar Arap kaynağından haberdar değildi. Buna rağmen Yeni Dünya’yı keşifte Arapların katkısı vardı. “Arin” teorisi ise sadece Dünya seyahatlerinden sonra reddedildi.”¹¹⁸

XI. yüzyıl Endülüslü ez-Zerkali (Avrupa’da Arzahel) “Hindu sistemi”ni, “Toledo tablosu”nu ve usturlabı¹¹⁹ geliştirmişti.¹²⁰ Bir de ileride usturlap sistemini geliştirince mekanik saatin temeli ortaya çıkmıştır. On ikinci yüzyılda Şerafeddin et-Tusi usturlaba yeni bir şekil vererek baston şeklinde bir usturlap geliştirmiştir.¹²¹ Usturlap çok fonksiyonludur. Bu fonksiyonlardan birisi bilgisayar sisteminde de kullanılmıştır.

¹¹⁴ Kraçkovskiy, a. e. s. 53-54.

¹¹⁵ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 54.

¹¹⁶ Örneğin Firavun hakkında ve modern keşifler hakkındaki bilgi için bkz. Akgül Muhittin, **Ku’ân, İnsan ve Toplum**, Işık yayınları, İstanbul, 2001, s. 175-180.

¹¹⁷ “Arin kelimesi, astronomik gözlemevin bulunduğu Hindistan şehri Ujjiyaini’nin (Batlamyus’un Coğrafya’sında Ozene) Arapçaya tercümesindeki yanlış okumadan kaynaklanmaktaydı ve Arin’in kökeni itibariyle bir Hint düşüncesi olan, dünyanın kubbesinin üzerinde bulunduğu söylenen meridyende olduğuna inanılıyordu. Arin (ya da Arim) teorisi çok daha sonraları 1410’da basılan kardinal Ailly’li Peter’in “İmago Mundi” adlı eserinde bulunmaktadır; ve Columbus’un Arin teorisi öğrenmesi de bu kitaptan olmuştur. Colomb’un dünyanın bir armut şeklinde olduğuna ve armudun alt tarafını oluşturmak için Arin’in karşısındaki batı yarımküresinde, düzeyi doğudakine oranla biraz daha yükseltilmiş bir diğer merkezin olduğuna inanması bu teoriyi geliştirmiştir.” Kramers J. H., **Coğrafya ve Ticaret**, çev. Ağari Murat, İslami araştırma dergisi, C. 16, Sayı: 4, 2003, s. 683. Geniş bilgiler için bkz. Çeçelnitskiy A. M., **Pralstoriya Naçinayetya u Predelov Mira**, Terra-Knijnyy Klub, Moskova, 2005, s. 79-80.

¹¹⁸ Kraçkovskiy, a. e. s. 70-71.

¹¹⁹ Usturlap astronomi ölçülerinde kullanmış tarihi bir ölçüm cihazıdır. İlk olarak Appolinus (M.Ö. 240) ve Hipparkos (M.Ö. 150) tarafından keşfedildiği, Batlamyus tarafından kullanıldığı ve Philloponos’un(en) altıncı yüzyılın ilk yarısında bu aletten bahsettiği batılı kaynaklarda bildirilmektedir. Geniş bilgi için bkz. **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, C. 19, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1994, s. 347.

¹²⁰ Kraçkovskiy, a. e. s. 74-75.

¹²¹ **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, s. 347. Ayrıca bkz. Öztürk Hüseyin, **İslam Medeniyetinde Astronomi Bilginleri ve Dünya Bilim Tarihinde Katkıları**, İstanbul, 2010, s. 67-82.

İ. Y. Kraçkovskiy el-Harezmi'nin bir başka keşfinden şöyle bahsetmektedir: “Harezmi cebirde onluk sistemini kullanmıştı. Böylece yeni “sıfır”¹²² sayısını sunmuştu. Hindistan'dan yayılan sıfır, M.S. 1400 yıllarında Avrupa'da da benimsenmiş ve kullanılmıştır. İleride bu sıfır pek çok yerde kullanılmaya başlanmıştı.”¹²³ Örneğin; bilgisayar dilinde 0 ve 1 kullanılmaktadır, fizikte “sıfır ve faza” v.b.

Araplar, Yunan ve eski çağ çalışmaları çevirmeden ziyade o bilgiyi kullanmaya başlamışlardı. Bir de VIII-IX. yüzyılda denemeler yapılmaya başlanmıştır. Bunun için de rasathaneler inşa edilmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: “Al-Mamun zamanında iki rasathane vardı. Birisi Bağdat şehrinin Şammasiya mahallesinde, ikincisi Şam yakınlarındaki yerleşen Kasiyun dağındaydı.”¹²⁴

Araplar astronomi ilmine çok önem verdikleri için kendilerinin İslam dininden uzaklaştıklarını zannederek telaşlanmaya başlamışlardır. Bunun için İ. Y. Kraçkovskiy'e göre kendi çalışmalarının İslam dini ile bağlantılı olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Örneğin, İbn Yunus as-Sadafi (950-1009), saray astronomisi, “az-Zic al-Hakimi al-Kabir” adlı çalışmasını yazmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “O, astronomi ve “matematik coğrafi” ilmiyle İslam'da olan ibadetleri açıklamıştı. Oradaki ayrıntılara göre İslam bilimiyle bağlıdır.”¹²⁵ Bir başka örnek ise Ebu Ali Ahmed İbn Ömer İbn Rüste'nin “al-Alak an-Nafisa”¹²⁶ adlı çalışmasını yazmıştır. Bu çalışmada İ. Y. Kraçkovskiy'e göre: “Yazar astronomi bilgilerine delil bulmak için Kur'ân-ı Kerim'den örnek vermektedir.”¹²⁷

İ. Y. Kraçkovskiy, Arapların bazı bilgileri yanlış olsa da, onların doğruya daha yakın olduğunu söylemektedir. Örneğin şöyle söylemektedir: “İbrahim az-Zarkali kendi çalışmalarında Batlamyus ve el-Harezmi çalışmalarına başvurmuştur. Böylece Akdeniz'in uzunluğunu (boylamı) Batlamyus'a göre 62°, Memun astronomilerine göre 54° olup, İbrahim az-Zarkali onlardan farklı olarak Akdeniz'in uzunluğunu (boylamı) 42° indirmişti

¹²² Sıfır (Sıfır), Arapçada boş veya yok manasındadır. Bkz. Bayraktar Mehmet, **İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi**, 7. Baskı, TDV. Yayınları, Ankara, 2012, s. 34.

¹²³ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 91.

¹²⁴ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 88.

¹²⁵ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 106-107.

¹²⁶ İbn Rüste (300/913'ten sonra ö.) “el-A'laku'n-nefise” adlı eseriyle tanınan coğrafyacı ve astronom. Bkz. Ahmad Sayyid Maqbul, “**İbn Rüste**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 253-254.

¹²⁷ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 159.

ve bu gerçeğe daha yakındı.”¹²⁸

İ. Y. Kraçkovskiy, Nasir ad-din at-Tusi'den (597-672/1201-1274) şöyle bahsetmektedir: “O ünlü Meraga Rasathanesi'ni kurmuş ve bu kurum en büyük İslam bilim kurumlarından biri olarak yer almıştı. Bu rasathane o zamana göre en iyi aletlere sahipti. Ancak bu rasathane sadece iki kuşak yaşayabilmiş ve bugüne kadar kalmamıştır.”¹²⁹ Bir de tarihte tanınan Aksak Timur'un torunu Ulugbek'ten (796-853/1393-1449)¹³⁰ şöyle bahsetmektedir: “O Semerkant'ta rasathane kurmuştur. Ancak bu rasathane uzun ömürlü olmamıştır.”¹³¹

Araplar el yazmalarını toplamak için seferlere çıkarılmış. İ. Y. Kraçkovskiy buna örnek olarak Nasir ad-din at-Tusi'yi vermektedir: “o, el yazmalarını kütüphanesinde toplamak için Moğollarla¹³² seferlere katılmıştı. Kütüphaneye topladığı ciltlerin sayısı 400.000'e yakındı.”¹³³

Araplar seyahatlerinde çeşitli eserler yazmışlardır. Bu tür seyyahlardan biri de Tamim ibn Sallam at-Tarcuman olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “o seyahat ederken Yecüc ve Mecüc denilen topluluğun dağıtıldığını söylemiştir. Onun bu ifadesi tartışmaya yol açmıştır. Bu olay gerçekten olmuştur. Çünkü bir tahmine göre o dağıtılma yeri Sallam at-Tarcuman'ın seyahat ettiği yoldu. Dolayısıyla o dağıtılma veya ona benzeyen yeri görmüştür.”¹³⁴

Araplar İslam'ı kabul edince araştırma bölgeleri İslam topraklarıydı. Bundan dolayı ilk çalışmalarını Arap yarım adası ile sınırlamışlardır. İ. Y. Kraçkovskiy örnek olarak İbn Havkal'ı vermektedir. Onun “Kitab al-Masalik va-l-Mamalik” ve “Kitab Surat al-Ard”¹³⁵ adlı çalışmasını İ. Y. Kraçkovskiy şöyle eleştirmektedir: “bu çalışma coğrafyacıların klasik okulu tarzındadır. Buradaki coğrafi bilgiler sadece İslam bölgelerini kapsamaktadır. Bu bölgeler: Mısır, Afrika, İspanya, Sicilya, Mezopotamya, Ermenistan, Maverünnehir, İran

¹²⁸ Kraçkovskiy, a. e. s. 108.

¹²⁹ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 113.

¹³⁰ Uluğ Bey, ilim aşığı bir ilim adamı ve hükümdardı. Bkz. Yılmaz İrfan ve Sezgin Fuat, *Yitik Hazinenin Kaşifi*, 2. Baskı, İzmir, 2009, s. 158-160.

¹³¹ Kraçkovskiy, a. e. s. 116.

¹³² Moğollar – Ortaçağ dünya tarihinde önemli rol oynayan ve özellikle İslam dünyasındaki tahribatıyla tanınan bir kavim. Bkz. Özgüdenli Osman Gazi, “*Uluğ Bey*”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 30, TDV. Yayınları, İstanbul, 2005, s. 225-229.

¹³³ Kraçkovskiy, a. e. s. 113.

¹³⁴ Kraçkovskiy, a. e. s. 139-140.

¹³⁵ Kraçkovskiy, a. e. s. 199.

ve diğerleridir. O bu bölgelerin ortasına Kâbe ile Mekke'yi koymuştur.”¹³⁶ İ. Y. Kraçkovskiy bu sınırın Hişam ibn al-Kalbi (ö. 206/820)¹³⁷ tarafından aşıldığını söylemektedir.¹³⁸

İ. Y. Kraçkovskiy Arapların seyahatlerinde kara yolunu tercih ettiğini söylemektedir. Buna örnek olarak Tamim ibn Bahr al-Muttauvay'ı vermektedir. Ondan şöyle bahsetmektedir: “O, Orta Asya'dan Çin'e karayolundan giden ilk Arap olmuştu. Ancak gerçekten o sadece bir gönüllüdür. O Türk kabilelerden Toğuzguz'dan ilk bahsedenlerdendir.”¹³⁹

Araplar Atlantik Okyanusu'nu “karanlık deniz”¹⁴⁰ diye adlandırmışlardır. İspanyol Arapları bu lakabı vermelerine rağmen bu denizde¹⁴¹ pek çok keşifler yapılmıştır. Buna delil olarak İ. Y. Kraçkovskiy, al-Masudi çalışmasından bir kısmında bu denizi gözlediği zaman bazı ilim adamları vefat etmiş¹⁴² olduğunu anlatmasını göstermiştir. Ancak bu keşifleri Avrupalılar zaman içerisinde tekrar yapmışlardır. Çünkü Arap kaynakları kaybolmuştur.

İ. Y. Kraçkovskiy Arapların ilim peşinde olmasına rağmen bazı Arapların eğitim göremediğini de söylemektedir. Ancak eğitim göremeyen Araplar tercüme vasıtası ile ilmi bulmuşlardır. Buna örnek olarak Arram ibn al-Asbag'ı (231/845) göstermektedir. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “o bir coğrafi çalışma yazmıştır. Bu çalışmada çok bilgili olduğundan dolayı as-Sifafi, al-Bakr ve Yakut kullanmıştır.”¹⁴³

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre Arapların sadece iki eksiği vardır. Birincisi onların uzun adları ikincisi eserlerin adlarını tekrarlanmasıdır.¹⁴⁴ Bu tür çalışmalardan biri de “al-Masalik va-l-Mamalik” dizi çalışmasıdır. Bu çalışmada yolların tarifleri yapılmıştır. İ. Y.

¹³⁶ Kraçkovskiy, a. e. s. 199-205.

¹³⁷ Kelbi, Hişam b. Muhammed (ö. 206/819) nesep alimi ve tarihçidir. Bkz. Tülücü Süleyman, “**Kelbi, Hişam b. Muhammed**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 25, TDV. Yayınları, İstanbul, 2002, s. 204-205.

¹³⁸ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 121.

¹³⁹ Kraçkovskiy, a. e. s. 137.

¹⁴⁰ Kraçkovskiy, a. e. s. 134.

¹⁴¹ Araplar denizdeki keşifler için yardımcı olan denizcilik aletleri yaratmışlar ve bazılarının genişletmişlerdir. Bu konuda geniş bilgiler için bkz. Sezgin Fuat, **Tanınmayan Büyük Çağ; İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi'nden**, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s. 386-397. Bizzat denizcilik hakkında geniş bilgiler için bkz. Rüşdi Raşid, **İslam Bilim Tarihi I Astronomi**, C. 1, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 249-294.

¹⁴² Kraçkovskiy, a. e. s. 134.

¹⁴³ Kraçkovskiy, a. e. s. 122.

¹⁴⁴ Kraçkovskiy, a. e. s. 123.

Kraçkovskiy buna örnek olarak al-İstahri'nin “Kitab al-Masalik al-Mamalik” çalışmasını vermektedir: “Burada Müslüman ülkeleri yirmi iklime¹⁴⁵ bölerek tarif etmiştir. Genel bilgilerden sonra Arap yarım adası, sonra İran denizi ile Hint Okyanusu'nun, Mağrib'in (Endülüs ve Sicilya bölgesi), Mısır'ın, Suriye'nin, Romanya denizinin, al-Cezir'in, Irak'ın, Güney İran'ın, Hindistan'ın, Orta ve Kuzey İran'ın (Ermenistan, Azerbaycan, Hazar denizi) ve Maveraünnehir'in tarifini yazmıştır. Al-İstahri, ülkelerin sınırlarından, şehirlerinden, uzaklığından, yollarından, gıdalarından, ticaretinden, endüstrisinden, etnografya şartlarından da bahsetmektedir. Ayrıca ibn Fadlan'ın¹⁴⁶ Hazarlar hakkındaki bilgileri al-İstahri'ye aittir.”¹⁴⁷

İ. Y. Kraçkovskiy Arapların çalışmalarında daha çok kutsal şehirleri tarif ettiğini söylemektedir. Elbette ilk olarak Mekke şehri gelir. Mekke şehrinin tarihini al-Azraki (ö. 244/858) ile al-Fakihi (ö. 272/885)¹⁴⁸ yazmışlardı. İlerleyen dönemlerde Araplar çalışmalarında şehir tarihlerini de zikretmektedirler. İ. Y. Kraçkovskiy buna örnek olarak, Ahmet İbn Abu Tahir Tayfur (ö. 280/893) adlı Bağdat tarihçisini gösterir. O, çalışmasında Bağdat şehri ile ilgili olan 7830 kişiden bahsetmiştir.¹⁴⁹ Bir başka örnek olarak ise, an-Naşrahi (ö. 348/959) “Buhara tarihi” adlı çalışmasını göstermiştir.¹⁵⁰

İ. Y. Kraçkovskiy tarihi çalışmalara örnek olarak al-Masudi'yi¹⁵¹ (ö. 345/956) vermiştir. Ondan şöyle bahsetmektedir: “o sahabelerdendir. O “Murac Az-Zahab Va Maadin Al-Cavahir” çalışmasını yazmıştır. Bu çalışma daha çok tarihidir. Burada Abbasi hilafetinde kültür ve edebi hayat anlatılmaktadır. Bu çalışma denizler ve nehirler, Araplar, Kürtler, Türkler, Bulgar kabileleri ve Dünya halklarının ibadet yerlerinden söz etmektedir.”¹⁵²

¹⁴⁵ İklim teorisi hakkında bkz. Ağari Murat, **İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı**, sayı 2, İstanbul, 2006, s. 195-213.

¹⁴⁶ İbn Fadlan – İdil Bulgar Hanlığı'na gönderilen Abbasi elçilik heyetinin katibi ve bu seferi anlatan seyahatnamenin yazarı. Bkz. Aliyev Salih Muhammedoğlu, “**İbn Fadlan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 19, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 477-479.

¹⁴⁷ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 198.

¹⁴⁸ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 162.

¹⁴⁹ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 163.

¹⁵⁰ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 164.

¹⁵¹ Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin “Mürûcî'z-zeheb” adlı eseriyle tanınan tarih ve coğrafya âlimi ve seyyah. Bkz. Avcı Casim, “**Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 29, TDV. Yayınları, İstanbul, 2004, s. 353-355.

¹⁵² Kraçkovskiy, **a. e.** s. 177.

Tarihte önemli yer alan eserlerinden biri “İslam Atlası”¹⁵³’dir. Bu eseri İ. Y. Kraçkovskiy incelemiştir ve bilim adamlarının düşüncelerini dikkate almıştır. O “İslam Atlası”nın Araplar tarafından “İran Atlası” çalışmasının temel alınarak geliştirildiğini iddia etmektedir.¹⁵⁴

Tarihe katkıları olan en tanınmış âlimlerden biri el-Biruni’dir (ö. 453/1061). İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “Biruni 362/973 yılında Harezmî bölgesinde doğmuştur. O ansiklopedi âlimi olmuş ve kendi dönemindeki her ilmi incelemiştir. Onun ilgilendiği bilimlerin hepsini saymak uzunca bir vakit alabilir. Bu yüzden daha kolay olanı az ilgilendiği alandan söz etmektir. Bunlardan biri ise İslam ilimleridir. El-Biruni İslam ilimlerini derin incelememiştir. Sadece her Müslüman’ın bilmesi gereken bilgilere sahip olmuştur. O İbn Sina ile mektuplaşır. El-Biruni seyyahlardan ve tüccarlardan bilgiler toplamıştır. O Müslüman olmasına rağmen Yahudilerin takvimini yazmıştır. El-Biruni kendi çalışmalarında İran üslubunu kullanmıştır; yani Arapların İslam’dan önceki durumunu ve sonundaki keşifleri yermektedir. Ancak kendisi Arap dillerini öne çıkarmaktadır. Kendi çalışmalarında Arapçayı tercih ederdi. Bu yüzden onun çalışmalarının bazı kısımları pek anlaşılmamaktadır. Bir de buna ek olarak kendisi Şii mezhebinde olduğunu belli etmektedir. Ancak Mahmud Gaznevi’nin¹⁵⁵ yanında olduğu sırada Şiiliğini bastırırdı. Herhalde el-Biruni bu sorumluluktan dolayı kendisine buna mezhepsizliği seçmiştir.”¹⁵⁶

İ. Y. Kraçkovskiy Arapların çalışma usulünden bahsetmektedir: “Arapların mesafe (uzay) inceleme usulü üç bölümde incelenmektedir. Birinci usule göre, Batlamyus’un çalışmalarına bakarak çalışmışlar, ikincisine göre Batlamyus metodu ile gözlemler yapmışlar, üçüncüsüne göre ise seyyah ve posta yollarını kullanmışlardır. Bizzat el-Biruni üçünü de kullanmıştır. El-Biruni Yunan ile Arap coğrafyacıları karşılaştırdığı zaman Arapların daha ileriye gittiğini söylemiştir. Bunun nedeni Arapların göçebe olmasından dolayıdır. Çünkü onlar göçünce oradaki ilime sahip olmuşlardı ve bu durum coğrafi

¹⁵³ “Atlas” kelimesi fiziki, zirai, şehre ait, siyasi, iktisadi ve askeri özelliklerine göre coğrafi yapıları gösteren bir haritalar kitabı anlamına gelebilir. Bkz. İsmail Raci el-Faruki, Luis Lamia el-Faruki, İslam Kültür Atlası, çev. Mustafa Okan Kibaroglu, Zerrin Kibaroglu, İnkılab yayınları, İstanbul 1999, s. 13.

¹⁵⁴ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 206-208.

¹⁵⁵ Mes’ûd b. Mahmûd-ı Gaznevi (h. 1030-1041) – Gaznevi Devletinin hükümdarı. Bkz. Merçil Erdoğan, “**Mes’ûdi b. Mahmud-ı Gaznevi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 29, TDV. Yayınları, İstanbul, 2004, s. 346-347.

¹⁵⁶ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 252-254.

bilgilerinin gelişmesine neden olmuştur.”¹⁵⁷

İ. Y. Kraçkovskiy, el-Biruni hakkında özetle şöyle söylemektedir: “o kendi asrında tanınan olmamıştı. Fransızlar ise ona “Maître Aliboron” demişlerdi. Bunun “adam ve hayvan, cahil, akılsız, komik veya eşek” manası vardır. Dolayısıyla el-Biruni’yi küçümsemişlerdi. Ancak Avrupa XIX. yüzyılda onun gerçek değerini ve önemini öğrenmişti. El-Biruni kendi ilmi mirasını başkasına verememiştir. Ancak buna rağmen o geçmişteki ve bugünkü ilim adamlar için örnek olmuştur.”¹⁵⁸ Böylece İ. Y. Kraçkovskiy el-Biruni’nin gerçekten önemli bir şahıs olduğunu söylemektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy, Nasir-i Husrau’dan¹⁵⁹ (394-481/1003-1088) şöyle bahsetmektedir: “O İsmailci¹⁶⁰ misyoneri olarak yaşamını Badahşan’da geçirmiştir. Bu şahıs dini hareketleri ile tanınandır. O çalışmalarında, olduğu yerlerin tarifini verir. Onun çalışması sadece kendi gördüklerini ve bizzat kendi sözlerinden oluşmaktadır. Bir de bu çalışma Şii veya İsmaili düşüncelerden yoğun öğeler taşımaktadır. Herhalde bu yüzden Sünni¹⁶¹ editör onun çalışmasının bazı kısımlarını atlayıp yazmıştır. Bu çalışmanın Rusçada kısa ve aynı zamanda orijinal formuda vardır.”¹⁶²

İ. Y. Kraçkovskiy Nasir-i Husrau ile İbn Butlan’ı¹⁶³ kıyaslamaktadır. O İbn Butlan’dan şöyle bahsetmektedir: “O Arap, ama Hıristiyan dinine mensuptu. Bu yüzden Müslümanların dikkate almadıkları hususları incelemiştir. Bir de meslek olarak o âlim ve tabipti. İbn Butlan seyahatini Bağdat’tan Suriye’ye ve Mısır’a yapmıştır. Ancak Nasir-i Husrau misyonerlik amaçla seyahat ederken İbn Butlan’ın hedefi ilimdi. İbn Butlan, risalesinde Müslümanların gözünden kaçan bilgileri yazmıştır. Burada o gündelik hayatı ve kültürü, Hıristiyan halkın durumu ve onların Bizanslılara olan ilişkileri, onların adetlerini,

¹⁵⁷ Kraçkovskiy, a. e. s. 255-256.

¹⁵⁸ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 261.

¹⁵⁹ Nasir-ı Hüsrev – İsmaili filozof, şair, âlim ve seyyah. Bkz. Azamat Nihat, “**Nasir-ı Hüsrev**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 32, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, s. 395.

¹⁶⁰ İsmaliyye – İsmail İbn Cafer es-Sadik’a nisbet edilerek varlığını günümüze kadar sürdüren aşırı Şii mezhebi. Bkz. Öz Mustafa – Mustafa Muhammed eş-Şeka, “**İsmaliyye**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 23, TDV. Yayınları, İstanbul, 2001, s.128-133.

¹⁶¹ Emevilerin ilk halifesi Muaviye’ye kadar Sünni ve Sünnilik adı ortada yoktu. Emevilerin kurnaz Halife Muaviye, ilk defa olarak Sünnilik adını kullanmıştır.(bkz. Ziya Şakir, **Şah İsmail ve Mezhepler Tarihi**, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1983, s. X-XI.) Sünni Müslümanlar ise Hz. Peygamber’in sünnetine tabi olan, yani onun amellerine ve sözlerine uyarak hayatını sürdüren kimseye denilmektedir.

¹⁶² Kraçkovskiy, a. e. s. 264-266.

¹⁶³ İbn Butlan (ö. 458/1066) – İlmi tartışmaları ile ünlü Bağdatlı Hıristiyan hekimdir. Bkz. Kahya Esin, “**İbn Butlan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 19, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 382-383.

tapınak karakterinde olan binaları gibi şeylerden söz etmiştir.”¹⁶⁴

İ. Y. Kraçkovskiy Arapların farklı âlimleri olduğunu söylemektedir. Örneğin; “Ali al-Haravi (ö. 611/1215) bir seyyahdır. Ona “as-Saih”, yani “gezici” lakabını vermişlerdi. Al-Haravi her olduğu yerde kendi adını duvara yazmaya çalışmıştır. Yazar seyahatlerinde önemli yerleri kast etmektedir. Bunlardan biri ise Sicilya’daki Etna adlı volkanın patlamasını gözlemlemiştir. Dolayısıyla pek önemli yazarlardan olmasa da coğrafya tarihine katkısı vardır.”¹⁶⁵ Bir başka âlim ise Zekeriyya ibn Muhammed olmuştur. O kendi çalışmasında: “İrlanda’da balina avlanmasından söz etmektedir.”¹⁶⁶

İ. Y. Kraçkovskiy Arapların önemli âlimlerinden birisi de Yakut’dur¹⁶⁷ (575-626/1179-1229). Yakut bir köle olmasına rağmen, eğitim alıp tarih üzerine önemli çalışmalar yazmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “Yakut aslen bir köledir. Sonrasında o kendi adını Yakub olarak değiştirmek istemiştir. Onun tam adı Yakut İbn Abdallah ar-Rumi’dir. Yakut’un sahibi ona iyi davranmıştır. Ona iyi eğitim ve iş vermiştir. Bir de sahibi onu seyahatlerinde yanına almıştı. Yakut “Mucam al-Buldan” çalışmasının Kur’ân-ı Kerim ve hadisler için önemli olduğunu, ayrıca Allah’ın her yerde gücü olduğundan bahsetmektedir. O her ülkenin isminin etimolojik anlamını açıklamaya çalışmıştır. Onun oluşmasını ve genelde onun efsanesini dile getirmektedir. Bir de adı Kur’ân-ı Kerim’de veya hadiste geçen olursa, oradan da yazmaktadır. Eğer bu araziye Müslümanlar fethederse, bu fetih savaşını da anlatmaktadır. Bir de Yakut, kendisi pek çok yerde bulunduğu için kendi gördüklerini yazmaktadır.”¹⁶⁸

İ. Y. Kraçkovskiy, Abdüllatif el-Bağdadi¹⁶⁹ (557-629/1162-1231) hakkında şöyle bahseder: “Onun Eyyubiler¹⁷⁰ ile ilişkisi olmuştur. Bu ilişkiler yüzden o İmad ad-din İsfahani, al-Kadi al-Fadil, Musa Maymonid adlı âlimlerle tanışmıştır.”¹⁷¹

İ. Y. Kraçkovskiy, Ala ed-din Ata Malik el-Cuvayni hakkında da şu cümleleri sarf

¹⁶⁴ Kraçkovskiy, a. e. s. 266-267.

¹⁶⁵ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 319-320.

¹⁶⁶ Kraçkovskiy, a. e. s. 358-366.

¹⁶⁷ Yakut büyük bir âlimdir. Tarih, coğrafya ve edebiyata dair önemli eserleri yazmıştır. Geniş bilgiler için bkz. Şeşen Ramazan, **Müslümanlarda**, s. 135-136.

¹⁶⁸ Kraçkovskiy, a. e. s. 338-340.

¹⁶⁹ Abdüllatif el-Bağdadi – tabib-filozof, çok yönlü bir İslam bilgini. Bkz. Kaya Mahmut, “**Abdüllatif el-Bağdadi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 1, TDV. Yayınları, İstanbul, 1988, s. 254-255.

¹⁷⁰ Eyyübiler – Ortadoğu, Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika’da hüküm süren bir Türk devleti (1171-1462). Bkz. Şeşen Ramazan – Bektaş A. Engin, “**Eyyübiler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 12, TDV. Yayınları, İstanbul, 1995, s. 20-33.

¹⁷¹ Kraçkovskiy, a. e. s. 342-343.

eder: “O tarih âlimidir. Moğollar döneminde zorluk çekmesi, onun 681/1283 yılında vefat etmesine neden olmuştur. O “Tarih-i Cahanguşa” çalışmasının birinci kısmında Moğollar tarihi ve Cengiz Han fethi, ikinci kısmında Horasan ve Harezmişah tarihleri, üçüncü kısmında ise Batniler¹⁷² ile mücadeleler ve Hülagü¹⁷³ seyahatleri hakkında söz etmektedir. Genel olarak bu tarihi bir çalışmadır.”¹⁷⁴

¹⁷² Batniyye – Nasların zahiri manalarını kabul etmeyen, gerçek anlamları ancak tanrı ile ilişki kurabilen “masun imam”ın bilebileceği temel görüşünü savunan aşırı fırkaların ortak adıdır. Bkz. İlhan Avni, “**Batniyye**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 190-194.

¹⁷³ Hülagü (ö. 663/1265) – İlhanlı Devleti’nin (1256-1265) kurucusu ve ilk hükümdarı. Bkz. Yuvalı Abdülkadir, “**Hülagü**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, s. 473-475.

¹⁷⁴ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 372-373.

III. BÖLÜM

İ. Y. KRAÇKOVSKIY’NİN İSLAM TARİHİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

A. Rus Oryantalizmine Genel Bakış

a. Oryantalizmin Tanımı

Oryantalizmin çeşitli anlamları vardır. Kelime olarak Oryantalizm Fransızca doğu anlamını taşıyan “orient”ten gelmektedir. Bu kelimenin kökü ise Latince “yükselen güneş” anlamına gelen “oriens”tir. Oryantalizm kavramı Fransızca “Orientalistique”, Almanca “Orientalistik”, Rusça “Vostokovedeniye” karşılığında kullanılan bir kelime olup Avrupalılara aittir. Aynı manayı ifade eden bu kelime Doğu dillerinde yoktur, olsa bile oryantalizm kelimesinin tercümesinden ibaret olup o anlamın karşılığıdır.¹

Anlam olarak oryantalizm Yakın ve Uzak Doğu toplumlarını, kültürlerini, dillerini ve halklarını inceleyen Batı kökenli ve Batı merkezli araştırma alanlarının tümüne verilen addır.² Bir de oryantalizm oksidentalizmin tersi olarak nitelendirilebilecek bir kavramdır.

Oryantalizm amacı Doğuyu düşman, yabani, korkunç gibi göstermektir. Bir görüşe göre oryantalizm Doğu’da sömürge imparatorluğu genişlemesi ile ortaya çıkmıştır. Başka bir görüşe göre daha erken XI. yüzyıldan itibaren olmuştur. Bir başka görüşte ise bu iki din (İslam ve Hıristiyanlık) arasındaki mücadele yüzünden ortaya çıkan bir ilimdir.

Oryantalizm Batılı bir ilimdir. Böyle olduğundan dolayı siyasi amaç gütmektedir. Bu ilmin amacı Batı ile Doğu arasındaki farkı göstermektir. Doğu’yu genelde kötü devletlerden oluşan bir bölge olarak göstermektedir. Örnek olarak ise Arapların şiirlerinden, Kur’ân-ı Kerim’den cihat konusunu alıp diğer konuları bu kaynaklardan soyutlayarak işletmesidir. Bundan dolayı da Arapları “katil”, İslam dinini ise “katil bir din” olarak gösteriyorlardır. Doğu bölgesi hakkında yaptıkları çalışmaları sunarak onları uyarıyorlardır. Onların bu çalışmalarından dolayı Dünya Batı ve Doğu olmak üzere ikiye

¹ Saipova Saida, *agt*, s. 1.

² Soltayev Zelimhan, *Rus Oryantalistlerinin Siyer Çalışmaları (19. ve 20. yüzyıllar)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 34.

bölünmüştür Ancak her zamanda tarafsız olan veya ortada kalanlar da vardır. Bunlar arasında objektif düşünceye sahip olanlar bilim adamları olmuştur.

Oryantalizm ile uğraşan kimseye oryantalist (şarkiyatçı, müsteşrik³ veya doğu bilim adamı) ismi verilmiştir. Oryantalizm – tarih, felsefe, din, kültürel anıtlar, sanat, dil, edebiyat, iktisat ve Asya ile Kuzey Afrika halkların modern durumunu inceleyen bir ilim dalıdır. Oryantalizm Egiptoloji, Arabiyat ve İslamiyat, Türkoloji, Mongolistik, İranistik, İndoloji, Japonoloji ve Afrikanistik⁴ gibi ve başka halklarının uygarlıklarını inceleyen bilimdir. Oryantalizm Avrupa'nın yaptığı sömürgeler sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni bir kimsenin yeni halkla karşılaşınca onların dillerine, kültürlerine, geleneklerine ve bilgilerine ihtiyaç duymasıdır. Bu dönemde ilk şarkiyat okulları açılmaya başlanmıştır.

Oryantalistler Batılı olduğundan dolayı Doğu Bölgesine bakmışlardır. Bunun sonucunda ortada iki farklı Dünya oluşmuştur: Batı ve Doğu. Bunların bölünmesi sadece coğrafik veya dini bakımdan değil ideolojik bakımından olmuştur.⁵

Oryantalizmin tarihi miladi 16. yüzyıla kadar ulaşmaktadır. Oryantalizmin fikrini doğuran amiller dini, siyasi ve iktisadidir. Dini amilin anlaşılması gayet kolaydır. Onların amacı Hıristiyanlığı yaymak ve bu daveti tebliğ etmektir. Bunun için İslam'ın eksik ve yanlış olduğunu anlatarak Hıristiyanlığın Müslümanlıktan üstün ve değerli olduğunu göstermeye çalışacaklardır. Böylece kültürlü ve aydın kitleler arasında Hıristiyanlığı teşvik edeceklerdir. Bunun için çoğunlukla oryantalistler misyoner olarak faaliyet yapmaktadırlar. Oryantalistlerin çoğunluğu papazlardan oluşurken büyük bir kısmı da Yahudi din adamlardan oluşmaktadır.⁶

b. Rus Oryantalizminin Hareketinin Başlangıcı

Rus oryantalistler Doğu'daki halkı incelemişlerdir. Buna göre Hint Lojistik Okulu'nun kurucusu İ. P. Minayev şöyle der: “Biz incelemelerimiz sırasında Doğu'yu, komşu ve araştırılması her zaman gerekli bir bölge olarak görmüşüzdür.”⁷ Bundan Rus oryantalistlerinin kendilerine bir amaç edindiği görülmektedir. Bir görüşe göre

³ Müsteşrik ve şarkiyatçı Arapça bir kelimedir. Müsteşrik; Doğu Milletlerinin dil, kültür ve tarihi ile uğraşan kimse, şarkiyatçı; oryantalist anlamına gelmektedir. Bkz. Doğan D. Mehmet, **Temel Büyük Türkçe Sözlük**, Bahar yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1994, s. 584.

⁴ Kuznetsova N. A., **Vostokovedeniye**, Bolşaya Sovetskaya Ensklopediya, Cilt V, M., 1971, s. 389.

⁵ Adilbayev, s. 4.

⁶ Ağırakça Ahmed, “**Musteşrik**”, Şâmil İslam Ansiklopedisi, Cilt VI, Akıt Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 99.

⁷ Soltayev, s. 6.

oryantalistler, kendi din ve kültürlerini Doğu toplumlarında hâkim kılmak; İslam'ı uluslararası planda küçük düşürmek gayretinde olan ve çoğu Yahudi ve Hıristiyan din adamlarından ibaret bir kesimdir. Fakat bu arada, insaf sahibi olup da Doğunun ve özellikle İslam'ın güzellik ve üstün yönlerini görüp, bunları eserlerinde yansıtanlarda – az da olsa görülmüştür.⁸

Rus oryantalistler ilk adımlarına seyahatle başlamışlardır. Onların Doğu bilmi için kayda geçirilen ilk seyahatnamelerinin XV. asra ait olduğu görülmektedir. O dönemden itibaren onlar Hindistan'a ve Çin'e seyahate gidip seyahatname yazmaya başlamışlardır. Bununla birlikte Rusya Devleti ilk Ortodoks misyonerlerini farklı ülkelere göndermeye başlamıştır. Rus oryantalistler gittikleri ülkelerin dilini ve kültürünü öğrenince Rus diline çevirmeye başlamışlardır.⁹ Tarihe bakıldığı zaman bu hareketin, önceden başka milletler tarafından da yapıldığı görülmektedir. Rus oryantalistlerin yaptığı gibi Arap ve başka millete mensup olan Müslümanlar da bu tür seyahatleri yapıp yeni bilgiler toplamışlardır. Bir de İslam'ı yaymaya ve onun hakkında bilgi vermeye çaba göstermişlerdir.

Araplara zamanında kendi devletleri seyahat için destek verdiği gibi, Rus oryantalistlerde de bu olay görülmektedir. Buna örnek; 1696 yılında I. Petro, Rus devletinin başına geçince, Rus Doğu bilmine önem vermiştir. O, Türk ve Doğu dillerinde uzman olan kişilerden oluşan bir grup kurmuştur. Ancak bu iş, I. Petro'nun siyasi bir adımdır. Onun bu işe önem vermesinin nedeni ise Batı'yı takip etmek, ona yetişmek ve onu geçmektir.¹⁰ Dolayısıyla devletler arasında bir rekabet başlamıştır.

I. Petro amacına erişmeye başlamıştır. 1800'lü yıllarda yapılan temel çalışmalarının kısmen de olsa Batı'dan bağımsız olarak ortaya çıktığını ve ayrı temellerde hareket ettiğini göstermektedir. Rus oryantalistleri başlangıçta Doğu el yazmalarını Rusçaya çeviriyorlardı. Hatta 1801'de Doğu bilimcisi G. S. Lebedev, Sanskrit grameri üzerine ilk çalışmayı yapmıştır.¹¹

Yeni uzmanlıklara ihtiyaç duyulmasından dolayı gençlere eğitim vermesi gerektiği için 1802'de Çar'ın emriyle Dışişleri Bakanlığı oluşturulmuş ve 1820'de Asya Komitesi bu bakanlık bünyesine eklenmiştir. 1823'te de Asya Komitesi bölümüne bakanlık için

⁸ Ağırakça, “**Musteşrik**”, s. 100.

⁹ Soltayev, s. 36-37.

¹⁰ Soltayev, s. 37-38.

¹¹ Soltayev, s. 38.

uzmanlar hazırlayan Doğu Dilleri Eğitimi Bölümü eklenmiştir. Buraya iyi eğitim almış Hıristiyan Ortodoks gençler kabul edilmiştir. Bu gençler beş yıllık bir eğitim gördükten sonra Doğu'ya gönderilmişlerdir.¹²

Rus oryantalistler nereye yolculuk ettiyseler oranın kültürü hakkında bilgiler toplamışlardır. Sonra bunlar, hatıra ve gözlem çalışmaları olarak ortaya çıkmıştır. Savaş zamanında her ülkeden toplanan el yazmaları arşive yerleştirilmiştir. Sonra bu el yazması eserleri bilim adamları kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Oryantalistler bu tercümelerden yola çıkarak yeni çalışmalar ve eleştiriler yazmışlardır.

Oryantalizm çalışmalarının artmasıyla sorunlar da çoğalmıştır. Sorunlardan birisi ise yeni dilleri öğrenmektir. Dili öğrenmedeki amaç o dilin kendi kültürü hakkında bilgi sahibi olup bu bilgileri kendi halkına aktarmaktır. Doğu dillerini öğretmek için yeni okullar açılmaya başlanmıştır: “Moskova Üniversitesi’nde Doğu dillerini öğretmek üzere 1804’te yeni bir bölüm açılmıştır. Moskova Üniversitesi’ni 1807’de Kazan Üniversitesi, 1819’da da St. Petersburg Üniversitesi takip etmiştir. 1818’de Rusya’da Doğu Bilmi Arşivi açılmıştır. El yazması kitap ve nümizmatik¹³ alanında son derece eşsiz bir koleksiyona sahip olan bu arşiv Akademik Doğu Bilimleri Merkezi olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.”¹⁴

Rus oryantalistleri Batı’dan bağımsız hareket ettiği için İslamoloji alanında geri kalmışlardır. Sonrasında İslam’ı tanıtan bir tercüme kitabı, ilk olarak Batıda eğitim gören Boldırev tarafından tercüme edilen “Arabskaya Hrestomatiya, (Arapça Okuma Kitabı)” ve diğer bir çalışma, Gırgas ve Rozen tarafından hazırlanan aynı adlı “Arapça Okuma Kitabı” kitabı 1875-1876 yılları arasında yayınlandı.¹⁵ Ancak bu yeni çalışmalar bazı problemleri ihtiva etmekle birlikte, klasik Rus Doğu bilim adamlarının İslam’a yaklaşımlarını göstermektedir. Ayrıca İbn Hişâm’ın¹⁶ “es-Sîretü n-Nebeviyye”si gibi birinci el İslamî kaynakları kullanmışlardır.¹⁷ Bunun için bir başka ilim adamı Krımskiy’nin yeni çalışmalar doğrultusunda: “İstochniki dlya İstorii Muhammed’a i Literatura o Nem (Muhammed’in

¹² Soltayev, s. 38.

¹³ Nümizmatik – madenî para, meskûkat bilgisi. Bkz. Doğar D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Birlik yayınları, Yenişehir-Ankara, 1981, s. 768.

¹⁴ Soltayev, s 40.

¹⁵ Soltayev, a. y.

¹⁶ İbn Hişâm (ö. 218/833) – “es-Siretü n-nebeviyye” adlı eseriyle meşhur olan tarihçi, dil ve ensab âlimi. Bkz. Fayda Mustafa, **“İbn Hişâm”**, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 71-73.

¹⁷ Soltayev, s. 41.

Hayatı ve Kaynakları)’’ adını verdiği kitap iki cilt halinde Moskova’da basılmıştır.¹⁸ Dolayısıyla Rus oryantalistlerin amacı İslam’ı tanıtmaktır. Bazı âlimler ise Arap medeniyetini çalışmışlardır. Bunlar içerisinde Gırgas ve Kraçkovskiy de vardır.

c. Rus Oryantalizm Hareketinde İ. Y. Kraçkovskiy

Rus oryantalistler Doğu bilmi hakkında çalışmalar yazmışlardır. Bu çalışmalarda misyonerlik yapmaya çaba göstermişlerdir. Ancak bu tür oryantalistler arasında objektif çalışmalarını yazarlar da vardır. Bunlarda bazıları: İ. Y. Kraçkovskiy’nin hocalarından sayılan V. R. Rozen, N. A. Mednikov, V. A. Turaev, A. E. Shmidt ve V. V. Bartold¹⁹ olmuştur. Onlar ne kendi düşüncelerinden ne de etrafindakilerden etkilenmeden yazmışlardır. Bu yüzden Sovyet Birliği döneminde zor durumlarla karşılaşmışlardır. Bu döneme örnek olarak İ. Y. Kraçkovskiy’nin hayatının son dönemlerini söyleyebiliriz. O dönemde L. A. Klimoviç adlı bir ilim adamı siyasetle ilgili araştırmalar yapmıştır. Bu çalışmaların sonucunda İ. Y. Kraçkovskiy’e hak etmediği ithamlarda bulunmuştur. Bunun sebebi ise İ. Y. Kraçkovskiy’nin siyasetle ilgilenmemesi, daha doğrusu kendisini değiştirmemesi olmuştur. Ancak sonunda İ. Y. Kraçkovskiy hakkında yapılan bu ithamların yersiz olduğu anlaşılmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy bu iftiradan kurtulurken L. A. Klimoviç’in ise yalan söylediği ortaya çıkmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy Hıristiyan dinine mensup olmasına rağmen Kur’ân-ı Kerim’i Rusçaya çevirmiştir. Çünkü ona göre; İslam’ı Kur’ân-ı Kerim’siz anlamak mümkün değildir, ancak sadece ona dayanmak İslam Tarihini anlamak için yetersizdir.²⁰ Hatta yanlışlıklardan en büyüğü ise İslam’ı eleştirmek için sadece Kur’ân-ı Kerim’i kullanmaktır. Çünkü Kur’ân-ı Kerim kendisinde sadece iki asrı kapsamaktadır. Kur’ân-ı Kerim bütün tarihte asıl kaynak olarak kullanılmaktadır, ancak İslam Tarihini incelemek için yetersizdir.²¹

İ. Y. Kraçkovskiy Arap coğrafyasını da inceleyip onların kültürünü öğrenmiştir. O Arap kültürünü Rus halkına göstermek için çaba harcamıştır. Ayrıca Rus kültürü hakkında çalışmalar yapmaktan geri kalmamıştır. O Suriye’deki Rus okuluna da yardımcı olmuştur. Ancak bu çabası boşa gitmiştir, çünkü sonunda bu okulları kapatmışlardır. İ. Y.

¹⁸ Soltayev, s. 41.

¹⁹ Soltayev, s. 62.

²⁰ Kraçkovskiy İ. Y., **Koran**, Yazıcı, Baku, 1990, s. 666.

²¹ Kraçkovskiy, a. e. s. 666.

Kraçkovskiy, Arap ile Rus kültürü arasında, Kur'ân-ı Kerim çalışmaları açısından, köprü kurmaya çalışan bir Doğu bilim adamı olarak tarihe geçmiştir.²²

İ. Y. Kraçkovskiy'e okuldayken Arapların sert, acımasız katiller olduğunu öğretmişlerdir. Ancak üniversiteye girince bu tür düşüncelerin hatalı olduğunu anlamıştır. Bir de Araplara karşı kalbinde sevgi doğmuştur. Bu yüzden onların dilini, kültürünü öğrenmiştir. Sonrasında ise onlar hakkında çalışmalar yapmıştır. Bu çalışma esnasında Kur'ân-ı-Kerim'i, hadisleri ve başka kaynakları da incelemiştir. Dolayısıyla İslam'ın ortaya çıkmasına yardımcı olan, Hz. Muhammed hakkında bilgisi olmuştur. O, Hz. Muhammed'in ideal bir lider ve ordu komutanı olduğunu söylemektedir. Ayrıca liderliğiyle uyumlu bir devlet teorisi de bulunmaktadır.²³

İ. Y. Kraçkovskiy'nin Kur'ân-ı Kerim ile ilgili düşüncesi şudur: “Peygamberin ölümüne yakın zamanda Kur'ân-ı-Kerim'in tamamını ezbere bilen kişilerin sayısının yedi kişi olduğunu, Zeyd'in 7. sûrenin sonunu bilmediğini, bazı bölüm ve parçaları bilmenin, büyük çoğunlukta şifahi olarak bilmenin, yaygın olduğunu söylemiştir. Kraçkovskiy, Hz. Osman nüshasındaki kıraat farklılığının çok olduğundan söz ederek, Hz. Osman dönemi belgelerinin şüpheli olduğunu, yazılı olarak hiçbir şeyin (Osman dönemine ait Kur'ân-ı-Kerim) günümüze kadar gelmediğini söyleyerek, günümüze kadar gelen Kur'ân-ı Kerim'i “Osman tahrifi” olarak nitelemektedir.”²⁴ Hatta İ. Y. Kraçkovskiy'e göre: “Kur'ân-ı-Kerim tertibi kaos şeklindedir.”²⁵ Ancak burada kast ettiği kaosun, Kur'ân-ı Kerim'i - İncil ve Eski Ahit kitapları ile kıyaslayınca anlaşılmasının daha zor olduğunu söylemektedir.²⁶ Bir de Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerinin kronolojik şeklinde olmadığını bildirmektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre: “Kur'ân-ı-Kerim belli bir ortam ve toplumda meydana gelen, insanlığın (Muhammed'in) ürünüdür. Ona göre Kur'ân, Batı Arabistan'ın merkezi olan yerleşik ve ticari Mekke cumhuriyeti ve tarımsal Medine ortamında oluşmuştur.”²⁷ Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in oluştuğu ortam, o zamanın merkezine denk gelmektedir. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy buna bir mucize olarak bakmamıştır. Ona göre bu herhalde bir siyasi adım olmuştur.

²² Soltayev, s. 23.

²³ Soltayev, s. 124.

²⁴ Adilbayev, s. 136.

²⁵ Adilbayev, s. 155.

²⁶ Geniş bilgi için ayrıca bkz. Kraçkovskiy İ. Y., **Koran**, İKPA, Moskova, 1990, s. 9.

²⁷ Adilbayev, s. 161.

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre: "Kur'ân-ı Kerim'de Yahudi, Hıristiyan ve Arap bilgilerinin kullanılışı keyfidir. Anlatım bazen kuru ve tasvirsiz, bazen de heyecanlı ve dramatiktir. Âdem, Nuh, İbrahim (İbrahim'in üç oğlu: İshak, Ya'kub, İsmail), Lut, Yusuf, Musa ve Harun (Davûd, Süleyman, İlyas, Elisey) v.s. kıssalar Agada ve Midraş'tan alınmıştır."²⁸ Burada İ. Y. Kraçkovskiy, Kur'ân-ı Kerim'e bir edebi kitap olarak bakmıştır. O, Hz. Âdem, Hz. Musa gibi peygamberlerin başka kutsal kitaplarda da zikredildiğini söyleyerek, onun gerçek ya da uydurma oluşunu delil olarak görmemektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: "Kur'ân-ı Kerim'in dili bizim dilimizde "şarkısal" veya "şiirsel"dir, ancak bu "şarkısal" dili yazıda yansıtılmamıştır."²⁹ Burada İ. Y. Kraçkovskiy "şarkısal" altında Kur'ân-ı Kerim'in okunuş tarzını açıklamaya çalışmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in monoton okunmadığını, okunduğu zaman insanların bir şekilde etkilendiğini göstermek istemiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy, Kur'ân-ı-Kerim dilinin Hicaz'a ait Kureyş lehçesinde olduğunu benimsememekte ve onu Peygamberin zamanında sadece Kureyşliler arasında değil başka bedevi kavimler arasında da yaygın olup daha kültürlü kesimlerde kullanılan şiir dili olduğunu, bu nedenle de Peygamberin kendi lehçesinden daha çok bu dili tercih ettiğini söylemektedir.³⁰

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre "Kur'ân-ı Kerim'in tesirli olduğunun başlıca sebebi şifahi olmasıdır. Muhammed kendi peygamberliği süresinde farklı kesim ve zamanlarda konuşmalar yapmıştır. Tesirli olduğuna inandığı başarılı mukayeseleri o her fırsatta tekrar kullanmıştır. Bu tekrarlar şimdiki okunuşta monoton gibi gelse de söyledikleri zaman tesirli olduğu hakkında Sişter'in görüşünü aktarmaktadır."³¹

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre: "Kur'ân-ı Kerim'deki öğüt ve öğretilerde misal ve mukayeselerin son derece ustalıkla kullanıldığını Cennet ve Cehennem tasvirlerinin büyük zevk ve ustalıkla yapıldığı söyleyerek bu konuda Peygamberin yetenek ve kabiliyetlerini vurgulamaktadır."³² Bir de İ. Y. Kraçkovskiy'e göre: "Muhammed düşünür değil şairdir."³³ Bununla birlikte İ. Y. Kraçkovskiy şöyle sonuca varmaktadır: "Muhammed –

²⁸ Adilbayev, s. 172.

²⁹ Kraçkovskiy, **Koran**, s. 675.

³⁰ Adilbayev, s. 176.

³¹ Adilbayev, s. 182.

³² Adilbayev, s. 182.

³³ Adilbayev, s. 186.

aslında tarihi bir şahıstır, ancak Medine'ye göç etmesinden önceki dönemde onun biyografisi hakkında bilgi azdır. O, VI. yüzyılın sonlarından VII. yüzyılın ortasına kadar yaşamıştır. Kur'ân-ı Kerim ise 610-632 yıllar aralığında yaratılmıştır.”³⁴

İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: “Kur'ân-ı Kerim'in etkili oluşunun başlıca sebebi Tanrının tekil şahıs kipinde hitap etmesidir ve Tevrat ve İncil'e mukayese ile duyulmamış yeniliktir. Eski ve Yeni Ahitte tanrı peygamberler vasıtası ile konuşuyorsa, Kur'ân-ı Kerim'de Allah kendisi aracısız konuşmakta ve kendi kitabından parçalar göndermektedir. Peygamber sadece bir araçtır. Bazen bu rol değişmekte ve tanrı üçüncü şahıs kipinde konuşmaktadır.”³⁵

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre: “Kur'ân-ı Kerim, erken dönem İslam Tarihinin başlıca kaynağıdır. Arap dilinin edebi şeklinin tüm gelişimi bazındaki ilk nesir eseridir. Kur'ân-ı Kerim, şarkta yaygın olması nedeniyle edebiyatın dünyaca ortak eseridir.”³⁶ Bir de İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: “Muhammed kendi içsel gelişiminin tesiri ile eski getirdiklerinden vazgeçip onları yenileri ile değiştirmek zorunda kalıyordu.”³⁷

Bununla birlikte İ. Y. Kraçkovskiy Kur'ân-ı Kerim'e akademisyen olarak yaklaşmıştır. O, geleneksel Müslüman versiyonunu kenara çekip kendi eleştirmesini yapmaya çalışmıştır. Ona göre Kur'ân-ı Kerim – Muhammed'e “arhangel” (başmelek veya Cebrail) ile aktarılan Allah sözleridir.³⁸ Başından sonuna kadar Kur'ân-ı Kerim Muhammed'e gelen vahiydir.³⁹ Onun Kur'ân-ı Kerim'i tercümesi akademik bir tercüme olarak tanınmıştır. Yukarıda ifade edilen sözleri, onun düşüncesi olmasına rağmen İslam Tarihini incelemesine engel olmamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin Rus oryantalizminde oynadığı rolü görmek için onun öğrencisinin düşüncelerini de incelemek gerekmektedir. Bunun için tarihte dine karşı tepkilerin olduğu sırada, İ. Y. Kraçkovskiy'nin rolü ve aynı zamanda misyonerlik hareketine olan etkisini veya katılmasını da öğrenmek gerekmektedir.

³⁴ Kraçkovskiy, **Koran**, s. 666.

³⁵ Adilbayev, s. 188.

³⁶ Adilbayev, s. 202.

³⁷ Adilbayev, s. 206.

³⁸ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 672.

³⁹ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 674.

d. A. A. Dolinina'ya göre İ. Y. Kraçkovskiy'nin Rus Oryantalizmindeki Yeri

A. A. Dolinina İ. Y. Kraçkovskiy'nin hayatı hakkında bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmasında hocasının ahlâkını, karakterini ve onun ilim için mücadelesini ve aynı zamanda ilim adamlarına nasıl destek olduğunu göstermektedir. A. A. Dolinina İ. Y. Kraçkovskiy'nin vefatından sonra onun çalışmalarını bastırmaya çalışmış ve günümüzde de daha yayınlanamayan çalışmalarını bastırmaya devam etmektedir. Bu yüzden A. A. Dolinina'nın bilgileri önemlidir.

A. A. Dolinina İ. Y. Kraçkovskiy'nin Araplar ile ilgilenmesi hakkında şöyle söylemektedir: “İ. Y. Kraçkovskiy'nin araştırmasına göre Arapların edebiyatında Avrupalılaşıma görünmemektedir. Çünkü Araplar, çalışmalarında daha ziyade eski türü yansıtmaktadır. Bir de eski ile yeni tür arasındaki mücadelede yeni bir tür daha ortaya çıkmıştır.”⁴⁰

İ. Y. Kraçkovskiy'nin amacı Rusya'yı şarkiyat ile tanıştırmaktır. O “İslam Ansiklopedisi”ne ve aynı zamanda “Rus Ansiklopedisi”ne de bilimsel makalelerini memnuniyetle yazdı.⁴¹ Burada İ. Y. Kraçkovskiy Arapların Avrupalıların peşinde olmadıklarını söylemektedir. Bir de bu ifadesi ile onun Araplara karşı ilgisi olduğu görülmektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin hayatı Sovyet döneminde geçmiştir. Bu dönemde dine karşı tepkiler artmıştır ve dine karşı propaganda yapılmıştır. Bu propaganda çerçevesinde dini eserler basan yayınevleri kapatılmış ve yeni yayınevleri açılmıştır. 1924 yılında “Hristiyanskiy Vostok” adlı bilimsel dergi kapanmıştır. Burada İ. Y. Kraçkovskiy kendi çalışmalarını sürekli yayınlardı. 1920 yılında İslam dinine karşı propaganda başladı. Bir de 1933 yılına kadar Arapça öğretimi yapılamamıştır. Bu propaganda sonucu Arapça yazıyı – Latinceye değiştirmeye başlamışlardır.⁴²

Arap el yazmaları İ. Y. Kraçkovskiy'nin ilgisini çekmiştir. Bu yüzden eline geçen her yeni el yazmasını çevirmeye çalışmıştır. Bu tür çalışmaları üzerine, bir ilim adamı ona şöyle bir mektup yazmıştır: “Siz, oryantalist efendiler, hayret verici insanlarsınız: siz Tanrı gücüne en yakınlardansınız. Çünkü eserin kemiği çürümesine rağmen Tanrı gücü ile onu

⁴⁰ Dolinina A. A., **Arabeski: İzbranniye Naucniye Stat'i, Nestor-İstoriya**, Saint Petersburg, 2010, s. 303.

⁴¹ Dolinina, a. e. s. 308.

⁴² Dolinina, a. e. s. 325.

canlandırıyor sunuz.”⁴³ Burada Abu-l-Ala'nın “Poslaniye ob Angelah” (Melekler Hakkında Mektup) çalışması kast edilmiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy oryantalist olmasına rağmen Sovyet dönemindeki din karşıtı propagandaya katılmamıştır. Buna karşı çıkmış ve propagandistlerin hatalı düşüncelerine karşı eleştiriler yazmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy, A. Moçanova'nın “İslam” çalışmasında olan hatalı düşüncesini göstermiştir. Bu yazarın hatası - Krımskiy ve Bartold çalışmalarını kullanmaması ve delillendiremediği subjektif düşüncelerini haklıymış gibi göstermesidir.⁴⁴

Bu eleştirisi ile İ. Y. Kraçkovskiy propaganda ile ilim arasında kalınmış bir halde toplanan delillerin reddedilmemesine çağırdığı görünmektedir. Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy tarafsız kalamamıştır. O ilmi seçmiştir. Propagandanın yayınevleri onu kendilerine davet ederler; ancak o onları reddederdir. Ancak buna rağmen İ. Y. Kraçkovskiy, bilgisizlerin propagandistlerin yazılarını okuyunca, onların yanlış bilgi sahibi olabileceğinden telaşlanmıştır. Buna göre bu çalışma ile ilgili mektup yazmıştır. Bu mektupta o propagandayı doğru yolu seçmesine çağırmıştır. Bu doğru yolda ise İslam olsun Hıristiyanlık olsun onları doğru bilgileri toplayarak bir çalışma yazmalarına çağırmıştır. Bu çalışmaya örnek için Kur'ân-ı Kerim'i almıştır ve çalışmanın planını vermiştir. Bu plana göre kullanılacak kaynakları göstermiştir: F. Bul “İslam Ansiklopedisi” (Lammer bölümü); H. Grimme veya M. Hartmann'ın “Kur'ân'ın Sosyal Analizini Deneme” çalışması; Britanya Ansiklopedisindeki F. Bul'un makaleleri ekler olabilmektedir ve başka değişimler olabileceğini söylemektedir.⁴⁵

Bu mektubun sonucunda, yani 1931 yılında “İslam'ın Ortaya Çıkması” çalışması yayınlanmıştır. Bunun yazarı E. A. Belayev (1895-1964) olmuştur. Bu kitabı 1930 yılında yazmayı düşünen E. A. Belayev, İ. Y. Kraçkovskiy mektubundan haberdar değildir. Buna rağmen çalışmasını ona gönderip düşüncelerini almıştır. Bu çalışma onları birleştirmiştir. Sonralarında onlar mektuplaşmaya devam etmişlerdir.⁴⁶

E. A. Belayev aynı zamanda İ. Y. Kraçkovskiy'nin öğrencisidir. Hocasının vefatından sonra onun çalışmalarını yaymaya yardımcı olanlardandır. İ. Y. Kraçkovskiy kendi prensiplerine karşı çıkmamıştır ve E. A. Belayev ona benzememiştir. O insanlar

⁴³ Dolinina, a. e. s. 320.

⁴⁴ Dolinina, **Arabeski**, s. 325.

⁴⁵ Dolinina, a. e. s. 327-328.

⁴⁶ Dolinina, a. e. s. 328-331.

arasında Marksizm⁴⁷ düşüncesini tutmuştur. Ancak kalbinde, yani gerçek düşünceleri İ. Y. Kraçkovskiy ile aynıdır. E. A. Belayev propaganda yayınevinde çalışmalarını bastırmıştır. Aynı zamanda bu yayınevinden de şikâyetçiydi. Bu yayınevinde ya onun çalışmasının önemli bir yerinin kesildiğini ya da düşüncesinin değiştirilerek bastırıldığını söylemektedir.⁴⁸

İ. Y. Kraçkovskiy ile L. İ. Klimoviç de mektuplaşmıştır. L. İ. Klimoviç dine karşı propaganda tarafındaydı. Buna rağmen İ. Y. Kraçkovskiy onu doğru yolla yönlendirmeye çalışıyordu. Birkaç defa faydası görünmüştür. Önceden onun, Belayev ile rakip olması söz konusudur. Ancak sonrasında ortak çalışmayı yazmayı düşündüğünü bildirmişlerdir. Bu çalışmada İ. Y. Kraçkovskiy'nin katkısının eksiksiz olduğunu da eklemişlerdir. Bir de çalışmanın planını da göstermişlerdir. Herhalde İ. Y. Kraçkovskiy bu teklifi reddetmiştir; ancak kendi düşünceleri ile paylaşmıştır. Sonraları bu mektuplaşma azalmaktadır.⁴⁹

A. A. Dolinina bir başka propagandist hakkında şöyle bahsetmiştir: “T. A. Şumovskiy “Arabistik Denizcilik” hakkındaki çalışmasını yazmıştır. Bu çalışmasında yazar kendi şâhısının propagandasının yapmıştır. Çünkü bu çalışmasında önceki ilim adamlarının çalışmalarını saymaması, onların ifadelerini kısaltıp manalarını değiştirmesi, kendisini öne çıkarması – âlim sıfatı olmadığını göstermektedir.”⁵⁰

Burada kast edilen ifadeler ve çalışmalar arasında İ. Y. Kraçkovskiy de olmuştur. Onun gerçek ifadeleri şöyledir: “Araplar denizi sevmemişlerdir. Bundan dolayı ona hemen alışamadılar. Ancak bu durum onlar için uzun bir zaman diliminde engel teşkil etmedi.” “Bu antipati (Arapların) zamanla ünlü denizciler olmalarını engellemedi.” “Liman Araplar için ticaret ve askeri ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır.” “Dış deniz ticareti önemliydi.”⁵¹ Bir de İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemiştir: “Şüphesiz ki, İslam etkisi altında olan her ülkenin medeniyeti aynıdır; ancak şüphesiz her ülkenin kendi katkıları da vardır.”⁵²

İ. Y. Kraçkovskiy bir akademisyendir. O her zaman ilim tarafında olmuştur. O

⁴⁷ Marksizm veya Marksçılıktır. Karl Marx ile Friedrich Engels'in ve izleyicilerinin görüşlerini topluca belirten terim. Bkz. “**Markçılık**”, Grolier International Americana Encyclopedia, C. 9, Grolier Incorporated-Sabah, İstanbul, 1993, s. 335-336.

⁴⁸ Dolinina, **Arabeski**, s. 330-331.

⁴⁹ Dolinina, **a. e.** s. 331-333.

⁵⁰ Dolinina, **a. e.** s. 414-422.

⁵¹ Dolinina, **a. e.** s. 414.

⁵² Dolinina, **a. e.** s. 435.

Sokrates'in⁵³ dediği gibi: "Ben sadece hiç bir şey bilmediğimi biliyorum" sloganına uygun şekilde hayatını sürdürmüştür. Kendisinde bilgi olsa da bunu az sayması onu başka âlimlerden daha ileri seviyelere oturtmaktadır. Bir de İ. Y. Kraçkovskiy'nin Sovyet döneminde devlete yazmış olduğu mektubunda olan isteği gerçek yüzünü göstermiştir. Bir de Kur'ân-ı Kerim'in zor bir kitap olduğunu söylemesi, bir de onu her taraftan görmemesi, başka âlimleri onun incelemesine çağırması, İ. Y. Kraçkovskiy'nin istediğini yansıtmaktadır. O insan hayatının kısa olduğunu idrak etmiş olduğundan ortada olan âlimleri toplayıp bir ilmi inceleyip gelecek nesillerin işine devam etmesine yardımcı olmaya çağırmıştır. Çünkü İ. Y. Kraçkovskiy, V. İ. Ul'yanov veya Lenin'in (1870-1924) dediği gibi: "Uçitsa, uçitsa i eçe raz uçitsa!"⁵⁴ ("Okumak, okumak ve tekrar okumak!") sloganının geliştirilmesi istemiştir. İ. Y. Kraçkovskiy okumaktan ziyade, bilgiyi yaymaya çağırmıştır.

B. İslam Tarihinde İ. Y. Kraçkovskiy'nin Dikkatini Çeken Hadiseler

İslam Tarihi dönemlere bölünmektedir. İlk dönemi Hz. Muhammed'in 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret ile başlayıp, 632 yılında onun vefatı ile tamamlanmaktadır. İkincisi Hulefa-i Reşidin⁵⁵ veya Dört halife (632-661) dönemidir. Bilim adamlarının çoğunun görüşlerine göre İslam Tarihinin ilk iki döneminde İslam devletlerinin birliği güçlü olmuştur. Bu görüşe İ. Y. Kraçkovskiy'de katılmaktadır. Ona göre bu dönemde İslam birliği hissedilecek derecede güçlüydü. Üçüncüsü Emeviler dönemidir. İ. Y. Kraçkovskiy'e göre Emeviler dönemi ikiye bölünmektedir: 661-750 yılları arasında Şam'da (Dimaşk) ve 756-1031 yılları arasında Kurtuba'dadır. Sonra İ. Y. Kraçkovskiy'e göre 750-1258 yılları arasında Abbasilerin dönemi olmuştur. Bundan sonra Osmanlılar⁵⁶ dönemidir. Bu dönemler arasında Moğollar, Selçuklular,⁵⁷ Reconquista⁵⁸ v.b. dönemleri de bulunmaktadır. İ. Y.

⁵³ Sokrat – Antik felsefede önemli bir dönüşüm gerçekleştiren Yunan filozofu. Bkz. Kaya Mahmut, "Sokrat", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 37, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, s. 352-354.

⁵⁴ Lenin V. İ., *Polnoe Sobraniye Soçineniy*, C. 4, 5. Baskı, İzd. Politiceskoy Literaturı, Moskova, 1970, s. 269.

⁵⁵ Hulefâ-yi Râşidîn (632-661) – Hz. Peygamber'den sonraki ilk dört halife. Bkz. Fayda Mustafa, "Hulefâ-yi Râşidîn", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, s. 324-338.

⁵⁶ İ. Y. Kraçkovskiy Osmanlıların tarihin belirlenmesi bulunmamasına rağmen, bu dönem 1300-1922 yıllar arasında sürmüştür. Osmanlılar Batı Anadolu'nun kuzeyinde bir Türkmen beyliği olarak ortaya çıkıp üç kıtaya yayılan ve kuruculusunun adıyla anılan Türk-İslâm dünyasında en uzun ömürlü imparatorluk. Bkz. Emecen Feridun – Beydilli Kemal v. b., "Osmanlılar", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 33, TDV. Yayınları, İstanbul, 2007, s. 487-589.

⁵⁷ Selçuklular (1040-1308) – Türkler'in İslâmî devirde kurdukları en büyük hanedanlardan biri. Bkz. Sümer Faruk – Özgüdenli Osman Gazi v. b., "Selçuklular", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 36, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, s. 365-397; Kefeoğlu İbrahim, "Selçuklular", İslam Ansiklopedisi, C. 10,

Kraçkovskiy'e göre İslam Tarihi Osmanlı dönemiyle tamamlanmaktadır.

İ. Y. Kraçkovskiy bu dönemlerde meydana gelen bazı tarihî hadiselerden söz etmektedir. Burada yalnızca onun değindiği hadiseler zikredilecektir. İ. Y. Kraçkovskiy daha ziyade İslam Tarihinin son iki dönemine, yani Abbasiler ve Osmanlılar'a ağırlık vermiştir. O dönemlerde Müslümanların hareketlerini ve seyahatlerini incelemiştir. Aynı zamanda ele aldığı âlimlerin çalışmalarında geçen tarihi olayları da incelemiştir. Bu bölümde, İslam Tarihine İ. Y. Kraçkovskiy prizmasından bakılarak, ele aldığı hadiseler kronolojik şekilde değerlendirilecektir.

Bu nedenle İ. Y. Kraçkovskiy, Hariciler döneminde⁵⁹ yaşayan bir şahsı ve Haricilerin tanımını şöyle vermiştir: “Muaviye'nin⁶⁰ üvey kardeşi olan Ziyad ibn Ebu Sufyan⁶¹ 670-673 yılları arasında Irak valisi olmuştur. Onun valilik dönemi Harici hareketinin isyanına denk gelmiştir. Hariciler kelimesi “çıkanlar” anlamına gelmektedir. Bu İslam Tarihinde eski dini-siyasi partilerin tarikatıdır. Hz. Ali taraftarları, sadece onun soyundan gelenlerin hilafete sahip olduğunu iddia ederken, Hariciler ise her “dosdoğru yolu tutan”, yani mükemmel bir hayat süren her Müslüman halife olabilir, der. Eğer Halife “dosdoğru yoldan” saptıysa o Müslüman cemaatinin ruhani başkanı olmaktan çıkmaktadır. Haricilerinin uzun ömürlülüğünün nedeni ise bütün insanların ve milletlerin eşit olduğunu sloganlaştırmalarıdır. Çünkü imanın gücü onun tek özelliğidir. Bu slogan, ırkçılığın olumsuz etkilerini gören Müslümanların Haricilere katılmasını kolaylaştırmıştır. Diğer nedeni Haricilerin Gerilla⁶² savaşı yönetmesidir. Abbasiler ortaya çıkınca Farslar Haricilerden ayrılmaya başlamışlardır. Zira Abbasiler'in yönetimi elde edecekleri belliydi ve Hariciler'in fanatik-sufi⁶³ hayat düşüncesi pek çok kişinin bu gruptan ayrılmasını

İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966, s. 353-416.

⁵⁸ Reconquista, “yeniden fethetme” anlamında İspanyolca bir kelimedir. Kavram olarak, Hıristiyan İberya devletlerinin Endülüs'ü Müslümanlardan geri almalarını sağlayan siyasi hareketin adıdır. bkz. Şeyban Lütfi, “Reconquista, Convivencia ve Influencia: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri”, Tarih ve Düşünce Dergisi Mayıs 2003, s. 1-2.

⁵⁹ Hariciler – dini ve siyasi konulardaki aşırı görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan fırka. Bkz. Fıglalı Ethem Ruhi – Mustafa Öz v.b., “**Hariciler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 16, TDV. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 169-178.

⁶⁰ Muaviye b. Ebu Sufyan (ö. 60/680) – sahabe, Emevi hilafetinin kurucusudur. Bkz. Aycan İrfan, “**Muaviye b. Ebu Sufyan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 30, TDV. Yayınları, İstanbul, 2005, s. 332-334

⁶¹ Abbad b. Ziyad b. Ebü Süfyan (ö. 100/718) – Emevi kumandanı. Bkz. Yıldız Hakkı Dursun, “**Abbad b. Ziyad b. Ebü Süfyan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 1, TDV. Yayınları, İstanbul, 1988, s. 13.

⁶² Gerilla savaşı küçük savaş biçimidir. Bu savaş halk arasında saklanarak ve düşmanlara karşı açık ve büyük çatışmalardan kaçarak gizli şekilde savaş yürütülmesidir.

⁶³ Sufi – Tasavvufi hayat tarzını benimseyerek Hülakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kimse. (bkz.

kolaylaştırıyordu. Hariciler, düşmanlarına karşı mücadelede acımasız davranışlarıyla kendi taraftarlarını kaybetmişlerdir. Ayrıca Haricilerin kendi iç çekişmeleri de, birliklerini bozan önemli bir unsur olmuştur.⁶⁴ Böylece İ. Y. Kraçkovskiy Müslüman toplumun birliğinin yavaşça kaybolduğunu göstermektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy bazı şahsiyetlerden de bahsetmiştir: “Ebu Ahmed Yazid ibn Omar ibn Hubeyra – II. Mervan (749-750) Emeviler dönemindeki son Irak hükümdarıdır. 749 yılında Yezid, Abbasilere karşı savaşında, ordunun başında durmuştur. Abbasiler 749 yılının Ağustosunda yenilmişler ve 750 yılında II. Mervan haince öldürülmüştür.”⁶⁵

İ. Y. Kraçkovsky'nin ele aldığı diğer bir kimse de Kadisiye Savaşı'nda (637) İran ordusunun komutanı olan Hürmüzan'dır. O, Araplar tarafından esir alınmıştır. Ancak oradan kaçmış ve Araplara karşı mücadele etmeye devam etmiştir. Hürmüzan 638 yılında tekrar esir alınmıştır, ancak kurnazlığı yüzünden Hz. Ömer'den kendisini hayatta bırakması için söz alabilmiştir. Hz. Ömer'i (ö. 644) bir İranlının öldürmesi, Hürmüzan'ın⁶⁶ da suçlu görülmesine sebebiyet teşkil etmiş ve onu öldürmüşlerdir.⁶⁷

a. IX. Yüzyıldaki Tarihi Hadiseler

Tarihte farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmı uydurulmuş, bir başka kısmı ise tüm dinlerin kutsal Kitaplarında mevcuttur. Yaygın rivayetlerinden biri ise “Ashab-ı Kehf” veya “mağara arkadaşları” olarak isimlenmiştir. Bu rivayet bir gurup gencin ve bir köpeğin mağaraya sığınıp orada uyuyakalmasına dairdir. Söz konusu edilen yedi genç, bir görüşe göre Hz. İsa zamanında yaşamış, bir başka görüşe göre ondan önce yaşamıştır. Dolayısıyla bu gençler ya Yahudi ya da Hıristiyan dinine mensupturlar. Kehf sûresinin 25 ayetinde geçen iki farklı yılı şöyle denilmektedir: “Onlar mağaralarında 300 yıl kaldılar, dokuz da ilâve ettiler.” Bu iki farklı yıl olmasının nedenini ilim adamları hesaplamaların birinin güneş yılı esas alınarak (300 yıl), diğerinin ise ay yılına göre (309

Öngören Reşat, “Sufi”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 37, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, s. 471-472) İ. Y. Kraçkovskiy'e göre ise Sufi – Müslüman mistisizmdir. Suf – Arapça'da tüy anlamına gelmektedir. Sufiler tüylü elbiseler giydikleri için öyle adlanmışlardır. Bkz. İbn Hazm, **Ojerelye**, s. 202.

⁶⁴ İbn Hazm, **Ojerelye**, s. 197.

⁶⁵ İbn Hazm, **a. e.** s. 193.

⁶⁶ Hz. Ömer, Muğire ibn Şube'nin kölesi Ebü Lü'lü'n gerçekleştirdiği suikast sonucunda ağır bir şekilde yaralandı. (Apak Adem, **Anahatlarıyla İslam Tarihi II (Hulefa-i Raşidin Dönemi)**, C. 2, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 189.)Ebu Lü'lü, Hz. Ömer'i yaraladıktan sonra kaçmaya çalışmıştı, ancak kurtulamayacağını anlamış ve birkaç Müslüman'ı yaraladıktan sonra intihar etmiştir. (Hizmetli Sabri, **İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991, s. 206-207) Hürmüzan ise bu cinayete dahil olduğu iddiasıyla suçlanmıştır.

⁶⁷ İbn Hazm, **a. e.** s. 195.

yıl) yapılmış olmasıdır. Bu konu karmaşık olmasına rağmen ortak düşünceler bulunmaktadır. Bu ortak düşüncelere göre bu gençler Allah'ın birliğine inanıp putperestliğe karşı çıkmışlardır. Bu yüzden zulüm ve baskılarından korunmak için bir mağaraya sığınmışlardır. Bir süre sonra uyumuşlar ve uyandıklarında ancak bir gece uyuduklarını zannederek, yemek bulması için birisini şehre yollamışlardır. Bu genç adam, şehre gidince farklılıklar görmüş ve yanındaki parayı birisine gösterince onu hükümdara yollamışlardır. Hükümdarın huzurunda olup biteni anlatmıştır. Bu rivayetin sonu ise bir görüşe göre onlar ömürlerinin sonuna kadar yaşamışlar, bir başka görüşe göre ise onlar hemencecik vefat etmişler ve uyudukları mağarada defnedilmişlerdir.⁶⁸

Bu rivayet önemli olduğu için Kur'ân-ı Kerim'in on sekizinci sûresine "Kehf" adı verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in metoduna göre, Allah'ın öldürmesi ve aynı zamanda diriltmesine delalet eden ibretlik dersi öne çıkarılmıştır. Bu yüzden bu rivayet hakkında detaylı bilgi bulunmamakta, dolayısıyla mekân ve zaman tam olarak bilinmemektedir. Bu detayların eksikliği insanlarda merak doğurmuştur. Bundan dolayı bu mağaranın dünyanın çeşitli yerlerinde bulunduğunu açıklamışlardır. Bunlardan bazıları İspanya, Cezayir, Mısır, Ürdün, Suriye, Afganistan ve Türkistan'dır.⁶⁹ Anadolu'da ise Efes,⁷⁰ Tarsus ve Efsüs'da bu tür mağaralar bulunmaktadır.

Bu rivayet İ. Y. Kraçkovskiy'in de dikkatinden kaçmamıştır. O bu konuyu ele alan Muhammed ibn Musa'nın (ö. 259/873) eserini incelemiş ve onun seyahatinden bahsetmiştir. Muhammed ibn Musa için şöyle demiştir: "O ilk seyahatinde orta Asya'ya gitmişti. Burada tahminlere göre Kur'ân-ı Kerim'de geçen yedi uyuyan gençlerin bulunduğu inanılan mağarayı incelemeye gitmişti. Orada Muhammed ibn Musa mumyalaşmış cesetleri görünce Kur'ân-ı Kerim'de geçen rivayet ile aynı olmadığını söylemektedir."⁷¹ İ. Y. Kraçkovskiy'e göre bu rivayetin Arap eserlerinde yansıtılmasının nedeni onun Kur'ân-ı Kerim'de geçmesidir. Çünkü Araplar Kur'ân-ı Kerim'de geçen her öyküyü gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak bunu yaparken, eserlerine çok sayıda hayal mahsulü hikâye koymuşlardır.

⁶⁸ Karaman Hayreddin – Çağrıci Mustafa v. b., **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, C. 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 538-549.

⁶⁹ Karaman Hayreddin – Çağrıci Mustafa, v.b., **a. e.** s. 546.

⁷⁰ Efes'in yedi uyuyanların konusunda geniş bilgiler için bkz. Ersöz İsmet, "**Ashab-ı Kehf**", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 3, TDV. Yayınları, İstanbul, 1991, s. 465-467.

⁷¹ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 130-131.

Bu tür rivayetlerin tarihe yansıtılmasının bir başka nedeni dindir. Araplar İslam dinini yaymaya çaba göstermişlerdir. Bunun için başka dinlere mensup olan insanlara kendi haklılıklarını göstermek için ortada bir delil olmalıydı. Bu tür delilleri bulmak için çeşitli seyahatler ve araştırmalar yapılmıştır. Hatta İslam'ı yaymak için farklı bölgelerde bulunmuşlardır. Bu tür bir hareketin sonucunda her iki tarafın da etkilenmiş olması doğaldır. İlk olarak kültürel etkileşim olmuştur. Bu konuda İ. Y. Kraçkovskiy şöyle demektedir: “Şüphesiz ki, İslam etkisi altında olan her ülkenin medeniyeti aynıdır. Ancak şüphesiz her ülkenin kendi katkıları da vardır.”⁷² Bu sözlerinin delili olarak IX. yüzyılın Kurtuba şehrinin piskoposunun şu sözlerini göstermektedir: “Çoğu dindaşlar Arapların şiirlerini ve öykülerini okuyorlar. İlahiyatçı ve Müslüman felsefecilerin çalışmalarını inceliyorlar. Ancak bunun amacı onların düşüncelerini reddetmekten ziyade Arapçalarını güzelleştirmektir. Nerede Latince yorumlarını okuyabileni bulursun? Nerede İncil'i, peygamberlerini, havarilerini inceleyenler? Bütün yetenekli Hıristiyan gençleri Arap dili ve edebiyatını bilirlerdi. Onlar kendi dillerini unutacak derecede Arap çalışmalarını öğrenirlerdi. Arkadaşına Latince mektup yazanların oranı, binde biri bile bulmazdı. Bu yüzden Arapçaları yüksek dereceye ulaşmıştı ve şiirleri Araplardan daha sanatsal ve güzel şekilde yazıyorlardı.”⁷³ İspanya'da İspanyolca ve Latince dilleri kullanılıyordu. Ancak Müslümanlar İspanya'yı fethettikten sonra burada Arap dili de yerleşmiştir. Resmî dil Arapça iken, İspanyolca günlük dil olarak kullanılıyordu.⁷⁴ Pek tabii Latince geri plana itilmişti ve piskopos da bu sebepten muzdaripti.

Zikredildiği gibi Araplar fethettikleri yerlerdeki milletleri kültürel açıdan etkilemişlerdir. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy'e göre bu etkilenme sadece tek taraflı olmamıştır. Arapların diğer kültürlerden etkilenmesi tercüme faaliyetleri sonucunda karşılaştıkları yeni ilimler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu tür araştırmalarında Araplar, karşılaştıkları yeni bilgileri İslam'da bulmaya çalışmışlardır. Arapların bu araştırmalarından dolayı bir süre sonra sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlarından biri fikridir,⁷⁵ yani kalamî görüşlerinde olan sapkınlıktır. Bu sapkınlık sonucunda İ. Y. Kraçkovskiy'e göre X. yüzyılda İslam

⁷² Kraçkovskiy İ. Y., *İstoriya Arabskiy Literaturı i Ee Zadaçi v SSSR. Trudı Pervoy Asotsiasii Arabistov*, AN. SSSR, Moskova-Leningrad, 1937, s. 28

⁷³ Kraçkovskiy İ. Y., *Arabskaya Kultura v İspanii*, Moskova–Leningrad, 1937, s. 11-12.

⁷⁴ Bkz. Yıldız Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 4, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, s. 480-481.

⁷⁵ Apak Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi IV (Abbasiiler Dönemi)*, C. 4, 2. Baskı, Ensar Neşriyatı, İstanbul, 2011, s. 197-203

hilafeti dağılmıştır; ancak aynı zamanda Arap kültürü gelişmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy IX. yüzyılda İslam'da, Mutezile⁷⁶ Rasyonalizminin ortaya çıkmaya başladığını söylemektedir. Buna örnek olarak Muslim ibn Ebu Muslim al-Carmi'yi vermektedir: “O, kendisi esaret altında olduğu halde akidevî düşüncesinden vazgeçmeyip Mutezile Rasyonalizmini kabul etmeyenlerden olmuştur. Bu yüzden esirlikten azat edilmeyip, işkencelere uğramıştı.”⁷⁷ Dolayısıyla Müslümanların etkilenmesinin sonucu dini mezhepler çoğalmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy Mutezile kelimesinin anlamını ve temsilcilerinden birini zikretmektedir: Buna göre Mutezile, kelime olarak dünyadan “uzaklaşan” anlamına gelmektedir. Mutezile mezhebinin temsilcilerinden biri olan İbrahim ibn Sayyar an-Nazzam'dan da (ö. 845) bahsetmiştir. Mutezilîler, dini sorunları çözmek için, Kur'ân-ı Kerim'in ayetleri ve Hz. Peygamber'in amelleri ve sözleri (hadisleri) ile birlikte aklı kullanmaya çağırmışlardır. Mutezile ile “doğru”(dindar)⁷⁸ Müslümanlar arasındaki asıl farklılık ise irade özgürlüğü, Tanrının özü ve Kur'ân-ı Kerim'in yaratılmasındadır. Mutezile düşüncesine göre insan özgür iradeli, Allah ise ruhsal bir varlıktır. Ona insan sıfatları yazılmamalıdır. Mutezile'nin Kur'ân-ı Kerim'in zaman içinde yaratılmış olduğu düşüncesi Halif al-Memun (813-833) zamanında resmi olarak duyurulmuştur. Başka halifeler zamanında ise Mutezile mezhebi mensuplarının sapkın olduğu ilan edilmiş ve zulme uğratılmışlardır.⁷⁹

Mutezile mezhebi devlet tarafından desteklenince ehl-i sünnet âlimleri çıkmaz yola girmişlerdir. Buna rağmen hükümdar değişince devlet görüşü de değişmiştir ve Mutezile mezhebi sapkın bir mezhep olarak görülmeye başlanmıştır. Burada İ. Y. Kraçkovskiy kendi düşüncesine delil bulmuştur. Onun görüşüne göre her dinin ilk zamanları ile sonrasında yaşayan insanların görüşleri ve hareketi aynı değildir. Ona göre Hz. Peygamber'in ve Hulefa-i Raşidin dönemindeki Müslümanların dini, gerçek dindir. Yani o dönemlerde Müslümanlar daha merhametlidir. Buna rağmen tarihte meşhur olan bazı şahısların İslam dinine eski birliğini kazandırmaya çalıştığını ve dinin gerçek görüşlerinin geri dönmesine yardımcı olduğunu da reddetmemektedir.

⁷⁶ Mu'tezile – İktisadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm mezhebi. Bkz. Çelebi İyas, “**Mu'tezile**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 31, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, s. 391-401.

⁷⁷ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 131.

⁷⁸ İ. Y. Kraçkovsky, ehl-i sünnet tabiri yerine, “doğru/gerçek Müslümanlar ” tabirini kullanmaktadır.

⁷⁹ İbn Hazm, **Ojerelye**, s. 192.

b. X. Yüzyıldaki Tarihi Hadiseler

Hükümdarların, sevgiyle bağlandıkları hanımlarına saray yaptırması tarihte yaygındır. Bu hükümdarlardan biri de III. Abdurrahman olmuştur. Bir rivayete göre o cariyelerinden birisinin vefatı üzerine Müslüman esirlerini azat etmek istemiştir, ancak ülkesinde herhangi bir Müslüman esire rastlamayınca saray kurmaya karar vermiştir. Hükümdar bu saraya sevdiği cariyesi Zehra'nın adını koymuştur. Cariyesinin adıyla anılan bu sarayın etrafında bir şehir oluşmuştur. Böylece Medinetü'z-Zehra adlı şehir kurulmuştur. Bu şehir Kurtuba'nın Batı tarafında yerleşmiştir. İslam medeniyetinin zenginliği bu şehrin sanatsal işlemlerinde yansıtılmıştır. Kurtuba'nın doğusunda Medinetü'z-Zehra yapıldıktan 42 yıl sonra Kurtuba'nın batısında Medinetü'z-Zahire şehri inşa edilmiştir.⁸⁰

İ. Y. Kraçkovskiy, Kurtuba'da yeni şehrin inşaatından şöyle bahsetmektedir: “ez-Zahire 978-979 yıllarında İbn Ebu Amir el-Mansur (h. 978-1002) tarafından inşa edilen bir şehirdir. İ. Y. Kraçkovskiy ez-Zahire şehrinin Kurtuba'nın doğu tarafında bulunduğunu reddedip arkeologların görüşlerine dayanarak şehrin batı tarafında yerleştiğini söylemektedir. Bu şehrin korunmasının nedeni Hacib al-Mansur'un, Halife II. Hişam'ı düşmanlarından korunmak için hükümet konutunu şehir dışına taşımaya karar vermesidir. Böylece II. Hişam, hilafet sarayında mahkûm bırakılmıştır. Ez-Zahire şehri bu amaçla inşa edilmiştir. El-Mansur'un vefatından sonra da oğulları Abd al-Malik (al-Muzaffar lakabı ile tanınan) ve Abd ar-Rahman bu şehirde yaşamışlardır. El-Mansur'un vefatından sonra Muhammed al-Mehdi ve al-Muzaffar arasında taht kavgası başlamıştır. Bu savaşın sonunda al-Muzaffar yenilmiştir. Bu yeni hükümdar, ordusuna ez-Zahire şehrinin temeline kadar yıkılması için emir vermiştir. Dolayısıyla bu şehir yeryüzünden kaybolmuştur.”⁸¹

El-Mansur, Medinetü'z Zahire şehrini Medinetü'z Zehra adlı şehre rakip olarak Kurtuba'nın doğusunda inşa ettirmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy'e göre ise Medinetü'z Zahire şehri Kurtuba'nın Batı tarafında yerleşmiştir. Ancak bugünkü bilim adamlarına göre Batıda Medinetü'z Zehra şehri yerleşmiştir. Buna rağmen bu iki şehri de yıkmışlar ve sonra restore etmişlerdir. Örneğin, el-Mansur'un Medinetü'z Zahire adlı şehrinin, 1013 yılında yaşanamaz hale getirilmesine rağmen, son zamanlarda bu şehir restore edilmiştir. Bu işler

⁸⁰ Küçüksipahioğlu Birsal, “Medinetüzzehra”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 28, TDV. Yayınları, İstanbul, 2003, s. 320-322.

⁸¹ İbn Hazm, **Ojerelye**, s. 198.

sırasında şehir hakkında bazı fikirler bulunmuştur. Bu şehrin güzelliği ve sanat eserleri Roma ve Bizans kültürünü kapsamıştır.⁸²

El-Mansur yeni şehrin inşaatı dışında, II. Hakem'le birlikte Kurtuba'da Ulu Camii'nin genişlenmesine de çaba harcamıştır. İ. Y. Kraçkovskiy, el-Mansur'un şahsiyeti hakkında şöyle bahsetmektedir: “Muhammed ibn Ebu Amir ve el-Mansur-billah lakabı ile tanınan (Avrupa'da “Almanzor”) Halife II. Hişam zamanında ilk bakan (hacib) olmuştur. Devlet'in bütün gücüne sahip çıkan al-Mansur, II. Hişam'dan kararname yazmasını istemiştir. Bu kararnameye göre bizzat el-Mansur ve onun torunları bütün devlet işlerini yürütecektir. Bunu II. Hişam kabul etmiş, ancak 978 yılında Emeviler buna razı olmadıklarını söylemişlerdir. Çünkü onlar II. Hişam'ın kuzeni olan Abd-ar-Rahman ibn Ubeydullah'ı Halife yapmak istemişlerdir. Bu yüzden bir komplo düzenlenmiştir. Ancak bu komplo açıklanınca katılımcıları idam etmişlerdir.”⁸³ El-Mansur'un vefatından sonra tahta çıkan oğlu Abdülmelik, babasının derecesine ulaşamamasına rağmen kendisinin ehil bir yönetici ve fevkalade bir komutan olduğunu ispatlamıştır. Abdülmelik'in vefatından sonra hükümdarlık kendi gücünü kaybetmiştir. Çünkü hükümdarlar tahtta sadece birkaç ay süresinde bulunmuşlardır. Böylece el-Mansur ve onun oğlu son hükümdar olarak kabul edilmektedir. Çünkü onların vefatından sonra yeni hükümdarlar eski hükümdarlık derecesine ulaşamamışlardır. Bu yüzden de devlet kendi gücünü kaybetmiştir.

El-Mansur resmi olarak hükümdar olmamasına rağmen siyasi tarzıyla tarihte şöhret kazanmıştır. Onun seferleri Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmıştır. Ayrıca İslam'ın yayılmasına da çok katkıda bulunmuştur.

Ancak İslam, sadece fetih ile yayılmamıştır. İslam Tarihinin en başından itibaren gönülleri fethetmeye de büyük özen gösterilmiştir. Hz. Peygamber'in sahabeleri farklı ülkelere gitmişler ve oralarda İslamiyet'in yayılmasına yardımcı olmuşlardır. Böylece İslam'ı yaymak için Müslümanlar ellerinden geleni yapmışlardır.

Bir yerde İslam'ı kabul eden insanların sayısı artınca, burada yaşayan ve yeni Müslüman olmuş insanlar, dini bilgilerini genişletmek için Müslüman hükümdarlara haber verip, kendilerine İslamiyet'i öğretecek bir âlim istediklerini bildirmişlerdir. Örnek olarak

⁸² Watt W. Montgomery – Cachia Pierre, **Endülüs Tarihi**, çev. Şükürov Qiyas, 1. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s. 80-83.

⁸³ İbn Hazm, **Ojerelye**, s. 198.

Etil (Volga) Bulgarları⁸⁴ VII-VIII. yüzyılın arasında İslam'ı kabul etmişlerdi. Onlar Abbasilere mektuplar yazarak, kendilerinin dini bilgilerini geliştirmeye ihtiyaç duyduklarını anlatmışlardır. Aynı zamanda Hazarlara karşı müdafaada kullanılacak bir kalenin inşaatına maddi destek istediklerini de yazmışlardır. Bunun üzerine Abbasiler, İbn Fadlan ile birkaç şahsı göndermişlerdir. Ayrıca İbn Fadlan seferinden önce Etil Bulgarları arasındaki Müslüman sayısının yaklaşık 5 bin kişi olması, Etil Bulgarlarının kalabalık bir devlet olduğunu göstermektedir.⁸⁵

İbn Fadlan kendi seyahati hakkında “Risale” adlı çalışmasını yazmış ve bu eserinde seyahati ve yöre insanları hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. İ. Y. Kraçkovskiy ise İbn Fadlan’dan şöyle bahsetmektedir: “İbn Fadlan kendi çalışmasında Orta Asya’daki Türkleri, Doğu Avrupa’daki Bulgarları, Rusları ve Hazarları kast etmektedir. Bu seyahati Etil Bulgarları tarafından oluşturulmuştur. Onlar İslam’ı yeni kabul etmişlerdir ve dini bilgilerini geliştirmek için hilafetten hoca ve Hazarlara karşı destek istemişlerdir. Hilafet ise Susen er-Ressi adlı elçi ile birlikte birkaç insanı göndermiştir. Bunlar arasında Ahmed ibn Fadlan da vardır. O bilgili, ancak kendisini öne çıkarmayı seven biriydi. İbn Fadlan’ın yolculuğu Hamadan, Rey, Nişabur ve Merv taraflarında geçmiştir. Böylece 921 yılında İbn Fadlan Buhara’ya ulaşmıştır. Burada Samani veziri ve al-Ceyhani adlı coğrafici ile buluşmuştur. Sonra çalışmasında Amu-Derya’dan Harezmî bölgesine kadar, Aral denizinden Ust-Urt ve Yaik’ten Volga bölgesine uzanan yolunu anlatmıştır. Ancak geri dönüş yolu kaydedilmemiş, daha doğrusu o bilgi korunmamıştır.”⁸⁶ İbn Fadlan kendi çalışmasında; gördüğü ülkeleri ve oradaki kabilelerin örf-adetleri ve yaşam tarzlarından da bahsetmektedir. Ancak bazı âlimler İbn Fadlan’ın gerçekliğinden şüphe duymaktadırlar. İ. Y. Kraçkovskiy ise böyle bir şüpheye mahal olmadığını, zira uydurma bir çalışmada bu derece detaylı bilgi verilemeyeceğini söylemektedir.

Müslümanlar İslam’ı uzak bölgelere kadar ulaştırmaya çalışmışlardır. Kaynaklara göre onlar çeşitli bölgelerde yer almışlardır. Ancak İslam’ın çeşitli bölgelerde yayılması onun çeşitli emirliklere bölünmesine de neden olmuştur. Bu tür emirliklerden biri de Münkızoğullarıdır. Münkızoğulları veya Beni Münkız 1081-1157 yılları arasında

⁸⁴ Etil veya İdil Bulgarları hakkında değerlenmek için bkz. Kamalov İlyas, **Avrasya Fatih Tatarları**, 1. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 35-62.

⁸⁵ Rodlich Azade-Ayşe, **Volga Tatarları; Yüzyılları Aşan Milli Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 43.

⁸⁶ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 185.

Suriye'nin bazı şehirlerinde hüküm süren Arap hanedanıdır.⁸⁷ Münkizoğulları hanedanına mensup olan İbn Münkız (ö. 584/1188)⁸⁸ – emir, tarihçi ve ediptir. Bu şahıs kendi hatıralarını “Kniga Nazidaniya (İbretler Kitabı)” adlı eserde toplamıştır. İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmayı Rusçaya çevirmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy bu tercümesinde yazardan şöyle bahsetmiştir: “Usama ibn Münkız'nın dedesi Münkızlar temsilcisidir. Usama ibn Münkız kitabında Müslüman kadınlardan bahsetmiştir. Onun söylediğine göre onlar erkeklerden daha iyi savaşmışlardır. Böylece bizim düşüncemizi reddetmiştir. Burada bazı şahısların savaş hakkındaki görüşlerinden söz etmektedir. Onların, yani “kitap âlimlerinin”, düşüncelerine göre sadece aklını kaybeden savaşır.”⁸⁹ Böylece İ. Y. Kraçkovskiy, yazarın o ortamın yaşam tarzını ve görüşlerini açıklamış olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu çalışmanın kendi görüşlerinin değişmesinde de etkili olduğunu bildirmektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy, Usama ibn Münkız'ın döneminde yaşamanın zor olduğunu söylemektedir. Buna örnek olarak onun hayatından şöyle bahsetmektedir: “Usama ibn Münkız'ın hayatı zor olmuştur. Siyasi sıkıntılar yüzünden bir ülkeden diğerine kaçmak zorunda kalmıştır. Ancak bunlara rağmen büyük insanlarla görüşmüş ve tanışmıştır. Bunlar ise: Atabek Zengi ve onun oğlu – Nur ad-Din, Büyük Salahaddin; emirler, tıpçılar, kahramanlar ve münzevilerdir. Bu çalışmada o gerçek olayları anlatmaktadır. Bu yazarın kendi hayatını anlatırken içindeki hisleri gerçeğe çok benzetmesi uydurma ihtimalini gidermektedir. Her çalışmanın olumlu ve olumsuz tarafları bulunmaktadır. Bu çalışmanın olumsuz tarafı yazarın kendi hayatındaki bazı olaylarda acımasız davranmasıdır. Ancak genel olarak çalışması gayet güzeldir.”⁹⁰

İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmayı incelerken iki dünyayı, yani Batı ve Doğuyu kıyaslamaktadır: “Müslümanlar o dönemde acımasızlardı. Ancak Batılılarla kıyaslayınca Doğu'dakiler daha ileri çıkacaklardır. Çünkü o dönemde Bağdat'ta “Hikmet evi”⁹¹, Kahire'de “İlim evi” ve Tripoli'de “Bilim evi” bulunması Müslümanların bilgili olduğunu göstermektedir. Haçlılarla ilgili bir hadise buna örnek verilebilir. Tripoli şehri Haçlıların eline geçince Müslümanlardan iki kişi oraya gitmiştir. Onların amacı altınlar, kutsal yerler

⁸⁷ Özaydın Abdülkerim, “**Münkız (Beni Münkız)**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 32, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 15-16.

⁸⁸ Bkz. Ali Sevim, “**İbn Münkız**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 221-222.

⁸⁹ Usama ibn Munkız, **Kniga**, s. 12.

⁹⁰ Usama ibn Munkız, **a. e.** s. 13-14.

⁹¹ Bkz. Yakıt İsmail – Durak Ar. Gör. Nejdet, **İslam'da Bilim Tarihi**, Isparta, 2002, s. 66-71.

ya da kadınlar değildir. Onlar sadece iki şahsı satın almışlardır. Bu iki şahsın birisi âlim, öbürü hattattır. Batılılar bu iki Müslüman'ın bu davranışına bir anlam verememişlerdir. Zira Müslümanların tek derdi ilmi geliştirmektir. Bunu Usama ibn Munkız'ın hayatında da görmek mümkündür. O zorluklar yüzünden bir yerden öbür yere kaçmak zorunda kalmıştır. Bu kaçışlarından dolayı pek çok eşya kaybetmiştir. Ancak onun için en zoru kitap kaybı olmuştur.⁹² Bu tür davranışlarını dikkate alarak İ. Y. Kraçkovskiy Müslümanları daha öne koymuştur. O zamanlarda Müslümanların medeniyet olarak daha ilerlediğini söylemektedir. Zira İ. Y. Kraçkovskiy, kendisi de ilme önem veren bir kişidir.

İ. Y. Kraçkovskiy geçmişe bakıp üzülmemektedir, zira o dönemde Batılılar kılıçla gelmeyip Doğu insanların derecesine ulaşmaya çalışsalar, şimdiki zamanda insanlar daha uygar olacaktı.⁹³ O bu çalışmanın tarih için önemli olduğunu söylemektedir. Çünkü burada Müslümanların günlük hayatı ve onların ilime önem vermesinden söz etmektedir: “Müslümanların ilk önce Kur’ân-ı Kerim, sonra dil bilgisi ve dili incelemesi, en sonda ise şiir sanatı, tarih, edebiyat teorisi gelmektedir. Bu da Müslümanların o dönemdeki bütün ilimleri kapsadığını göstermektedir. Buna örnek ise Usama ibn Munkız'ın hayatıdır. O Mısır'a kaçtığında 40.000 ciltten oluşan kütüphanesini kaybetmiştir. Dolayısıyla bu onun geniş bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü o babası gibi hattat değildi, yani onun için kitabın içindeki bilgi daha önemli olmuştur.”⁹⁴

İ. Y. Kraçkovskiy, Usama ibn Munkız'ın eserini kıyaslamak için başka çalışma aramış, ancak bulamamıştır. Çünkü burada Usama ibn Munkız'nın hayatı, onun anıları, Batı ile Doğu arasındaki münasebetlerini kapsamaktadır. Onu şöyle eleştirmektedir: “Böyle bir çalışma yoktur. Burada bir öykü öbür öyküye bağlıdır ve dolayısıyla çalışma bir mozaik şeklindedir. Ancak bu çalışmanın ilk yirmi sayfası kayıptır.”⁹⁵ Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmayı olumlu görmektedir. İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışma ile Müslümanların yüzünü görüp gerçek korkunç olanın Batılılar olduğunu söylemektedir. Ancak Müslümanların da eksik tarafları vardır. İ. Y. Kraçkovskiy'nin bu çalışmayı çevirmekteki amacı ve insanlara söylemek istediği herhalde şudur: “Batılı ile Doğulu arasında bir anlaşma olup; bu tür zorluk olmasaydı ilim daha ileri gidecekti.” Çünkü burada Müslümanların karanlık içerisinde hayat sürmediğini, onların ilim peşinde

⁹² Usama ibn Munkız, **Kniga**, s. 15.

⁹³ Usama ibn Munkız, **a. e.**, a. y.

⁹⁴ Usama ibn Munkız, **a. e.**, a. y.

⁹⁵ Usama ibn Munkız, **a. e.** s. 18.

olduğunu birkaç defa vurgulamaktadır.

c. XI-XIV. Yüzyıllardaki Tarihi Hadiseler

İslam devletlerinin birliği tarih boyunca dönem dönem zayıflamıştır. Bunun nedeni bir görüşe göre İslam dininin çeşitli dallara bölünmesidir. Diğer bir görüşe göre Müslümanların İslam dininden uzaklaşmasıdır. İ. Y. Kraçkovskiy İslam devletlerinin birliğinden şöyle söz etmektedir: “XI-XII. yüzyıllarda Müslümanlar kendi ideal birliğini kaybetmeye başlamışlardır. Yaklaşık 1050 yılında Selçuklular’ın baskısı hissedilmeye başlamıştır. O dönemde Batıdaki dini durumlar değişmiştir. Eskiden Müslümanlar hüketseler, Hıristiyanlar buna engel olmak için çaba göstermişlerdir. Avrupa’da Haçlı Seferleri düzenlenmeye başlamıştır. O dönemde Müslümanların güçleri zayıflamıştır. Hatta iki başlılık ortaya çıkmıştır. Bunlar Selçuklular ve Eyyubiler olmuştur. Burada İ. Y. Kraçkovskiy tarihte tanınan Haçlı seferlerinin ortaya çıkmasından söz edip Müslümanların onlara karşı savaşa hazır olmadığını da söylemektedir. Bütün bu hadiselerin olumlu tarafı ise ilmin gelişmesidir. Zira 1064 yılındaki İbn Havkal⁹⁶ adlı âlim, Dünya haritasını elips şeklinde yapmıştır.”⁹⁷

Haçlı Seferlerinin hedefleri pek çoktur, ancak bunlardan en önemlisi Kudüs’ü ele geçirip dünyaya Hıristiyanlığı yaymaktır. Bir başka nedeni de kendi fakirliğini gidermek için Doğu’daki insanların zenginliğine el koymaktır. Haçlılar bu hedeflerine ilk seferlerinde ulaşmışlardır. İ. Y. Kraçkovskiy’e göre Müslümanların başarısızlığının birinci nedeni onların Batı’yı düşman olarak görmemesi ve ikinci nedeni Müslüman toplumunun eski birliğini kaybetmesidir. Bu konu ile ilgili İ. Y. Kraçkovskiy şöyle demektedir: “Müslümanların birliği çoktan bitmiştir. Bağdat kuvvetinden sadece anıları kalmıştır. Abbasi Hilafeti’nin sadece manevi ruhunun gölgesi bulunmaktadır. Ancak XI. yüzyılın yarısında Selçuklular yeni güç olarak ortaya çıkmıştır. Onlar Haçlılara karşı iyi bir ordu rolünü oynamışlardır.”⁹⁸

Müslümanların başarısız olmasının bir başka nedeni ise İslam’a mensup olan Şii mezhebinin kendisine bir devlet oluşturmasıdır. İ. Y. Kraçkovskiy bundan şöyle bahsetmektedir: “Mısır’da X. yüzyılın yarısından itibaren Şiilerin Fatimiler Hilafeti

⁹⁶ İbn Havkal “Siretü’l-Arz” adlı eseriyle tanınan İslam coğrafyacısı. Bkz. Şeşen Ramazan, “İbn Havkal”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 34-35.

⁹⁷ İ. Y. Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 273.

⁹⁸ Usama İbn Munkız, *Kniga*, s. 10.

olmuştur. Ancak onların da eski kuvveti kalmayıp sadece görsel bir Hilafet kalmıştır. Dolayısıyla Abbasilerin ve Fatimilerin Hilafetinin geçmişini yansıtan sadece gölgesi olmuştur. Ancak İslam dininin birliğini sağlayan Büyük Salahaddin⁹⁹ gelmiştir. O 1171 yılında Fatimilerin imparatorluğunu yok etmiştir.”¹⁰⁰ İ. Y. Kraçkovskiy’e göre o dönemde İslam birliği dağılmıştı. Oysaki Salahaddin-i Eyyubî tahta geçince Müslümanların birliğini sağlamaya çaba sarf etmiştir. Buna göre Araplar kendi çalışmalarında onu zikretmeye başlamışlardır. Bir de cihat propagandası ortaya çıkmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy’e göre Haçlıları yenen Salahaddin-i Eyyubî tarihte büyük şöhret kazanmıştır. Salahaddin-i Eyyubî’nin kazanmasının başlıca nedenlerinden biri onun iradesinin güçlü olmasıdır. O 25 yıl çadırda yaşamıştır. Bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: “Allah’ın evi (Mescit-i Aksa) işgal altındayken ben nasıl evde otururum.”¹⁰¹ Ayrıca Kudüs’ün Haçlı işgali altında olması Salahaddin-i Eyyubî’ni üzmektedir: “Kudüs, Haçlıların işgali altındayken ben nasıl gülebilirim?”¹⁰² Böylece Kudüs’ü geri almak için Salahaddin-i Eyyubî Müslümanların eski birliğini sağlamıştır. Bunun için Müslüman devletlerinin birliğini sağlayıp, Haçlılara karşı sefere çıkıp kazanmıştır. Ancak bu kazanç ile Haçlı Seferlerinin sonu gelmemiştir. Tarihte Haçlı Seferleri sekize veya dokuza yakın sayıya ulaşmaktadır.

Haçlı Seferlerinin sonunda Batılılar, Doğuluların gerçek yüzünü öğrenmişlerdir. Haçlılar papazların lafını dinleyip Müslümanların barbar olduğu düşüncesindeydiler, ancak yüz yüze gelince Müslümanların medenî olduğunu görmüşlerdir. Böylece bu seferler çeşitli neticeler ile tamamlanmıştır. Öncelikle feodalite rejimi zayıflamıştır. Türklerin batıya doğru ilerleyişleri bir süre için durmuştur. Müslümanlar Haçlılara karşı mücadele ederken verdikleri kayıplar nedeniyle Moğol saldırıları karşısında güçsüz kalmışlardır. Avrupalılar İslam Medeniyeti’ni yakından tanımışlardır. Haçlı seferlerinin bazı ekonomik sonuçları da olmuştur. Öncelikle Doğu-Batı ticareti gelişmiştir. Ayrıca Avrupalılar, dokuma, cam ve deri işleme sanatını öğrenmişler ve tüm bunların sonucunda Avrupa’da hayat standartları yükselmiştir. Buna karşılık Anadolu, Suriye ve Filistin ekonomik bakımından zarar görmüştür. Teknik sonuçlardan en önemlisi ise Avrupalıların el-Harezmi’nin eserleri ile

⁹⁹ Selahaddin-i Eyyubi (ö. 589/1193) – Haçlılar’a karşı mücadelesiyle tanınan İslam Kahramanı, Eyyubiler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı (1121-1193). Bkz. Şeşen Ramazan, “**Selahaddin-i Eyyubi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 36, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, s. 337-340.

¹⁰⁰ Usama ibn Munkız, **Kniga**, s. 11.

¹⁰¹ Çavuş Rezmi, **Tarihte İlginç Gerçekler**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2013, s. 53.

¹⁰² Çavuş Rezmi, **Tarihte**, s. 53.

tanışmasıdır. Böylece kendilerini ilmî açıdan geliştirebilecekleri bir hazine ellerine geçmiştir.¹⁰³

Bu yüzyılda dünyada Haçlı Seferlerinin dışında da tüm insanlığı ilgilendiren küresel sorunlar ortaya çıkmıştır. Çeşitli âlimlerin eserlerinde belirttiğine göre, deprem, yanardağ patlaması, kuraklık, soğuma, yangın, veba, açlık v. b. afetler meydana gelmiştir. Örneğin 1011 yılında açlık olmuştur, çünkü Kara deniz donmuştur. Bu soğuma dalgası Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmıştır. Hatta Sahra çölünde akan Nil nehri dahi donmuştur. Ayrıca Nil nehri tarlaları sulayamadığı için 1064-1072 yılında Mısır kuraklığa uğramıştır. Bu kuraklık yüzünden açlık ortaya çıkmıştır. Açlık yüzünden 400.000 insan hayatını kaybetmiştir. Bu yüzden insanlar arasında yamyam grupları ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴

İ. Y. Kraçkovskiy, Abd al-Latif (557-629/1162-1231) adlı âlimin “Kitab al-İfada va-l-İtibar fi-l-Umur al-Muşahada va-l-Havadis al-Muayana bi-Ard Misr” adlı çalışmasında XIII. yüzyılda gerçekleşen açlık ve veba hadiseleri hakkında yazdığını söylemektedir. Yazar bu çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde geçen 597-598/1200-1202 yılında olan açlık ve veba hadiselerini zikretmektedir. İ. Y. Kraçkovskiy bu çalışmayı şöyle eleştirmektedir: “Yazar kendi çalışmasında soğuk kanlığını sonuna kadar koruyabilmiştir. Bu çalışmada yamyamlıktan bahsedilmektedir. Açlıktan doktorları kaçırıp öldürdüklerinden, yamyamlıkla suçlanan insanları diri diri yaktıklarından, bir de yamyamlıkla suçlananların cesetlerinin sabaha karşı bu yamyamlar tarafından yenildiğinden bahsetmektedir.”¹⁰⁵ Bu hadise Mısır'da olmuştur. 1200-1202 yılları arasında yağış olmaması nedeniyle Nil nehri tarlaları sulamamıştır. Bu yüzden insanlar kıtlıktan ölmeye başlamıştır. Açlıktan, yamyamlıktan ve hastalıktan yaklaşık 110.000 insan vefat etmiştir.

Bu tür felaket her yerde bulunmaktadır. Ayrıca yazarların bu konuyu ele alma nedenlerinden biri, bu yazarların o olayları görmesidir. Bunlardan biri olan Şams ad-din Muhammed ibn Abu Talib ed-Dimaşki, darbe döneminde yaşayan Mısırlı bir yazardır. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “Şams ad-din Muhammed ibn Abu Talib ed-Dimaşki 654/1256 yılında doğmuştur. Onun yaşadığı dönemde darbe olmuştur. 656/1258

¹⁰³ Casim Avcı, “**Haçlı Seferleri**”, Işın Demirkent, İslam Araştırma Dergisi, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss. 283-285; Abu Hasan an-Nadavi, **Şto Poteral Mir po Priçine Othoda Musulman ot İslama**, İzd. Ansar, M., 2006, s. 97-100.

¹⁰⁴ “Tısaçeletiye Katastrof” <http://www.samospas.ru>.

¹⁰⁵ Kraçkovskiy İ. Y., **Arabskaya**, s. 343-344.

yıllarında Hülagû Han, Bağdat'ı fethetmiştir. 1260 yılında Memluklar sultanı Baybars (ö. h. 1260-1277)¹⁰⁶ Suriye'de Moğolları yenmiştir. Böylece Moğollara Mısır yollarını kapatmış ve Suriye ile birlik sağlamıştır. Batıda ise 1264 yılından itibaren Araplara hükmeden sadece Granada kalmıştır.”¹⁰⁷ Buna göre Arap hükümdarları geride kalıp öne Türk hükümdarları çıkmaktadır. Bunlardan biri ise Memluklar Sultanlığıdır.

Memluklar Sultanlığının başlangıcı bir görüşe göre “Müslümanların Kraliçesi” unvanıyla tanınan Şecerüddür¹⁰⁸ ile olmuştur. Onun tahta geçmesi Bağdat'taki Araplar tarafından tepkiyle karşılanmış, bu yüzden tahttan feragat etmek zorunda kalmıştır. Ancak yeni eşiyle evlenince siyasete karışmaya devam etmiştir. Yeni eşi İzzeddin Aybek et-Türkmani, kendisine siyasi amaçla ikinci eşini alınca Şecerüddür kıskançlığından eşini hizmetçisine öldürtmüştür. Bu hadise Şecerüddür'ü tehlikeye atmıştır. İntikam almaya fırsat bulan el-Melikü-l-Mansur Nureddin Ali ve annesinin hışmından kurtulamamıştır. Onların emriyle Şecerüddür cariyeler tarafından öldürülmüş ve cesedi bir hendeğe atılmıştır.

Şecerüddür Memlukların başlangıcına yardımcı olmasına ve ilk idare eden olmasına rağmen tarihte ilk Memluklar sultanı olarak İzzeddin Aybek et-Türkmani'nin adı geçmektedir. Buna rağmen Aybek eşinin etkisi altında kalmıştır. Paralarda ikisinin de adının geçmesi buna delil olmaktadır. Memlukların ikinci hükümdarı Kutuz Sultan olmuştur, ancak onu öldürdükten sonra tahta Baybars geçmiştir. Baybars tarihte önemli rol oynamıştır. O dindar olduğundan dolayı Kahire'de haşhaşı ve şarabı yasaklamıştır. Bir de orada medrese ve cami inşa etmiştir. Hükümdarlık süresi boyunca Altın Ordu ile iyi ilişkiler kurmuştur ve Haclı Seferlerinde kendisine karşı çıkanları idam etmiştir. Böylece o sıkı bir idareci olmuş ve sonuna kadar bu şekilde devam etmiştir.

Tahta geçmek için birbirlerine suikast düzenleyen çoktur. Ayrıca taht için bir sürü gizli siyasi entrika düzenlemişlerdir. Bu tür faaliyetlerden biri casusların çeşitli ülkelere yollanmasıdır. İ. Y. Kraçkovskiy, ed-Dimaşki'nin (1256-1327) “Fadail al-Cihad” adlı çalışmasında devlet casuslarından şöyle bahsetmektedir: “Abbasiler döneminde kadın ve

¹⁰⁶ Baybars I (ö. 676/1277) – Mısır Bahriyye Memlükleri sultanı. Bkz. Koprıman Kazım Yaşar, “**Baybars I**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 221-223.

¹⁰⁷ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 382-384.

¹⁰⁸ Şecerüddür (ö. 665/1257) – bazı tarihçilere göre Memlükler'in ilk sultanı olan hanım. Bkz. Tomar Cengiz, “**Şecerüddür**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 38, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 404-405.

erkek casuslar olmuştur. Onlar halifeye bazı bilgileri söylemişlerdir.”¹⁰⁹ İ. Y. Kraçkovskiy: “Arapların istihbaratları olmuştur.”¹¹⁰ diyerek bu bilgiyi kabul etmiştir. Böylece İ. Y. Kraçkovskiy bugün de yaygın olan casusluk mesleğinin eski tarihte bulunduğunu söylemektedir.

Tarihte önemli yeri olan mesleklerden biri de yazarlıktır. Onlar tarihe katkıda bulunan şahıslar hakkında eserler yazmaktadırlar. Ancak bazı yazarlar, farklı meslekler de icra etmektedir. Onlardan biri olan Abu-l-Fida'nın (1273-1331) diğer meslekleri tarihçilik ve coğrafyacılıktır. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “O başkalarından farklı olarak Eyyubi soyundan gelmektedir. Bir de Salah ad-din'in akrabasıdır. Avrupa'da onun Abu-l-Fida künyesi “kurtuluş babası” anlamına gelmektedir. Doğu'da ona İmad ad-din, yani “din destekçisi” lakabını vermişlerdir. Hatta onun al-Malik al-Muayyad adlı emir başlığı – “Yönetici, Allah'ın yardımcısı” anlamına gelmektedir. Onun gerçek adı ise İsmail ibn Ali el-Eyyubi'dir. Abu-l-Fida 672/1273 yılında Şam'da (Dimeşk) doğmuştur. Babası Asi nehrindeki Hama şehrinde emirlik yapmıştır. Tatarlardan¹¹¹ kaçarak Şam'a (Dimeşk) gitmişlerdir. Buna rağmen Abu'l-Fida edebiyat ve askeri eğitimi aynı zamanda almıştır.”¹¹²

İ. Y. Kraçkovskiy, Abu-l-Fida'nın yaptığı seferlerden şöyle bahsetmektedir: “Abu-l-Fida kendi cesareti ve askeri yeteneği ile tanınmıştır. O 12 yaşındayken babası ile birlikte Markab kalesini Haçlılardan almak için savaşmıştır. 16 yaşındayken Haçlıları Trablus (Tripoli) sınırından çıkarma hareketine katılmıştır. Abu-l-Fida, 691/1292 yılında Küçük Ermenistan'a gerçekleşen sefere Memluk Sultanı Lacin emri altında katılmıştır. Bu sefer esnasında Abu-l-Fida, Lacin an-Nasir ile tanışmıştır. İleride o seferlere katılmaya devam etmiş ve babasının yerini almıştır. Abu-l-Fida birkaç defa hacca gitmiştir. Buna rağmen o edebiyatla uğraşmayı da bırakmamıştır. Abu-l-Fida tarih, coğrafi, botanik, tıp, astronomi bilgilerine sahip olmuştur. O Suriye, Filistin, Arabistan, Mısır, Doğu Küçük Asya ve Mezopotamya ülkelerinde bulunmuştur. Abu-l Fida'nın torununun vefatından sonra soyu

¹⁰⁹ Kraçkovskiy, a. e. s. 129.

¹¹⁰ Kraçkovskiy, a. e., a. y.

¹¹¹ İ. Y. Kraçkovskiy burada “Tatarlar” sözcüğü altında Moğolları kast etmektedir. Ruslar Cengiz seferleri hakkında tarihi çalışmalarda “Tatar-Moğol” terimi kullanmışlardır. Aslına burada kast eden Tatar-Moğol veya “Tatar” sadece bir millet olmamıştır. Çünkü Moğollar kendi esirliğe alınan milletlerin lakabı olarak kullanmışlardır. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır, bkz. Kamalov İlyas, **Avrasya Fatih Tatarları**, 1. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11-34; Sümer Faruk, “**Tatarlar**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 40, TDV. Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 168-170.

¹¹² Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 385-394.

yeryüzünden silinmiştir.”¹¹³ Böylece Abu-l-Fida’ nın çeşitli bölgelere sefere çıkması ona gerekli bilgileri toplayıp kendi çalışmalarını yazmasına yardımcı olmuştur.

Müslümanlar ise çeşitli bölgelere gidince yeni medeniyeti öğrenmişlerdir. Bunun için hem kendi geleneklerini hem de yeni geleneği devam ettirmişlerdir. İ. Y. Kraçkovskiy ise XIV. yüzyılda medeniyetin durumu hakkında şöyle bahsetmektedir: “Meriniler dönemi özellikle Abu-l-Hasan (731-749/1331-1348) ve Abu İnan (749-759/1348-1358) zamanında tüm Mağrip’teki Müslüman kültürü gelişmiştir. Ayrıca kendileri Endülüs geleneğinin devamcıları sayılmışlardır. Bir de Fes sarayına çok sayıda âlimler ziyarete gelip uzun süre kalmışlardır. Örneğin, İbn Haldun¹¹⁴ ve İbn Hatib¹¹⁵ Fes sarayına ziyarete gelen âlimlerdendir.”¹¹⁶ İ. Y. Kraçkovskiy bu bilgileri İbn Battuta¹¹⁷ adlı tarihi bir seyahatnameden almıştır.

İbn Battuta küçük yaşta ilim tahsiline başlamıştır. Temel din bilgilerini ve yardımcı ilimleri öğrenmiştir. O Maliki mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim olmuştur.¹¹⁸ İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “İbn Battuta bir seyyah olarak tanınmıştır. Ancak kendi seyahati hakkında çalışmasını İbn Cüzey’e¹¹⁹ söyleyerek kâğıda yazdırmıştır. Bu çalışmanın eksik tarafları bulunduğundan dolayı bilim adamları arasında tartışma çıkmıştır. Bu tartışma esnasında bazı ilim adamları onun çalışmasında bulunan bazı bilgilerin yanlış olduğu neticesine varmışlardır.”¹²⁰

İ. Y. Kraçkovskiy, İbn Battuta’yı şöyle eleştirmektedir: “İbn Battuta XIV. yüzyılda yaşayan tipik orta dini Müslüman’ıdır. O resmi dinden ziyade Mağrip’teki dinini tutmuştur. İbn Battuta öncelikli olarak kült, kutsal ve derviş sorunları ile ilgilenmiştir. Ayrıca o mucizelere inanmış, bu yüzden onu kandırmaları kolay olmuştur.”¹²¹ İ. Y. Kraçkovskiy burada müzice altında ise Hindistan’daki hipnoz ve ona benzer şeyleri kast etmiştir.

¹¹³ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 385-394.

¹¹⁴ İbn Haldun (ö. 808/1406) – Meşhur tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamıdır. Bkz. Uludağ Süleyman – Görgün Tahsin, “**İbn Haldun**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 19, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 538-555.

¹¹⁵ İbn Hatib en-Nasriyye (ö. 843/1440) – Fıkıh âlimi, kadı ve tarihçi. Bkz. Ağırakça Ahmet, “**İbn Hatib en-Nasriyye**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 30.

¹¹⁶ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 420.

¹¹⁷ İbn Battuta (ö. 770/1368-69) – Ortaçağ’ın en büyük Müslüman seyyahı. Bkz. Aykut A. Sait, “**İbn Battuta**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 361-368.

¹¹⁸ **Bilime Yön Veren İslam Alimleri**, C. 1, Akıt, İstanbul, 1996, s. 359.

¹¹⁹ İbn Cüzey (ö. 741/1340) – Maliki fakih ve müfessir. Bkz. Özel Ahmet, “**İbn Cüzey**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 19, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 406-407.

¹²⁰ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 423.

¹²¹ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 424.

İ. Y. Kraçkovskiy, İbn Battuta'nın bilgilerini ise şöyle eleştirmektedir: “İbn Battuta tüm Müslüman ülkelerinde seyahat etmiştir. Buna rağmen o sadece Arap dilini iyi öğrenmiştir. Onun Farsça bilgisi az olmuş, bir rivayete göre Türkçe de öğrenmiştir. Hintçe ise sadece birkaç kelime öğrenmiştir, ancak onları da doğru yerde kullanamamıştır. Dolayısıyla dillerden mükemmel derecede sadece Arapça öğrenmiştir. İbn Battuta kitap âlimi olmamıştır, çünkü seyahatlerinde kendi aklı dayanmıştır. O dönemdeki Arapların hafızaları dayanıklı olmuştur. Buna örnek ise onun çalışmasında tarihleri hatırlayıp zikretmesidir. Buna rağmen o bazı mekân ve şahıs isimlerini unuttuğunu zikretmektedir.”¹²² İ. Y. Kraçkovskiy İbn Battuta'nın çalışmasında bulunan bilgilerini bizzat gözlemlerinden aldığını söylemektedir.

Tarihte ise İbn Battuta gibi seyahat edenlerin sayısı çoktur. Bu tür seyyahlardan biri ise İbn Haldun'dur. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “İbn Haldun şeceresi ile Arap Kinda kabilesine bağlıdır. Bu kabile İslam öncesi Handramevt ilinde yaşamıştır. Müslümanlar Endülüs'ü ele geçirince onların kabilesi oradaki Carmon'a ve Sevil'e göçmüşlerdir. Böylece burada asırlarca yaşamışlardır. Onun dedesi ise Endülüs'te İspanyalı Haldun ismini almıştır. 1248 yılında Sevil düşünce Tunus'a taşınmışlardır.”¹²³

İ. Y. Kraçkovskiy İbn Haldun'un hayat sürdüğü dönemde bulunan âlimler hakkında şöyle söylemektedir: “XIV. yüzyılda siyasi sınırlarına rağmen Endülüs, Mağrip ve Mısır kültür birliğini koruyabilmiştir. Bu dönemde âlimler bir ülkeden diğer ülkeye özgürce göçebilmişlerdir. Hatta uzun veya kısa zamanda misafir olarak kalabilmişlerdir. Bu duruma seyyahlar dâhildi. Endülüs'teki ilişkiler XV. yüzyılda Granada'nın son günlerine kadar sürmüştür. Buraya Doğu'dan hala “ilim peşinde” olan âlimler seyahat etmişlerdir.”¹²⁴ Böylece Müslümanlar savaflara ve felakete rağmen seyahat etmişlerdir.

d. XV. Yüzyıldaki Tarihi Hadiseler

Endülüs¹²⁵ 711-755 yılları arasında Araplar tarafından fethedilmişti. Endülüs uzun ömürlü olmasına rağmen 1031-1090 yıllarından itibaren kendi birliğini yavaşça kaybetmeye başlamıştır. Endülüs'ün sonu katil ordusu tarafından gerçekleştirilmiştir. Onların Malaga, ez-Zağal, Tilimsan'ı fethinden sonra Müslümanların elinde sadece

¹²² Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 424.

¹²³ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 431.

¹²⁴ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 438.

¹²⁵ Endülüs – İslam hakimiyeti altındaki İspanya.

Granada kalmıştı.¹²⁶ İ. Y. Kraçkovskiy İspanya'daki hadiseleri şöyle zikretmektedir: "1465 yılında İslam merkezi olarak yalnızca Granada kalmıştır. Kurtuba düştüğü zaman Müslüman ve Hıristiyan tüccarları özgürce oraya girebilmişlerdir. Ancak Abd al-Basit adlı bir seyyah anılarında kendisinin giremediği hakkında notlar yazmıştır. Hatta yaralandığını söylemiştir. Bu yüzden Kurtuba'yı ziyaret etmeden şubat'ın 1466 yılında geri dönmüştür."¹²⁷ Böylece Kurtuba'ya herkesin girememesinden söz etmektedir.

Granada'nın düşmesinin diğer bir nedeni ise diğer Müslümanlardan herhangi bir destek görmemesidir. Granada Osmanlıdan ve Afrikalılardan yardım istemiş, ancak hiç birinden bir yardım görememiştir. Buna rağmen Granada Müslümanları iki ay süresince umutlarını kesmeden yardım beklemişlerdir. Ancak yardım gelmemiştir ve bazı şartlarla şehri teslim etmek zorunda kalmışlardır. Diğer Müslümanların Granada'ya yardımına gelmemesinin nedeni başka işler ile uğraşmalarıdır. Örneğin, Osmanlılar kendi hükümdarlığını gelişme amacı ile Anadolu ve Balkanlarla savaşmaktadır. Bu yüzden yalnız kalan Granada Hıristiyanlarının ellerine düşmüştü. İleride Osmanlılar onu yeniden fethetmeye çalışsa da amacına ulaşamamıştır.

Granada'nın düşmesi ile aynı zamana denk gelen önemli bir hadise ise Kristof Kolomb'un keşifleri olmuştur. Batı'da geçen hadiseler hakkında İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: "Portekizler Güney Afrika'yı incelemişler ve Hindistan'a yolu açmışlardır. Kristof Kolomb ise Amerika'ya olan yolu açmıştır. Ancak Arapları bunlar ilgilendirmiyordu."¹²⁸ Arapların hareketsiz olduğu İ. Y. Kraçkovskiy'i üzmektedir. Buna rağmen onların bilgileri geliştiği şundan anlaşılmaktadır: "1497-1498 yıllarında Vasko da Gama, Mozambik'ten kuzey tarafına gelen, Arap gemilerini görmüştür. Gemilerde pusula ve deniz haritaları dikkatini çekmiştir. Geminin birisinde Arap el yazmalarını bulmuştur. Vasko da Gama bulduğu el yazmalarını Emmanuil Kralına göndermiştir."¹²⁹ Ancak Vasko da Gama'nın Hindistan'a yol açmasına Ahmed ibn el-Macid¹³⁰ adlı pilot¹³¹ yardımcı olmuştur. Bu pilot Arap uyruklu bir astroloji âlimidir. Vasko da Gama'ya yolculuğunda

¹²⁶ Bkz. Hitti K. Philip, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Tuğ Salih, C. 3, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 874-880.

¹²⁷ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 438, 440.

¹²⁸ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 547.

¹²⁹ Kraçkovskiy, **a. e.**, a. y.

¹³⁰ Ahmed ibn el-Macid – Arap denizcisi. Bkz. Ahmad Sayyid Maqbul, "**el-Macid**", TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 162-163.

¹³¹ Burada İ. Y. Kraçkovskiy pilot altında "loodsman"ı kast etmektedir, yani yolu iyi tanıyan kimse. Loodsman – kaptanın eli altında olan kılavuz görevini yapan kimsedir.

kullanacağı astroloji aletlerini göstermiştir. Bu aletler arasında usturlap ve güneş ile ay mesafelerini ölçme aleti ile Ahmed ibn el-Macid'e kendisini göstermek istemiştir. Ancak Ahmed ibn el-Macid gördüğü aletler hakkında nazikçe o aletlerin cet döneminde kullanıldığını söylemiştir. Elbette bu olay Vasko da Gama'yı şaşırtmıştır. Çünkü onun aletleri Avrupa'daki en tanınmış modern uzmanlar tarafından yapılmıştır.¹³²

İ. Y. Kraçkovskiy Müslümanların hareketsiz olmasına, yani yeni keşiflerle uğraşmadığı için üzülmeye rağmen, onların hareketsiz olmasının nedenlerinden biri eski toprakların kaybedilmiş olmasıdır. Çünkü eskiden Endülüs, Müslümanların elinde iken artık o Hıristiyanların eline geçmiştir. Böylece Endülüs'ten ayrılıp başka yere yerleşmesi sadece Hıristiyanlar olduğunu göstermektedir. Ancak bu görüş yanlıştır; çünkü bazı Müslümanlar kendi vatanını bırakmayıp orada yaşamaya devam etmişlerdir. Ancak onlara artık Müslüman denilmemektedir. Onlara Morisko¹³³ terim ile adlanırlardır, çünkü onları zorla Hıristiyanlaştırmışlardır.

İ. Y. Kraçkovskiy İspanya'daki Morisko hakkında şöyle söylemektedir: “1492 yılında Araplar İspanya'yı terk edip gitmişlerdir. Ancak burada kalan Müslümanlar – Moriskolar – vardır. 1884 yılında Almonasid (İspanyolca Algimia de Almonacid) şehrinde gizlenen el yazmaları bulunmuştur. Onlar gizli şekilde 300 sene muhafaza edilmiştir.”¹³⁴ Bu el yazmalarında Moriskoların hala Müslüman kaldığı gözükmektedir. İ. Y. Kraçkovskiy bu el yazmalarını inceleyip şöyle söylemektedir: “1591 yılında baskılar olmuştur. Baskılara rağmen Podium de Montsoni'de (Pueyo de Moros veya Pueyo de Santa Crus) adlı şehirde sadece İslam'a bağlı olan Moriskolar yerleşmişlerdir. Bu bilgileri bir hacı yazmıştı. Onun seyahati XVI-XVII. yüzyıllara denk gelmektedir.”¹³⁵

Moriskolar XVI-XVII. yüzyıllarda İspanya'da vaftiz edilmiş Müslümanlardır. İspanyol tarihçi Miguel Anhiel Ladiro Casada, “Gırnata: İslam Devleti'nin Tarihi: 1232-1571” adlı kitabında şunları söylemektedir: “1502 yılında Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için yayımlanan kanun, Gırnata'daki Müslüman toplumun sonu ve Morisko toplumuna geçişin başıydı.”¹³⁶ Asimilasyon olmaması için Moriskoları ayrı

¹³² Bkz. Kolomnov Korney <http://gazeta.zn.ua> (10 Mayıs 2002).

¹³³ Moriskolar – İspanyol hâkimiyeti altında yaşayan zorla Hıristiyanlaştırılmış eski Müslümanlara verilen ad. Bkz. Mehmet Özdemir, “**Moriskolar**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 30, TDV. Yayınları, İstanbul, 2005, s. 288-291.

¹³⁴ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 457.

¹³⁵ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 458.

¹³⁶ Moriskolar: Bir medeniyetin unutulmuş evlatları -1-, <http://www.dunyabulteni.net> (31 Ağustos 2009).

bölgelerde yaşatmışlardır. Bunlara rağmen bugünkü İspanya’da göçmenlerden dolayı Müslümanların sayısı çoğalmaya başlamıştır. Bir düşünceye göre burada Emevi dönemindeki Müslümanlar hayal edilmeye başlanmıştır.¹³⁷ Bunlara rağmen İspanyada İslam’ın varlığı bugün de görünmektedir.

e. XVI. Yüzyıldaki Tarihi Hadiseler

XV-XVI. yüzyıllarda Memluk Sultanlığı kendi birliğini kaybetmiştir. Bu dönemde Memlukların iç mücadelesi sürmüştür. Hükümdarlar isyan sebebiyle sık sık değişmektedir. Böylece devleti malî krize uğramıştır. Bunu gidermek için Kansuh el-Gavri vergileri yükseltmiştir. Bu krizin bir diğer nedeni ise Vasko da Gama’nın Hindistan’a giden yolu keşfetmesidir. Bu sebeple Portekizli tüccarları, Hint mallarını, Ümit Burnu yoluyla doğrudan Avrupa’ya taşımaktadırlar. Buna göre Memluklara transit vergisi kaldırılmıştır. Bu hadiseler Memlukların iktisadi durumu kötüleştirmiştir. Bunu gidermek için Memluk hükümdarı çeşitli yollar denemiştir. Ancak bunun sonucunda olumsuz tepki görmüştür. Bunlardan birisi ise Portekizlerle savaşmasıdır. Memluklar donanma ihtiyaçlarını karşılamak için Osmanlılardan yardım istemişlerdir. Osmanlı Şah İsmail¹³⁸ ile savaşması ile meşgul olmasına rağmen yardım etmiştir.¹³⁹

Memluklar, Osmanlılar ile Şah İsmail arasında kalmıştır. Ancak ilk zamanlarda kendisini tarafsız göstermesine rağmen ileride Şah İsmail ile ittifak kurmuştur. Bu yüzden Osmanlılar’a karşı düşman tarafında yer almıştır. Bundan dolayı Osmanlılar ile Memluklar arasında mücadele başlamıştır. Bu mücadele sonucunda Memluklar kendi toprakların kaybetmeye başlamışlardır. İ. Y. Kraçkovskiy şöyle söylemektedir: “920/1514 yıllarında¹⁴⁰ Mısır Türklerin eline geçmiştir.”¹⁴¹ Ayrıca bu dönemde: “Meriniler’in¹⁴² son dalı olan Vettesiler, bazen Mağrip kültürünü yükseltmek isteyerek hareket etmişlerdir.”¹⁴³

Osmanlılar yavaşça Memlukların toprakların fethetmişlerdir. Osmanlı Devleti

¹³⁷ Bkz. Pleschunov F. O., “İslam v Sovremennoy İspanii: Meçta o Vozrojenii Al-Andalusa”, makalesi <http://iimes.ru/rus/stat/2012/19-07-12a.htm>

¹³⁸ Şah İsmail (ö. 930/1524) – Sefevi Devleti’nin Kurucusu ve ilk şahıdır. Bkz. Gündüz Tafun – Anil Adile Yılmaz, “Şah İsmail”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 38, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 253-256.

¹³⁹ Yiğit İsmail, **Memlukler (648-928/1250-1517)**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 124-133.

¹⁴⁰ 1514 yılında Çaldıran Savaşı, 1516 Mercidabık Savaşı, 1517 Ridaniye Savaşları gerçekleşmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy 1514 yılındaki Çaldıran Savaşı hakkında söz etmektedir.

¹⁴¹ Bkz. Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 440.

¹⁴² Meriniler (1196-1465) – Mağrib’de hüküm süren bir Berberi hanedanı. Bkz. Ceran İsmail, “**Meriniler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 29, TDV. Yayınları, İstanbul, 2004, s. 192-199.

¹⁴³ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 445.

Memlukların mal krizini giderip, halkın zorluklarını da gidermişlerdir. Böylece Memluklar sulh dönemine ulaşmıştır. Osmanlı Devleti bu fetihten kendisine de olumlu taraflarını bulmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy bu olumlu taraflardan şöyle bahsetmektedir: “XVI. yüzyılda Mısır’dan İstanbul’a çok sayıda el yazması ve önemli çalışmalar gelmiştir. Böylece nüshası bulunmayan pek çok çalışma İstanbul’da muhafaza altına alınmıştır ve İstanbul el yazmaları arşivinde Kahire ve Şam’la aynı dereceye ulaşmıştır.”¹⁴⁴ Bu tür el yazmaları seyahat eden âlimler tarafından kaleme alınmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy, Afrikalı Leon adlı bir seyyah hakkında da söz sarf etmiştir. Afrikalı Leon¹⁴⁵ ya da asıl ismiyle Yuhanna al-Asad al-Granadi adlı bir seyyahdır.¹⁴⁶

Afrikalı Leon’un hayatı hakkında İ. Y. Kraçkovskiy’nin görüşleri şöyledir: “Afrikalı Leon pek çok bölgeye gitmiştir. Bunlardan bazıları: Mısır, Arabistan, İran, Suriye, Ermenistan ve “Tartariya”dır (Tavriza bölgesi). Her Müslüman hac amacıyla Mekke’ye gitmeye çaba göstermiştir. Seyyahların bir kısmı seyahatlerinde gizli siyasi amaçlar gütmüşlerdir; ancak bir başka kısmı ise samimi olarak dini amaç taşımışlardır. Afrikalı Leon da Mekke’ye gitmiştir, ancak onun gerçek amacı bilinmemektedir. O Mekke ve Mısır’a geldiğinde 923/1517 yılıydı, yani Yavuz Sultan Selim’in fetih zamanıydı. Afrikalı Leon kritik zamanına denk gelmesine rağmen kendi çalışmasında bu hadiseden söz etmemektedir. Böylece Afrikalı Leon İstanbul’a kadar gelmiştir.”¹⁴⁷

Bu seyahat Afrikalı Leon’un hayatını değiştirmiştir. Çünkü seyahatinin sonunda onu korsanlar esir almışlardır. İ. Y. Kraçkovskiy bu konudan şöyle bahsetmektedir: “Onun seyahatinin tarih bilgisi bulunmamasına rağmen sonucu üzücü olmuştur. Afrikalı Leon dönüş yolunda, Tunus’un Cerbe adası yakınlarında Sicilyalı korsanların saldırısına uğramıştır. Korsanlar onu önce Napoli’ye oradan ise Roma’ya götürmüşlerdir. Roma’da Afrikalı Leon’u bir zürafa ile birlikte papaz X. Leon’a (h. 1513-1521) hediye etmişlerdir. X. Leon’un bir başka adı Giovanni de Medici’dir. Afrikalı Leon burada esarete altında kalınca hayatını kurtarmak için Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kalmıştır. Papaz Afrikalı Leon’a kendi adını vermiştir. Böylece Afrikalı Leon’un yeni adı Johannes Leo de

¹⁴⁴ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 592.

¹⁴⁵ Hasan el-Vezzan (ö. 957/1500) – Batı’da Afrikalı Leon adıyla bilinen Arap seyyahı. (Bkz. Mustafa L. Bilge, “**Hasan el-Vezzan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 16, TDV. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 358-360.) Bir başka ismi İohannes Leo Eliberitanus’dur. İ. Y. Kraçkovskiy onun Lev Afrikanskiy ismini kullanmaktadır.

¹⁴⁶ Kraçkovskiy, **a. e.** s. 446.

¹⁴⁷ Kraçkovskiy, **a. e.**, a. y.

Medicis olmuştur. Hıristiyanlığı kabul edince Afrikalı Leon'un imkânları çoğalmıştır. Bu imkânlardan bazıları İtalyanca ve Latince dillerini öğrenmesidir. Yeni diller öğrenince o üniversite öğrencilerine Arapça dersleri vermiştir. Sonra Afrikalı Leon kendi seyahatini kitaplaştırmıştır. Bu çalışması başka dillere de çevrilmiştir. Afrikalı Leon hayatının sonunda Tunus'a dönme ihtimaline kavuşmuştur. O bu fırsatı kaçırmayıp vatanına dönmüştür. Afrikalı Leon dönünce yeniden İslam'ı kabul etmiş ve 1552 yılında Tunus'un son Hafsîler döneminde vefat etmiştir.¹⁴⁸

Afrikalı Leon hayatındaki zor dönemini atlınca Batı'dan Doğu'ya ve İslam dinine dönüp vefat etmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy, Afrikalı Leon'un vefat tarihini 1552 yılı olarak kabul etmiştir, ancak bu tarih kesin değildir, çünkü bu konuda çeşitli görüşler vardır. Bazılarınca Afrikalı Leon 1554 yılında, bazılarına göre ise 1550 yılında vefat etmiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy Afrikalı Leon'un hayatını ele alarak Batı ile Doğu arasındaki münasebetlerini göstermiştir. Hatta bu münasebetler için dini mensubiyetinin önemli olduğunu söylemiştir. Afrikalı Leon esir kalınca Hıristiyanlığı kabul edip bilim alış verişi yapmıştır. Çünkü Müslümanların XVIII. yüzyılın ortalarına kadar bilimde Avrupalılardan daha ilerde olması söz konusudur. Avrupalılar Müslümanlardan bilgiyi X. yüzyıldan itibaren almışlardır. Bu alış merhalesi tam 500 yıl sürmüştür. Ancak ilerleyen zamanlarda bu alış verişi tek taraflı harekete dönmüştür. XVII. yüzyılın başlarında Avrupalılar Müslümanlardan bilgi konusunda ileri geçmişlerdir.¹⁴⁹ Böylece Avrupalılar Müslümanlar tarafından yapılan keşiflerin kendileri tarafından yeniden yapıldığı düşüncesine kapılmışlardır. Oysaki onlar Arapları ve daha antik dönemdeki medeniyetlerin çalışmalarını kullanmışlardır.

İ. Y. Kraçkovskiy Avrupalıların harekete geçip Arapların keşiflerini unutturmamaları için "Arap Coğrafî Edebiyatı" çalışmasını yazmıştır. Burada tarihte Arapları ve daha doğrusu Müslümanların tarihte olan katkılarından söz etmektedir. Bu tür katkılardan biri ise Müslüman ülkelerin birbirleriyle yardımlaşmalarıdır. Ancak bunun bir siyasi adım olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Örneğin, Osmanlılar Fas'a, İspanyol ve Portekizlilere karşı mücadelede bulunmuştur. Bu konuda İ. Y. Kraçkovskiy şöyle demektedir: "XVI. yüzyılda Mağrip ve Türkiye arasında münasebetler canlanmıştır. 1519 yılında Osmanlı Devleti'nin Cezayir'i ele geçirmesi Fas'ı tehlike altına koymuştur. Bir

¹⁴⁸ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 446.

¹⁴⁹ Sezgin Fuat, *Bilimler Tarihçisi, Timaş*, İstanbul, 2010, s. 43.

başka taraftan ise Fas şerifleri tahta oturunca hanedan darbelerinde ve saray entrikalarında Osman Saltanatı'ndan yardım istemişlerdir. O dönemde diplomatik ilişkileri İstanbul'a giden büyükelçilikler ile başlamıştır. Bazıları düzenli şekilde ilişkiyi devam ettirmiştir. Muhtemelen Afrikalı Leon da İstanbul'a siyasi amaçla seyahat etmiştir. Lakin bu konu hakkında bilgi bulunmamaktadır.”¹⁵⁰

Afrikalı Leon'un hayatını incelerken İ. Y. Kraçkovskiy İstanbul'un Müslüman merkezine dönmesinden söz etmiştir. Bu yüzden İ. Y. Kraçkovskiy Osmanlıların siyasette ön plana çıktığını söylemektedir. İ. Y. Kraçkovskiy sözünü kanıtlayarak, XVI. yüzyıldaki bir hükümdardan bahsetmektedir: “at-Tamgruti, “an-Nafha al-Miskiyya fi-s-Safara at-Turkiya” adlı çalışmasını yazmıştır. Bu çalışmada Ahmed al-Mansura isimli (986-1012/1578-1603) hükümdarından söz etmektedir. O Türklerin yardımıyla Fas tahtına çıkmıştır. Faslılar resmi olarak Türklere bağlı olmasa da, onlarla sistemli bir ilişki kurmuşlardır.”¹⁵¹ Böylece Osmanlılarda Müslümanların hilafetinin sürdüğü görünmektedir. Başka Müslüman devletleri ise Osmanlılara bağlanmışlardır. Örneğin, Memluklar Sultanlığının sonu gelince Mısır şehri Osmanlıların vilayeti olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy bu konudan şöyle bahsetmektedir: “İbn İyas (852-930/1448-1524) bir tarihçidir. O çalışmasını Eylül 922/1516 yılında tamamlamıştı. Bu dönemde Türkler Mısır'ı ele geçirmişlerdi. Mısır ve ona bağlı olan ülkeler Türklere bağlı olmadan “Reconquista” hareketini başlatmışlardır. Bu hareketler de Haçlı seferlerine, özellikle Filistin ve komşu bölgelerine karşı seferler oluşturmuşlardır.”¹⁵²

İ. Y. Kraçkovskiy Reconquista hakaretin üç döneme bölmektedir: “birinci dönemi Salahaddin-i Eyyubî zamanı ile başlanmaktadır. Bu Kudüs'ün Haçlıların elinde bulunduğu yaklaşık 100 yıllık (492-583/1099-1187) zaman içerisinde olmuştur. Birinci dönemi 1291 yılındaki Akki ve Tripoli fethi ile tamamlanmaktadır. İkinci dönemi 1375 yılına kadar ulaşmaktadır. Bu sırada Ermenistan Krallığı Mısır'ın vilayetine dönmüştür. Ayrıca Memlukların, Küçük Asya Türkleri ile yüz yüze gelmesiyle birlikte Türklerin din ve ordu gücünün aşılabilirliği fikrinde de hatalı olduğunu göstermiştir. Türkler Akdeniz'e doğru yol tutmuşlardır. Böylece Avrupa, Mısır, Suriye taraflarından tehlike hissetmişlerdir. Üçüncü ve son dönemi onların Haçlılara karşı olan fetih hareketi ve 1424 yılındaki Kıbrıs'a karşı

¹⁵⁰ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 454.

¹⁵¹ Kraçkovskiy, *a. e.*, a. y.

¹⁵² Kraçkovskiy, *a. e.* s. 485, 498.

olan operasyon ile başlanmaktadır. Muhtemelen bu operasyon 1365 yılında olan İskenderiye savaşı ve Rodos'taki başarısızlığın üzerine oluşturulmuştur. Türklerin seferlerinin neticelerin yavaş bir şekilde görmüşlerdir. Örneğin, XV. yüzyılda gerçekleşen adımlarının sonucunu sadece 1522 yılında Rodos'u ele geçirince almışlardı.”¹⁵³ Aynı zamanda yazarlar Filistin propagandası yapılmaya başlamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy Filistin ülkesinden şöyle bahsetmektedir: “Müslümanlar ve Hıristiyanlar için Filistin önemli olmuştur. İleride Filistin ile Suriye'nin İslam için kutsal olduğu propagandası ortaya çıkmıştır. Bir de oradaki antik peygamberlerin mezarları, cami haline gelen tapınaklar kendi kutsallıkları ile Mekke ve Medine derecesine ulaşmıştır. Eskiçağ'da Mekke'ye yapılan mecburi (vacip) hac burada da yapılmıştı. Bu seyahatlerin Allah tarafından desteklendiğini vurgulamışlardır. Ancak bu seyahat dünyalık bir amaç taşımaktadır. Çünkü Filistin ile Suriye'ye yapılan seyahatlerin moral zorluğu taşımaktadır. Orada insanlar ticaret ve ziraat tecrübesini öğrenmek için seyahat etmişlerdir.”¹⁵⁴ İ. Y. Kraçkovskiy, Abu-l-Vaka'nın (XV-XVI) “Huzhat al-Anam fi Mahasin aş-Şam”¹⁵⁵ çalışmasına bakarak bu düşünceye varmıştır.

Propaganda yazarlarının çalışmalarında da yansıtılmaya başlanmıştır. Örneğin: “Sibta ibn al-Canzi (ö. 654/1257) tarihçidir. O Franklara karşı Şamlılar cihad propagandası yapmıştır. Bir de kendisi Nabulus'da sefere katılmıştır.”¹⁵⁶

İ. Y. Kraçkovskiy bu propagandaların sebepleri hakkında şöyle söylemektedir: “Eğer birinci dönemdeki Suriye ile Filistin propagandasının nedeni Salahaddin-i Eyyubî'nin Kudüs'ü Franklardan kurtarması olsa da ikinci dönemin nedeni 1291 yılında Müslümanların Akki ve Tripoli'yi Haçlılardan almasıdır. Bu dönemde tüm Suriye Haçlılardan kurtulmuştur.”¹⁵⁷

Müslümanların çeşitli devletlerle münasebette olması kendi kültürlerinin de etkilenmesi daha önce zikredilmişti. Ancak İ. Y. Kraçkovskiy buna vurgu yaparak Müslümanların dil alanında da etkilenmesinden söz etmektedir. Ona göre Fars dilinin bilinmesi Türk medeniyetinde kültürlü olunmasının bir işaretidir. Bunun için Ali el-

¹⁵³ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 499.

¹⁵⁴ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 498.

¹⁵⁵ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 496.

¹⁵⁶ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 501.

¹⁵⁷ Kraçkovskiy, *a. e.* s. 502.

Ekber'in¹⁵⁸ çalışmasını örnek olarak vermektedir: “Ali Ekber kendi çalışmasını Sultan Selim’e bağışlamaya niyetlenmiştir. Ancak çalışmasını 1516 yılında tamamlayabildiği için Süleyman’a (h. 926/1520) bağışlamıştır. O zamanda Farsça daha medeni bir dil olmuştur. Bunun için çalışmasını Farsça yazmıştır. Ancak Murad (h. 990/1582) zamanında çalışması Türkçeye çevrilmiştir.”¹⁵⁹ Böylece İ. Y. Kraçkovskiy, dilin medeniyette kendine has bir rolü olduğunu göstermiştir.

Tarihi hadiseleri yazan yazarların kendi anılarında yazılan bilgiler hakkındaki görüşler daha önce zikredilmiştir. Buna rağmen bu yazarların içinde İ. Y. Kraçkovskiy’nin dikkatini çekenlerden biri Kutbüddin¹⁶⁰ (917-990/1511-1582) olmuştur. Kutbüddin “al-Bark al-Yemeni fi-l-Fath al-Osmani” adlı çalışmasında Portekizlerin Yemeni ele geçirdiğindeki anılarını zikretmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy onun çalışmasını şöyle eleştirmektedir: “Burada yazar herhalde pilotu¹⁶¹ aklama amacıyla onu sarhoş olarak sıfatlamıştır. Zira pilot Franklara yardım ettiğinde kafası ayık olmamıştır. Ayrıca yazarın çalışmasında bir de yanlışlığı bulunmaktadır. O hatanın doğrusu Yeni Goa inşaatına kadar 1507 yılında Hürmüz ve Albuquerque fethedilmiş olmasıdır.”¹⁶² Herhalde bu yanlışlık bir şehrin fetih tarihi veya o konudaki yanlış ifadesi hakkında söylenmiş ifadelerdedir. Böylece Müslümanlar kendi çalışmalarında Portekizlerin Müslüman topraklarını fethi ile ilgili çalışmalar yazmışlardır.

İ. Y. Kraçkovskiy Müslümanların bu fethi karşı mücadelede bulunduğunu söylemektedir. Buna örnek olarak Portekizlerle iş yapan Ali Reis adlı denizci ve tarihte tanınan bir şahıs hakkında şöyle bahsetmektedir: “Sidi Ali Reis 1522 yılında Kıbrıs kuşatmasına katılmıştır. Barbaros Hayreddin Paşa¹⁶³ ile birlikte kuzey Afrika sahilinde savaşmıştır. 1548 yılında Kafkas ve Azerbaycan’dan İran’a yol tutan Sidi Ali Reis ve Süleyman birlikte ikinci sefere çıkmışlardır. Ayrıca Süleyman’ın üçüncü seferine de

¹⁵⁸ Ali el-Ekber-i Hitai – XVI yüzyıl başlarında Çin’e giden ve gözlemlerini “Hitainame” adlı Farsça eserinde toplayan Osmanlı seyyahı. Bkz. Fırlı Ethem Ruhi, “**Ali el-Ekber**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 2, TDV. Yayınları, İstanbul, 1989, s. 390.

¹⁵⁹ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 522.

¹⁶⁰ Kutbüddin el-Mekki en-Nehrevali – Mekke’ye ve Yemen’ dair eserleriyle meşhur olan tarihçi, hadis ve fıkıh âlimi. Bkz. Seyyid Eymen Fuad, “**Kutbüddin el-Mekki en-Nehrevali**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 32, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, s. 547-548.

¹⁶¹ Burada İ. Y. Kraçkovskiy “pilot” altında, daha öncede zikredildiği gibi, kaptanın eli altında olan kılavuz görevini yapan şahısı kast etmektedir.

¹⁶² Kraçkovskiy, **a. e.** s. 556.

¹⁶³ Hayreddin Paşa Barbaros (ö. 953/1546) – ünlü Türk denizci ve kaptanıdır. Bkz. Turan Şerafettin, “**Hayreddin Paşa Barbaros**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 65-67.

katılmıştır.”¹⁶⁴

Ali Reis bu seferlerde gösterdiği cesareti yüzünden Süleyman’ın güvenini kazanmıştır. Bu yüzden kendisini kuşatma altında kalan Müslümanları kurtarma amacıyla yeni bir sefere yollamıştır. İ. Y. Kraçkovskiy bu konudan şöyle bahsetmektedir: “Süleyman 961/1553 yılında Portekizlere mağlup olan Türk-Mısır filosunu Basra’dan Süveyş’e götürmesi emrini Ali Reis’e vermiştir. Herhalde bu Portekizlere karşı son mücadelelerden biri olmuştur. 1538 yılında İran koyu ve Hint Okyanusu’na doğru Portekizlere karşı Türk filosunu yollamışlardır. Ancak onlar yenilmişlerdir ve tek sonucu Cidde şehri Türklerin olmuştur. 1553 yılında Türk-Mısır filosu Süveyş’ten Umman’a yönelmiştir. Burada Maskat’ı almışlardır; ancak Hürmüz’ü alamamışlardır. Dolayısıyla iki kadirga Mısır’a gidip kurtulmuştur, on beşi ise Basra’da kapalı kalmıştır. Bun kadirgaların Süveyş’e götürülmesi emri Ali Reis’e verilmiştir. Onun kahramanlığına rağmen niyeti bozulmuştur: filosu parçalanmıştır, çünkü Portekizler onlardan daha güçlü hale gelmiştir. Ali Reis on beş filodan sadece on civarında kalan filosunu Gucerat’taki Surat’a getirebilmiştir. Burada onların gemileri Surat Hükümdarı tarafından satın alınmış ve bedellerinin İstanbul’a gönderileceğini söylemiştir. Böylece Ali Reis ve onunla beraber 50 civarında levent karayoluyla vatanına dönebilmişlerdir.”¹⁶⁵

Ali Reis bu seferlerden dolayı halk için bir kahraman olmuştur. Ancak aynı dönemde yaşayan bir başka kahraman ise Piri Reis’dir. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “Piri Reis¹⁶⁶ tanınmış denizci Kemal Reis¹⁶⁷ (ö. 916/1510)’in yeğeni olduğu için, Kemal Reis onun küçük yaşından itibaren denizlerde büyümesine vesile olmuştur. 892/1487 yılında Sultan, Kemal Reis’i Granada’ya yardımı için yollamıştır. Bu sefere Piri Reis de katılmıştı. Ancak bu sefer tamamlanamamıştır. Piri Reis Portekizlerle savaşmak için filosunu Süveyş’ten İran koyuna götürmüştür. 945/1538 yılında Aden, 959/1551 yılında Maskat Türklere bağlamıştır ve aynı amaçla Hürmüz kuşatılmıştır. Ancak kuşatma başarısız olmuştur. O sadece üç gemisini Süveyş’e götürüp koruyabilmiştir. Piri Reis bu durumdan dolayı itham edilmiş ve bunun yüzünden Kahire’de mahkemeye verilmiştir. Bu mahkeme sonucunda Piri Reis 962/1554 yılında veya daha erken bir tarihte

¹⁶⁴ Kraçkovskiy, a. e. s. 570.

¹⁶⁵ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 570.

¹⁶⁶ Piri Reis (ö. 960/1553) – Kitab-ı Bahriyye müellifi ünlü Osmanlı haritacı ve denizcisi. Bkz. Bostan İdris, “**Piri Reis**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 34, TDV. Yayınları, İstanbul, 2007, s. 283-285.

¹⁶⁷ Kemal Reis – II. Bayezid döneminin Türk denizcisi. Bkz. Bostan İdris, “**Kemal Reis**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 25, TDV. Yayınları, İstanbul, 2002, s. 226-227.

idam edilmiştir.”¹⁶⁸

f. XVII-XVIII. Yüzyıllardaki Tarihi Hadiseler

İslam dini ilme çağırıldığı için Araplar farklı ülkelere gidip yeni bilgileri toplayıp kendilerini çeşitli alanlarda geliştirmişlerdir. Aynı zamanda ilmin gelişmesine savaş ile darbeler de yardımcı olmuştur. Ancak Araplar kendi otoritesini kaybedince öne başka Müslüman devletler çıkmaya başlamıştır. Buna örnek olarak Osmanlı Devleti gelmektedir. Osmanlılar Arapların medeni mirasını devam ettirmişlerdir. Bundan dolayı onların Araplarla ortak problemleri olmuştur. Bu problemlerden birisi ilmi konularda çıkan tartışmalardır. İ. Y. Kraçkovskiy bundan şöyle bahsetmektedir: “Arapların teorileri ile pratikleri arasında farklılıklar olmuştur. Bu yüzden bilim adamları ortak görüşe gelemeyip haritayı icat edememişlerdir. Bu sıkıntılı durumdan dolayı Sultan IV. Murad (1623-1640) Türkiye’ye gelen Hollandalı Arabist Golius’a müracaat etmiştir. Sultan IV. Murad ondan tüm Osmanlı İmparatorluğu’nun haritasını yapmasını istemiştir.”¹⁶⁹ Böylece Sultan IV. Murad bu durumu çözmüştür.

Yukarıda zikredildiği gibi Arapların görevini Osmanlılar sürdürmeye başlamıştır. Bu yüzden Arapların ellerinde son kozları olarak sadece kutsal şehirleri kalmıştır. İ. Y. Kraçkovskiy bu konudan şöyle bahsetmektedir: “XVII. yüzyılda Arap ülkelerinin çoğu Türk Devletinin vilayeti olmuştur. Böylece Arap ülkeleri siyasette ikinci planda kalmışlar ve hatta siyasetten uzaklaşmışlardır. Ayrıca seyyahlar Arabistan’ın “kutsal şehirleri”ne seferleri devam ettirse de, siyasi ve idari merkez İstanbul olmuştur. Müslümanların ibadet merkezi olarak Mekke olmuş, Hıristiyanlar için Kudüs ve Sina olmuştur. Bu yüzden insanlar ibadetlerini yerine gidermek için Mekke, Kudüs ve Sina’ya gitmektedirler.”¹⁷⁰ Hıristiyanların hacca gitmeleri İ. Y. Kraçkovskiy’nin dikkatini çekmiştir. Çünkü Hıristiyanlar daha sık ve çok sayıda hac hareketine başladıkları için, bu durum, konuya vurgu yapmasına sebep olmuştur.

Ayrıca Hıristiyanlık ve İslam dini arasında çıkan mücadeleler yüzünden halk zorluklar görmüştür. Örnek olarak, devletin çıkardığı kanunları yanlış görmeleri ve bu yüzden halkın çeşitli olumsuz tepkiler göstermesi verilebilir. İ. Y. Kraçkovskiy bundan şöyle bahsetmektedir: “XVII. yüzyılda Yemen’in başkentinde yaşayan sakinlerin hayatları

¹⁶⁸ Kraçkovskiy, a. e. s. 576.

¹⁶⁹ Kraçkovskiy, *Arabskaya*, s. 548.

¹⁷⁰ Kraçkovskiy, a. e. s. 679.

zormuş; çünkü bu şehir kendisinde iki dünyayı barındırmaktadır. Bunlardan birisi İslam ve ikincisi Hıristiyanlıktır. Ayrıca devletin İslam'ı yeni kabul edenleri desteklenmesi bazı sakinlerin olumsuz tepki göstermesine neden olmuştur. Bunun sonucunda İslam'a karşı çıkan kişiler tarafından Yemen'de iki defa yangın çıkartılmıştır.”¹⁷¹

Müslümanlar bu sorunu çözmeye çalışmışlardır, bu yüzden de Müslümanlar ile Hıristiyanlar ayrı bölgelerde yaşamışlardır. İ. Y. Kraçkovskiy bundan şöyle bahsetmektedir: “Abbasiler dinler arasında bulunan mücadelesinde başarılı olmuşlardır. Örneğin Gondar'daki şehrinde sakinler arasında sadece Müslümanlar bulunmaktadır. Bir başka yerde de sadece Şafii mezhebini¹⁷² tutan Müslümanlar yaşamışlardır. Bizzat Gondar'da bir Müslüman Mahallesi bulunmaktadır. Bunun nedeni ise 1678 yılında çıkan kararname olmuştur. Bu kararnameye göre Müslümanlar ile Hıristiyanların bir yerde yaşaması yasaklanmıştır. Böylece iki dine bölünen sakinler ayrı hayat sürmüşlerdir.”¹⁷³

Doğu ile Batı ve Hıristiyan ile Müslüman arasındaki münasebetler her zaman olmuştur. Tarihte gerçekleşen hareketlerin amacı ya siyaset ya da dindir. Bu hareketlerin sonucunda ve insanların farklı kültürlere mensup olduğundan dolayı dinler çeşitli tarikatlardan ve mezheplerden oluşmuştur. Bu yüzden insan ister istemez çevresinden etkilenmektedir. Buna rağmen bazı şahıslar etrafındaki düşünceleri doğru sanmadan hakikati aramıştır.

Hakikati arayan şahıslardan biri XVIII. yüzyılında yaşayan Beyn al-Abidin adlı bir derviş olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy ondan şöyle bahsetmektedir: “Beyn al-Abidin 1194/1780 yılında Şemah'ta (Kafkas) doğan bir Farstı. Beş yaşında babası ile Kerbel'e (Irak) göçmüşlerdir. Burada aşırı Şii mezhebine mensup olanlar yaşamışlardır. Beyn al-Abidin 17 yaşında genel Skolastik felsefeyi öğrenmiştir. Ancak bilgilerinden memnun olmayıp hakikati aramaya gitmiştir. Beyn al-Abidin hakikati ararken derviş olmuştur. O farklı ülkelerde dolaşmasına rağmen gerçeği bulamamıştır. Bir de İslam'ın farklı dalları olduğunu gizlememektedir. O tipik derviş – kuşkucudur.”¹⁷⁴ Buna rağmen tüm dervişler

¹⁷¹ Kraçkovskiy, **Arabskaya**, s. 713-714.

¹⁷² Şafii mezhebi – dört büyük Sünni fıkıh mezhebinden biridir. Bkz. Aybakan Bilal, “**Şafii Mezhebi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 38, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, s. 233-247.

¹⁷³ Kraçkovskiy, **a. e.**, a. y.

¹⁷⁴ Kuşkucu sözde açık bir biçimde kanıtlanmamış her şeyden kuşkuya düşen, şüpheli, septik. Felsefede, Kuşkuculuk yanlısı olan, septik anlamına gelmektedir. Bkz. **Türkçe Sözlük**, C. 2, 9. Baskı, Türk dil kurumu, Ankara, 1998, s. 1423.

mutaassıp olmamıştır.”¹⁷⁵

İ. Y. Kraçkovskiy İslam'dan başka dinlerde olan farklı dallar olduğunu ve bazı dalların aşırı boyutlara ulaştığını görmektedir. Buna rağmen İslam dininin eski dönemindeki ile aynı olmadığını söylemektedir. Bir de onun zaman içerisinde değişime uğradığı düşüncesindedir. Ancak bunlara rağmen İ. Y. Kraçkovskiy İslam Tarihini incelerken sadece kendi düşüncesine dayanmamaktadır. Bu usulü ile o başka oryantalistlerden ayrılmaktadır. O kendisinin akademisyen veya bilim adamı olduğunu hiçbir zaman unutmamaktadır.

¹⁷⁵ Kraçkovskiy, a. e. s. 536-538.

SONUÇ

Bu araştırmada İ. Y. Kraçkovskiy'nin hayatı, eserleri ve İslam tarihçiliği incelenmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin (1883-1951) yaşadığı zaman diliminde devrimler, savaşlar ve dine karşı baskılar olmuştur. Bunlara rağmen İ. Y. Kraçkovskiy 1920-1929 yılları arasında 80 rapor ve 164 eser yazmıştır. Bu bibliyografi listesi İ. Y. Kraçkovskiy'nin vefatından sonra çıkmıştır. O çalışmada 1904-2007 yılına kadar yayınlanan eserleri gösterilmiştir. İ. Y. Kraçkovskiy'nin çalışmalarının sayısı 815'i bulmaktadır. Orada eleştiri yazıları, tercümele ve başka tür yazmalar bulunmaktadır.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin ilk öğrendiği dil Özbekçe olduğundan dolayı o dilin Farsça ve Arapça kelimeler içermesi nedeni ile kendisine daha yakın olan Arap ilim dalını seçmiştir. Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy'nin ikinci ana dilinin Rusça olması onun Doğu ilimleri üzerinde çalışmasını engellememiştir. Bununla birlikte o babasından geçen Rus kültürünün gelişmesi ile birlikte Arap kültürünü Ruslara ulaştırmaya çaba harcamıştır. Dolayısıyla o iki dünya arasında bir köprü gibi olmuştur. Bu yüzden başka bilim adamlarından farklılık göstermiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin en zor ve kapsamlı çalışmalarından birisi “Arap Coğrafi Edebiyatı” olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy'nin bu çalışmayı yapmasının amacı Rusya'ya ve başka devletlere Arapların kültürünü tanıtmak ve onların ne kadar bilgili olduğunu göstermektir. Aynı zamanda Arapların ve Müslümanların çalışmalarında bulunan bilgileri toplayıp yazmak noktasında kendini borçlu hissetmiştir. Böylece bu çalışmasında Arapları ve ileride onların usulü ile devam eden başka milletlerin çalışmalarını da ele almıştır. Bu çalışmasında İ. Y. Kraçkovskiy Müslümanların yaptığı keşiflere ve fetihlere dikkatini vermiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy Arapların keşiflerinden bahsederken, Kristof Kolomb adlı denizciden de bahsetmiştir. Çünkü onun kullandığı kitapta Arapların açtığı teoriler bulunmaktadır; ancak o bunun farkında olmamıştır. Dolayısıyla İ. Y. Kraçkovskiy'e göre Yeni Dünyanın keşfinde Arapların katkısı olmuştur.

Ayrıca günümüzde kullanılan bilgisayarlarda bile Müslümanların payı bulunmaktadır. İ. Y. Kraçkovskiy bu keşiflere yardımcı olanlardan bazılarında, ez-Zerkali ve el-Harezmi'den söz etmiştir. Ez-Zerkali Hindu sistemini, Toledo tablosunu ve usturlabı

geliştirmiştir. Ayrıca ileride usturlap sistemini geliştirince mekanik saatin temeli ortaya çıkmıştır. El-Harezmi ise cebirde onluk sistemi kullanmıştır. Böylece bilgisayarda kullanılan 0 ve 1 dili, usturlabın benzeyen sistemi bugün de aktüel şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla Araplar tercüme yapıp, elde ettikleri bilgileri kullanarak her bilim dalında keşif yapmışlardır. Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy'e göre Arapların bu kadar hareketli olmalarına İslam dininin ilme verdiği önemin yeri büyüktür. Hatta onlar her ilim dalında gerçekleştirdikleri gelişmeleri kıyaslamak için karşılarında muhatap dahi bulamamışlardır.

Bununla birlikte İ. Y. Kraçkovskiy'nin önemli tercümeleri de bulunmaktadır. Örneğin, Müslüman dünyasında önemli yeri olan Kur'ân-ı Kerim'in tercümesini yapmıştır. Bu tercüme İ. Y. Kraçkovskiy'nin vefatından sonra bile aktüel olmayı sürdürmüştür ve onu en güzel Rusça Kur'ân meali olarak tespit etmek mümkündür. Bunun nedeni ise mütercimnin orijinal metni kullanarak, metne en yakın olan dili seçmesidir.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin çeşitli çalışmalarında geçen İslam Tarihi ile ilgili görüşleri bu araştırmada incelenmiştir. Örneğin, İ. Y. Kraçkovskiy'e göre İslam Tarihi 622 yılında Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti ile başlayıp ve 632 yılında onun vefatı ile tamamlanmaktadır. Sonra ikinci dönem 632-661 yılları arasında geçen Hulefa-i Raşidin dönemi olmuştur. Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy'e göre bu dönem İslam Tarihinin en parlak dönemidir.

İslam Tarihinin üçüncü dönemi ise Emeviler dönemidir. İ. Y. Kraçkovskiy Emeviler dönemini iki devreye ayırmaktadır. Birinci devri Şam merkezli 661-750 yılları, ikinci devri Kurtuba merkezli 756-1031 yılları olarak tasnif etmiştir.

İslam Tarihinin dördüncü dönemi 750-1258 yıllarında Abbasiler dönemi olmuş, sonraki dönem ise Osmanlıların dönemi olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy Osmanlı döneminin tarihini belirtmemesine rağmen, bu dönemin 1300-1922 yılları arasında sürdüğünü ifade etmektedir. Çünkü çalışmalarında geçen ifadeler bu tarihe denk gelmektedir. Ayrıca İslam Tarihi Osmanlı dönemiyle tamamlanmıştır.

İslam Tarihindeki dönemler arasında diğer devletlerin dönemsel yerleri bulunmaktadır. Örneğin: Moğollar, Selçuklular, Eyyubiler v.b. devletlerin İslam Tarihi için önemli katkılarda bulunduğu ifade edilmektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy İslam Tarihini eleştirirken tarihte önemli rol alan şahıslarından da söz etmiştir. Örneğin, İslam Tarihine önemli katkılarda bulunan halifelerden bahsetmiştir.

Bunlar arasında Haçlılardan Kudüs'ü yeniden Müslümanlara teslim eden ünlü Salahaddin-i Eyyubî önemli bir yer tutar.

Aynı zamanda dini ve siyasi görüşleri yürüten hareketlerden ve onların temsilcilerinden de söz etmiştir. Örneğin İ. Y. Kraçkovskiy, Haricilerin hareketini eleştirmiştir. Ona göre bu hareketin uzun ömürlü olmasının nedenlerinden biri Haricilerin bütün insanların ve milletlerin eşit olduğunu sloganlaştırmaları olmuştur. İkinci nedeni ise Haricilerin gizli savaş tekniğini kullanmalarıdır. Ancak Haricilerin sonunun gelmesinin nedenlerinden birisi içlerinden bazı grupların ayrılmasıdır. İlk olarak bu ayrılan gruplar arasında Farisîlar bulunmaktadır. İ. Y. Kraçkovskiy bunun nedeninin savaşta Haricilerin başarısız olacağı düşüncesi ile daha güçlü tarafa geçmelerinden kaynaklandığını söylemektedir.

Müslümanlar İslam'ı yaymak için türlü bölgelere ulaşmışlardır. Bu tür hareketler sonucunda her iki taraf da etkilenmiştir. İlk olarak kültürel etkileşim olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy'nin düşüncesine göre de bu tür hareketler sonucunda Müslümanlar ve fethedilen bölgedeki halk birbirlerinden etkilenmişlerdir. Buna canlı delil Kurtuba olmuştur. Burada yerlilerin ağır bir şekilde etkilenmesi papazları telaşlandırmıştır. Çünkü yerlilerin Arap dillerinde konuşmaları ve Arapça şiirler, mektuplar yazmaları, onların Arap dilinin esiri olduğunu göstermiştir.

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre bu kültürel açıdan etkilenme tek taraflı olmamış, çünkü Arapların yeterli derecede etkilenmesi, onların çalışmalarında da görülmektedir. Bu tür çalışmalar sırasında yeni ilimler de ortaya çıkmıştır. Sonra bu ilimlerde ulaşılan görüşleri hayat felsefesi olarak kullanan gruplar oluşmuştur. Örneğin, kelamî görüşlerin kendisini kapsayan Mutezile Rasyonalizminin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre Mutezile mezhebi IX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu mezhebin mensupları önceden sapkın olarak ilan edilip zulme uğratılmıştır. Sonra bu mezhebin devlet tarafından desteklenmiş olması ehl-i sünnet âlimlerini çıkmaz yola sürüklemiştir. Ancak devletin hükümdarı değişince bu mezhebe olan bakışı da değişmiştir ve bu mezhep yeniden sapkın bir mezhep olarak görülmüştür.

İ. Y. Kraçkovskiy İslam dininde bu tür mezheplerin ortaya çıkmasını normal olarak kabul etmektedir. Çünkü onun görüşüne göre her dinin ilk zamanları ile sonrasında yaşayan insanların görüşleri ve hareketleri aynı değildir. Ona göre Hz. Peygamber'in ve Hulefa-i Raşidin dönemindeki Müslümanların dini, gerçek İslam dinidir. Çünkü o

dönemlerde Müslümanlar daha merhametlidir. Buna rağmen tarihte meşhur olan bazı şahısların İslam dinine eski birliğini kazandırmaya çalıştığını ve dinin gerçek görüşlerinin geri dönmesine yardımcı olduğunu da reddetmemektedir.

İ. Y. Kraçkovskiy İslam Tarihi çalışmalarını araştırırken bulduğu bilgiler kendisinin bazı görüşlerini değiştirmiştir. Örneğin, İbn Munkız'ın "İbretler Kitabı"nı tercüme ettikten sonra görüşleri değişmiştir. Bu çalışmada yazar; Müslüman kadınlarından bahsetmiş ve onun söylediğine göre onlar erkeklerden daha iyi savaşmışlardır. Böylece yazar İ. Y. Kraçkovskiy'nin düşüncesini değiştirmiştir.

Aynı zamanda İ. Y. Kraçkovskiy Doğu ile Batı'yı kıyaslarken Doğu'yu daha ileri koymaktadır. Bunun nedeni ise XII. yüzyılda Müslümanların daha gelişmiş bir dönemde olduğunu düşünmesidir. Bunu açıklamak için Müslümanların günlük hayatı ve onların ilme önem vermesinden bahsetmektedir. Böylece İ. Y. Kraçkovskiy'nin Müslümanların karanlık içerisinde hayat sürmediğini, onların ilim peşinde olduğunu birkaç defa vurgulaması, onun bundan etkilendiğini göstermektedir.

Ayrıca İ. Y. Kraçkovskiy'e göre XI-XII. yüzyılda Müslümanlar ideal birliğini kaybetmeye başlamışlardır. Dolayısıyla İslamî devletlerin birliği zayıflamış ve bu sırada Selçukluların Abbasiler üzerindeki etkin konumunda da değişiklik meydana gelmiştir. Bütün bu olaylar olduğu sırada Avrupa'da Haçlı seferleri düzenlenmeye başlamıştır.

Haçlı Seferlerinin amacı Kudüs'ü tekrar fethetmek ve Hıristiyanlığı yaymaktır. Bu amaçlarına ilk seferlerinde erişmişlerdir. Hatta Müslümanların ellerindeki hazinelerine de el koymuşlardır. Müslümanların bu savaşa hazır olmamasının İ. Y. Kraçkovskiy'e göre nedeni onlara samimiyetle bakmaları ve kendi aralarında eskisi gibi birlik sağlayamamalarıdır. Bu durumu değiştirmek için Müslümanlar öncelikle kendi birliklerini yeniden kazanmak ve görüşlerini değiştirmek zorundadırlar. Bu hedeflere ancak Salahaddin-i Eyyubî ulaşabilecektir. O öncelikle mezheplere ayrılmış İslam devletlerini yeniden fethetmiştir. Sonra büyük ordusuyla başarılı stratejiler kullanarak Haçlı seferlerini durdurmuştur. Böylece Salahaddin-i Eyyubî Müslümanların eski birliğini sağlamıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy'nin ifade ettiği gibi; 1264 yılından itibaren Araplara hükmeden sadece Granada kalmıştır. Dolayısıyla Arapların eski gücü azalmıştı, bu yüzden de onların topraklarını yeniden fetheden Memluklar Sultanlığı ortaya çıkmıştır. Her devletin bir düşmanı olduğu gibi Memlukların da düşmanı Moğollar olmuştur. Bu yüzden başka devletlerle uğraşmaya çok çaba harcamamıştır. XV-XVI. yüzyılda Memluk Sultanlığı

kendi birliğini kaybetmişti. Bu dönemde Memlukların iç mücadelesi sürmüş ve hükümdarlar isyan sebebiyle sık değişmişti. Böylece devlet malî krize uğramıştı. Hükümdarlar bu krizi gidermek için çeşitli hareketlerde bulunmuştur. Aynı zamanda Osmanlılar ve Şah İsmail arasında mücadele olmuştu. Memluklar ise önceleri tarafsızken, daha sonra Şah İsmail ile ittifak kurmuştur. Dolayısıyla Osmanlılara karşı tarafta yer aldığı için Osmanlılar ile Memluklar arasında mücadele başlamasına neden olmuştur. Osmanlılar Memlukların topraklarını yavaşça fethetmişlerdir. Osmanlı Devleti Memlukların malî krizini giderip, halka yardımcı olmuştur.

Bunlara rağmen 1465 yılında İslam merkezi olarak sadece Granada kalmıştır. Ayrıca Hıristiyanlar Müslümanlarla birlikte yaşadığı topraklarda artık Arap şiirlerinin ve dilin güzelliğinin tesiri altından kalmamaya başlamışlardır. Dolayısıyla devletlerde dinî iç savaşlar başlamıştır. Bu durum o kadar ağırlaşmıştır ki XV. yüzyılın sonlarında Granada Müslümanların elinden alınmıştır.

Granada'daki Müslümanlar Osmanlılardan ve Afrikalılardan yardım beklemişlerdir, ancak iki ay sonra bu ümitleri kesilmiştir. Böylece Müslümanlar Granada'yı kaybetmişlerdir. Daha sonra Osmanlılar onu yeniden fethetmeye çalışsa da amacına ulaşamamıştır.

Granada'nın düşmesi ile Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfi aynı zamana denk gelmiştir. Vasko da Gama Hindistan'a yelken açmıştır. Bu olaylara tepki vermeyen ve hareketsiz durumda olan Araplar İ. Y. Kraçkovskiy'i üzmektedir. Çünkü o kadar büyük ve önemli çalışmalar yazan, keşiflerde bulunan Arapların hareketsiz duruma düşmesi, onlara karşı hayranlıkla birlikte saygı hislerini besleyen İ. Y. Kraçkovskiy'i üzmüştür.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti gittikçe genişlemiştir. Ayrıca denizcilikte de gelişmiştir. Tarihte tanınan denizcilerin cesur hareketleri İ. Y. Kraçkovskiy'nin de dikkatini çekmiştir. O Ali ve Piri Reis adlı denizciler hakkında bazı bilgiler paylaşmıştır. Onların ikisi de Portekizlilere karşı savaşmışlardır. Piri Reis, işi sonuna kadar yürütemediği için yardımına Ali Reis gelmiştir, ancak Portekizliler daha güçlü olduğu için sadece birkaç şehri fethedip geri dönmek zorunda kalmışlardır.

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre Osmanlılar ilerledikçe güçlenmiştir ve dolayısıyla Araplar kendi otoritesini kaybetmiştir. Arapların ellerinde sadece kutsal şehirleri kalmış ve toprakları Osmanlıların vilayeti derecesinde olmuştur.

Müslümanların Hıristiyanlarla aynı devlette yaşamaları bazen halk arasında çeşitli

tepkilere yol açmıştır. Örneğin İ. Y. Kraçkovskiy'nin dikkatini çeken bir hadise, Yemen'deki halkın birkaç defa yangın çıkarması olmuştur. İ. Y. Kraçkovskiy'e göre devletin İslam'ı kabul edenlere karşı destek vermelerine gayrimüslimler böyle tepki göstermişlerdir. Ancak bu sorunu etkili şekilde çözenler de bulunmuştur. Buna İ. Y. Kraçkovskiy'nin verdiği örnek Abbasi hilafetiydi. Çünkü o dönemde Müslümanlar ile Hıristiyanlar ayrı bölgelerde yaşamışlardı. Dolayısıyla halkın olumsuz tepki vermesi engellenmişti.

İ. Y. Kraçkovskiy'e göre gerçek İslam dini, Hz. Peygamber ve dört halife dönemindedir, sonraları ise yükseliş ve inişlerle sürmüştür. Dolayısıyla bugün ortada olan dinin ilk dönemdeki ile aynı olmadığını ifade etmektedir. Bunlara rağmen çalışmalarında İslam'a dair görüşlerinde objektif davranmaya çalışmıştır.

İ. Y. Kraçkovskiy kendisi Ortodoks dinine mensup olmasına rağmen, tarihi incelerken Batılıları öne koymamaktadır. Aynı zamanda o, İslam Tarihini incelerken sadece kendi düşüncesine dayanmamış, ortada bulunan âlimlerin görüşlerini de araştırıp objektif davranmıştır. Bu usulü ile o başka oryantalistlerden ayrılmaktadır. Çünkü o kendisinin akademisyen veya bilim adamı olduğunu hiçbir zaman unutmamıştır. Bunlara rağmen o, hayatının son zamanlarında, başarısız bir hayat sürdüğünü ifade etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- ABU Hasan an-Nadavi, **Şto Poteral Mir po Priçine Othoda Musulman ot İslama**, İzd. Ansar, Moskova, 2006.
- AKPINAR Ali, **Kur'an Coğrafyası (Kur'an'da Yer Adları)**, 1. Baskı, Ankara, 2002.
- APAK Adem, **Anahatlarıyla İslam Tarihi II (Hülefa-i Raşidin Dönemi)**, C. 2, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- **Anahatlarıyla İslam Tarihi IV (Abbasiler Dönemi)**, C. 4, 2. Baskı, Ensar Neşriyatı, İstanbul, 2011.
- ATEŞ Süleyman, **Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri**, Cilt 10, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1975.
- AYVERDİ İlhan, **Asırlar Boyu Tarihi Seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözcük**, C. 3, Kurbbaltı Neşriyatı, İstanbul, 2005.
- BAYRAKDAR Mehmet, **İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi**, 7. Baskı, TDV. Yayınları, Ankara, 2012.
- **Bibliograficeskiy Slovar Oteçestvennih Vostokovedov**, 2. Baskı, "Nauka", Moskova, 1995.
- **Bilime Yön Veren İslam Alimleri**, C. 1, Akıt, İstanbul, 1996.
- **Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya**, Cilt 13, 3. Baskı, Moskova, 1973.
- BROKGAUZA F. A. – EFRONA İ. A., **Ensiklopediceskiy Slovar: v 86 tomah**, Cilt 82, Saint Petersburg, 1890-1907.
- BUDIKO M. İ. – KONNDRAT'EV K. Y., **Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya**, Cilt 1, Moskova, 2001.
- CENNETOĞLU Sadik, **Ömer Hayyam Büyük Türk Şairi ve Filozofu**, Tuba Matbaası, İstanbul, 1989.
- ÇAVUŞ Rezmi, **Tarihte İlginç Gerçekler**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÇEÇELNİTSKIY A. M., **Praistoriya Naçinayetya u Predelov Mira**, Terra-Knijnyy Klub, Moskova 2005.
- ÇETKİ, **Literaturno-Filosofski Journal**, №1-2, Moskova 2011.

- DEMİRBAŞ Mehmet Ali, **Dinimiz İslam “Kur’ân-ı Kerim”**, İstanbul, 2011.
- DOĞAN D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, 1. Baskı, Birlik yayınları, Yenişehir-Ankara, 1981.
- **Temel Büyük Türkçe Sözlük**, Bahar Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1994.
- DOLİNINA A. A., **Arabeski: İzbranniye Naucniye Stat’i**, Nestor-İstoriya, Saint Petersburg, 2010.
- **Nevolnik Dolga**, Tsentr “Peterburgskoe Vostokovedeniye”, Saint Petersburg, 1994.
- **Ensiklopedičeskiy Slovar Brokgauza I Efrona: v 86 tomah**, Cilt 82, Saint Petersburg, 1890-1907.
- FEDOROV A. V., **Osnovi Obschey Teori Perevoda. Vısshaya Şkola**, Moskova, 1983.
- GOLUB V. T., **Yulian Fomiç Kraçkovskiy: Biografiçeskiy Oçerk**, Vilna, 1904.
- **Grolier İnternational Americana Encyclopedya**, C. 9, Grolier Incorporated-Sabah, İstanbul, 1993.
- HİTTİ K. Philip, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Tuğ Salih, C. 3, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980.
- **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Tuğ Salih, İFAN, İstanbul, 2011.
- HİZMETLİ Sabrı, **İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1991.
- İBN al-Mukaffa, **Kalila i Dimna**, çev. V. Şidfar, Hudojestvennaya Literatura, Moskova, 1986.
- İBN Hazm, **Güvercin Gerdanlığı**, çev. Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002.
- **Ojereleye Golubki**, çev. M. Salye, editör İ. Y. Kraçkovskiy, Vostochnaya Literatura Yayınevi, Moskova, 1957.
- İSMAİL Raci el-Faruki – LUIS Lamia el-Faruki, **“İslam Kültür Atlası”**, çev. Mustafa Okan Kibaroğlu, Zerrin Kibaroğlu, İnkılab Yayınevi, İstanbul, 1999.
- KAMALOV İlyas, **Avrasya Fatihi Tatarları**, 1. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007.

- KARAMAN Hayreddin – Çağrıcı Mustafa v. b., **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, C. 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012.
- KOLTSOV A. V., **Uçenye Leningrada v Godı Blokadı (1941-1945)**, Bilim Akademisi Basımı, Moskova-Leningrad, 1962.
- KRACHKOVSKI I. Iu., **Istoia Arabskoi Geograficheskoi Literatury**, translated from Russian into Arabic Sallah eddin Hashim, Dar Al – Garb Al – Islami Beyrouth, Moskova-Leningrad, 1957.
- KRAÇKOVSKIY İ. Y., **Arap Geografiçeskaya Literatura**, Vostoçnaya Literatura RAN Yayınevi, Moskova, 2004.
- **Arabskaya Kultura v İspanii**, Moskova – Leningrad 1937.
-**“Blagodatny Ogon” po Rasskazu al-Biruni i Drugih Musulmanskiy Pisateley X-XIII v.**, Cilt 3, 3 baskı, Hristiyanskiy Vostok, Saint Petersburg, 1915.
-**(1883-1951) “Bibliograf. Ukazatel”**, ed. N. V. Kolpakova, Saint Petersburg, 2007.
-**İzbranniye Soçineniya**, Cilt II, AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1956.
-**İzbranniye Soçineniya**, Cilt III, AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1956.
-**İzbranniye Soçineniya**, Cilt V, AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1958.
-**İzbranniye Soçineniya**, Cilt VI, AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1960.
-**İstoriya Arabskiy Literaturı i Ee Zadaçi v SSSR// Trudı Pervoy Asotsiasii Arabistov**, AN SSSR, Moskova-Leningrad, 1937.
-**Koran**, İKPA, Moskova, 1990.
- **Koran**, Yazıçısı, Baku, 1990.
-**Nad Arabskimi Rukopisyami**, 4. baskı, Moskova-Leningrad, 2011.
-**(Materialı k Bibliografii Uçenih SSSR)**, Bilim Akademisi Basımı, Moskova-Leningrad, 1949.
- KRAMERS J. H., **Coğrafya ve Ticaret**, çev. Murat Ağari, İslami Araştırma Dergisi, C. 16, Sayı: 4, 2003.

- **Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Cilt III, Ankara, 2012.
- KURTULUŞ Rıza, “**Krackovskij İgnatij Julianovic**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 26, İstanbul, 2002, s. 286.
- KUZNETSOVA N. A., **Vostokovedeniye**, Bolşaya Sovetskaya Ensklopediya, Cilt V, Moskova, 1971.
- LİPİÇ T. İ., **K Karakteristike Slavyanofilstva**, Nauçniye Vedomosti Bolgorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: Filosofiya. Sotsiologiya. Pravo, №:4, Cilt 8, 2008.
- MİŞULİN A. V., **Vestnik Drevney İstorii**, Gosudarstvennoye Sotsial’no-Ekonomiçeskoye İzd., Moskova, 1938.
- OLDENBURG S. F., **Kultura İndii**, editör İ. Y. Kraçkovskiy, Nauka, Moskova 1991.
- **Orujiye Slova: Stat’i i Vospominaniya Sovetskiy Vostokovedov**, 1941-1945. Nauka, Moskova, 1985.
- ÖZTÜRK Hüseyin, **İslam Medeniyetinde Artonomi Bilginleri ve Dünya Bilim Tarihinde Katkıları**, İstanbul, 2010.
- **Pod Znamenem Markizma jurnal. № 7.**, 1937.
- PÜSKÜLLOĞLU Ali, **Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözcüğü**, 2. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004.
- RODLİCH Azade-Ayşe, **Volga Tatarları; Yüzyılları Aşan Milli Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- ROSOV V. A., **V. İ. Vernadskiy: Russkiye Vostokovedı Mıslı-İstoçniki-Pis’ma**, RAN, Saint Petersburg, 1993.
- RÜŞDİ Raşid, **İslam Bilim Tarihi I Astronomi**, C. 1, çev. Türkler Habip, İpar Cemile, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- **Problemi Arabskoy Kulturi: Pamyati Akademika İ. Y. Kraçkovskogo**, Sbornik Statey, Nauka Yayınevi, Moskova, 1987.
- SALYE M., **Tısaça i Odnı Noç**, ed. İ. Y. Kraçkovskiy, Hudojestvennaya Literatura, Moskova, 1959.
- SEMENOV D. V., **Hrestomatiya Razgovornovo Arabskogo Yazıka (Siriyskoe Nareçıye)**, ed. İ. Y. Kraçkovsky, İzd. Vostoçnovo İnituta İmeni A. S. Yenukidze, Leningrad, 1929.
- SEZGİN Fuat, **Bilimler Tarihçisi**, Timaş, İstanbul, 2010.

- **Tanınmayan Büyük Çağ; İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi'nden**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- ŞEŞEN Ramazan, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazılığ**, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- ŞEYBAN Lütfi, **Reconquista, Convivencia ve İnfluencia: Endülüs'te Müslüman – Hıristiyan İlişkileri**, Tarih ve Düşünce Dergisi, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- ŞUMOVSKİY T. A., **Vospominaniye Arabista**, Nauka, Leningrad, 1977.
- **U Morya Arabistiki**, Nauka, Moskova, 1975.
- **Türkçe Sözlük**, 2 cilt, 9 baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998.
- USAMA ibn Munkız, **Kniga Nazidaniya**, çev. M. Salye, ed. İ. Y. Kraçkovskiy, İzd. Vostoçnoy Literaturı, Moskova, 1958.
- ULYANOV N. A., **Peredvijenie Materikov**, Sovremennıe Zapiski, Moskova, 1922.
- **Vostok: Jurnal Literaturı**, Nauki i İskusstva, Moskova, Saint Petersburg, 1922-1925.
- WATT W. Montgomery – CACHİA Pierre, **Endülüs Tarihi**, çev. Şükürov Qiyas, 1. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2011.
- YAKİT İsmail – DIRAK ar. Gör. Nejdet, **İslam'da Bilim Tarihi**, Isparta, 2002.
- YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, **Kuran-i-Kerim ve Satır Arası Kelime Meal**, Konya, 2009.
- **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, Cilt 19, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1994.
- YİĞİT İsmail, **Memlukler (648-928/1250-1517)**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2008.
- YILDIZ Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 4, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988.
- YILDIZ Dursun, “**Abbad b. Ziyad b. Ebü Süfyan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 1, TDV. Yayınları, İstanbul, 1988, s. 13.
- YILMAZ İrfan – SEZGİN Fuat, **Yitik Hazinenin Haşifi**, 2. Baskı, İzmir, 2009.
- YUSHKEVİCH A. P. – RIBKİN G. F., **İstoriko-Matematiçeskiye İssledovaniya**, TOO Yanus Yayınevi, Moskova, 1995.
- ZİYA Şakir, **Şah İsmail ve Mezhepler Tarihi**, İstanbul Maarif Kitaphanesi,

İstanbul, 1983.

MAKALELER

- AĞIRAKÇA Ahmed, “**Musteşrik**”, Şâmil İslam Ansiklopedisi, Cilt VI, Akıt, İstanbul, 2000, ss. 99-100.
- “**Yecuc ve Mecuc**”, Şâmil İslam Ansiklopedisi, Cilt VIII, Akıt, İstanbul, 2000, s. 281.
- AĞIRAKÇA Ahmet, “**İbn Hatib en-Nasırıyye**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 30.
- AHMED Sayyid Maqbul, “**Ahmed ibn el-Macid**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 162-163.
- “**İbn Rüste**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 253-254.
- ALİYEV Salih Muhammedoğlu, “**İbn Fadlan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 19, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 477-479.
- ALPER Ömer Mahir – Durusoy Ali v.b., “**İbn Sina**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 318-358.
- APAYDIN H. Yunus – YAVUZ Yunus Şevki v. b., “**İbn Hazm**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 39-61.
- AVCI Casim, “**Mes’ûdi, Ali b. Hüseyin**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 29, TDV. Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 353-355.
- AYBAKAN Bilal, “**Şafii Mezhebi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 38, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 233-247.
- AYCAN İrfan, “**Muaviye b. Ebu Sufyan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 30, TDV. Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 332-334.
- AYKUT A. Sait, “**İbn Battuta**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 361-368.
- AZAMAT Nihat, “**Nasir-ı Hüsrev**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 32, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 395-397.
- BİLGE L. Mustafa, “**Hasan el-Vezzan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 16, TDV. Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 358-360.
- BOSTAN İdris, “**Kemal Reis**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 25, TDV. Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 226-227.

- BOSTAN İdris, “**Piri Reis**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 34, TDV. Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 283-285.
- CASİM Avcı, “**Haçlı Seferleri**”, Işın Demirkent, İslam Araştırma Dergisi, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss. 283-285.
- CERAN İsmail, “**Meriniler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 29, TDV. Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 192-199.
- ÇELEBİ İyas, “**Mu'tezile**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 31, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 391-401.
- DEMİRKENT Işın, “**Haçlılar**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 14, TDV. Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 525-546.
- EMECEN Feridun – Kemal Beydili v. b., “**Osmanlılar**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 33, TDV. Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 487-589.
- EYİCE Semavi, “**Barthold Vasiliy Viladimiroviç**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 85-87.
- “**Sarre Friedrich**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 36, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 165-166.
- FAYDA Mustafa, “**Bedeviler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 311-317.
- “**Hulefa-yi Raşidin**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 324-338.
- “**İbn Hişam**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 71-73.
- FAZLIOĞLU Şükran, “**Taha Hüseyin**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 39, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 377-379.
- FIĞLALI Ethem Ruhi, “**Ali el-Ekber**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 2, TDV. Yayınları, İstanbul, 1989, s. 390.
- – ÖZ Mustafa v. b., “**Hariciler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 33, TDV. Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 169-178.
- GÜNDÜZ Tafun – ANİL Adile Yılmaz, “**Şah İsmail**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 38, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 253-256.
- HATİBOĞLU S. Mehmet – GÖRGÜN Tahsin, “**Goldziher İgnaz**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 14, TDV. Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 102-111.
- HÜSEYİN Ali ed-Daruki, “**Hire**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV.

- Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 122-124.
- İLHAN Avni, “**Batıniyye**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 190-194.
 - KAHYA Esin, “**Hipokrat**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 119-121.
 - “**İbn Butlan**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 19, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 382-383.
 - KAFESOĞLU İbrahim, “**Selçuklular**”, İslam Ansiklopedisi, C. 10, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966, ss. 353-416.
 - KAPAR Mehmet Ali, “**Lahmiler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 27, TDV. Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 54-55.
 - KARAARSLAN Nasuhi Ünal, “**Ebü Nüvas**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 10, TDV. Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 205-207.
 - KAYA Mahmut, “**Abdüllatif el-Bağdadi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 1, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 135-136.
 - “**Aristo**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 3, TDV. Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 375-378.
 - “**Sokrat**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 37, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 352-354.
 - KOPRAMAN Kazim Yaşar, “**Baybars I**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 221-223.
 - KOZAK İbrahim Erol - TOMAR Cengiz, “**İbn Haldun**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 1-12.
 - KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabrı – KURŞUN Zekeriya, “**Hicaz**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 17, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 432-439.
 - KÜÇÜKSİPAHİOĞLU Birsal, “**Medinetüzzehra**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 28, TDV. Yayınları, İstanbul, 2003, s. 320-322.
 - MERÇİL Erdoğan, “**Mes’üd b. Mahmud-ı Gaznevi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 29, TDV. Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 346-347.
 - ÖNGÖREN Reşat, “**Sufi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 37, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 471-472.
 - ÖZ Mustafa - MUSTAFA Muhammed eş-Şeka, “**İsmailiyye**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 23, TDV. Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 128-133.

- “**Şia**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 39, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 111-115.
- ÖZDEMİR Mehmet, “**Dozy, Reinhart Pieter Anne**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 9, TDV. Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 513-514.
- “**Moriskolar**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 30, TDV. Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 288-291.
- “**Muvahhidler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 31, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 410-412.
- ÖZEL Ahmet, “**İbn Cüzey**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 19, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 406-407.
- ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “**Moğollar**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 30, TDV. Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 225-229.
- RAZUK Muhammed, “**İbn İyas**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 97-98.
- SEVİM Ali, “**İbn Munkiz**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 221-222.
- SEYYİD Eymen Fuad, “**Kutbuddin el-Mekki en-Nehrevali**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 32, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 547-548.
- SÜMER Faruk – ÖZGÜDENLİ Osman Gazi v.b., “**Selçuklular**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 36, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 365-397.
- “**Tatarlar**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 40, TDV. Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 168-170.
- ŞEŞEN Ramazan – BEKSAÇ A. Engin, “**Eyyübiler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 12, TDV. Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 20-33.
- “**İbn Havkal**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 20, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 34-35.
- “**Selahaddin-i Eyyübi**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 36, TDV. Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 337-340.
- TOMAR Cengiz, “**Şeceruddür**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 38, TDV. Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 404-405.
- TURAN Şerafettin, “**Barbaross Hayrettin Paşa**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 65-67.
- TÜLÜCÜ Süleyman, “**Kelbi, Hişam b. Muhammed**”, TDV. İslam Ansiklopedisi,

C. 25, TDV. Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 204-205.

- TÜMER Günay, “**Biruni**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 6, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 206-215.
- ULUDAĞ Süleyman – GÖRGÜN Tahsin, “**İbn Haldun**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 19, TDV. Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 538-555.
- YAŞAROĞLU Kamil, “**Margolith, David Samuel**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 28, TDV. Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 55,56.
- YİĞİT İsmail – BEKSAÇ A., “**Emeviler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 11, TDV. Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 87-108.
- YILDIZ Hakkı Dursun, “**Berberiler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 5, TDV. Yayınları, İstanbul, 1992, ss.478-483.
- YILDIZ Dursun – ŞERARE Yetkin, “**Abbasiler**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 1, TDV. Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 31-56.
- YUVALI Abdülkadir, “**Hülgü**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 473-475.

TEZLER

- ADİLBAYEV Alau, **Rus Oryantalistiklerin Kur'an Çalışmaları**, (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- SAİPOVA Saida, **İ. Y. Kraçkovskiy ve İ. V. Porohova'nın Rusça Kur'ân Tercümelere**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- SOLTAYEV Zelimhan, **Rus Oryantalistlerin Siyer Çalışmaları (19. ve 20. Yüzyıllar)**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

DİĞER KAYNAKLAR

- DOLİNİNA Anna Arkadevna <http://www.spbu.ru>.
- KOLOMNOV Korney <http://gazeta.zn.ua> (10 Mayıs 2002).
- TOLSTOY Lev i İslam <http://www.muslima.ru>. (15.03.2009).
- Medal İ. Y. Kraçkovskogo <http://www.ivran.ru>
- Moriskolar: Bir medeniyetin unutulmuş evlatları -1-, <http://www.dunyabulteni.net>

(31 Ağustos 2009).

- PLESCHUNOV F. O., İslam v sovremennoy İspanii: meçta o vozrojdении Al-Andalusa, makalesi <http://iimes.ru/rus/stat/2012/19-07-12a.htm>
- “Tısaçletiyе Katastrof” <http://www.samospas.ru>.

ÖZGEÇMİŞ

Alina Gaynutdinova 01. 08. 1989 tarihinde Rusya Federasyonuna bağlı olan özerk Tataristan Cumhuriyetinde doğmuştur. İlkokul, orta öğrenimini ve lise eğitimini 147 numaralı ortaokulunda başlayarak 134 numaralı ortaokulunda tamamlamıştır. Lisans eğitiminin Tataristan'ın Kazan şehrinde Rusya İslam Üniversitesi Teoloji Fakültesi'nde almıştır. Aynı senede lisans eğitimini tamamlayıp Yüksek Lisans mülakatına girerek Türkiye'de Uludağ Üniversitesi'ni kazanmıştır. Bir sene Türkçe hazırlık eğitimi gördükten sonra Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans yapmaya başlamıştır.

Alina Gaynutdinova iyi derecede Tatarca, Rusça ve Türkçe bilmektedir.

Bursa, 2013.